

ortadoğu

analiz uluslararası siyaset dergisi

Mayıs 2021 • Cilt: 12 • Sayı: 101 • Fiyatı: ₺ 15

ÜRDÜN'DE DARBE GİRİŞİMİ: BÖLGESEL DİNAMİKLER, DIŞ GÜÇLER VE İÇ AKTÖRLER

DR. İDA BARY

EL-CEZİRE'NİN ABD'DEKİ MUHAFAZAKÂR "RIGHTLY" GİRİŞİMİNDEKİ HEDEFİ

HAMDULLAH BAYCAR

İRAK'IN KÖRFEZ AÇILIMINDAKİ TEMEL HEDEFLER

MEHMET ALACA

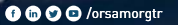
ÜRDÜN'DE SİYASİ KRİZ VE YANSIMALARI

ISSN 1308-7541

9 771308 754001

www.orsam.org.tr

/orsamorgtr

ORSAM RÖPORTAJ
PROF. OLIVIER ROY
ABDENNOUR TOUMI

TÜRKİYE-MISIR
İLİŞKİLERİ NEREYE?
PROF. DR. AHMET UYSAL

ORTADOĞU'DA İTTİFAKLARIN ÇÖZÜLMESİ:
NEDENLER, SONUÇLAR VE ETKİLER
DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

INTERNATIONAL SYMPOSIUM | ULUSLARARASI SEMPOZYUM
مؤتمر دولي

GLOBAL POWERS AND THE MIDDLE EAST

KÜRESEL GÜÇLER | القوى العالمية الكبرى
VE ORTADOĞU | ومنطقة الشرق الأوسط

12-14 JULY TEMMUZ 2021
تموز/يوليو

Istanbul | اسطنبول

Online | عبر الإنترنت

In Cooperation with the I.N.A.S.S Network
بالتعاون مع شبكة إناس

Application: 15 April
tinyurl.com/menaconf2021

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına

Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Akcan

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün

Prof. Dr. Mehmet Şahin

Prof. Dr. Meliha Altunışık

Prof. Dr. Tayyar Arı

Prof. Dr. Cengiz Tomar

Prof. Dr. Muhittin Ataman

Prof. Dr. Mahir Nakip

Prof. Dr. Muhsin Kar

Prof. Dr. Kemal İnat

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Doç. Dr. Göktuğ Sönmez

Dr. Mustafa Yetim

Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Çingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3

Çankaya / Ankara

Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara

Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotograflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 12, Sayı 101, Mayıs 2021

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 29 Nisan 2021

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayınıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2021 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı ve güçlü analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 101. sayısıyla karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayımızda kapak konusu olarak Ürdün'deki başarısız darbe girişimine ilişkin iç-dış dinamiklere odaklanan değerlendirmelere yer vermiş bulunmaktayız. Bu gibi değerlendirmelerin yanı sıra Ürdün'deki sosyo-politik gelişmelere ilişkin film(ler) üzerinden değerli bir dorumda gelenek olduğu üzere bu sayımızda yer almaktadır. Bu sayımızın önemli bir katkısı da son dönemde Ankara ile sorunlu ilişkileri bulunan bazı ülkeler ile Türkiye arasında yoğunlaşan diplomasi trafiğini Mısır-Türkiye ilişkileri bağlamında analiz etmek ve bu çerçevede Ortadoğu bölgesinde dönüşen ve bazı kırılmaların olduğu ittifak ilişkilerinin bu ilişkilere olası yansımalarını incelemektir.

Türk dış politikasının temel Ortadoğu alanlarından ve son dönemde terör örgütü PKK'ya yönelik askerî operasyonlar neticesinde tekrar gündeme gelen Suriye-İrak merkezli gelişmelere ilişkin de güncel ve derinlemesine analizler bu sayımızın konuları olmuştur. Bu kapsamda Suriye rejiminin yaşadığı enerji sorunları, ABD işgalinin 18.yılında Kerkük ve Türkmenlerin gelecekteki seçimlerde

İrak'taki konumu, Irak'ın son dönemde fazlası ile tartışılan Körfez açılımı ve ABD'nin Suriye'deki askerî varlığına ilişkin senaryolar değerlendirilmiştir. Diğer bölgesel gelişmeler kapsamında, PKK'nın terör stratejisinin geldiği nokta ve Türkiye'nin terör ile mücadeledeki etkili adımları, el-Cezire'nin ABD'de oluşturduğu "Rightly" girişiminin arka planı, Afrika Boynuzu'ndaki önemli ülke Somali'nin kurumsallaşma-demokratikleşme konusunda yaşadığı eksiklikler, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)-İsrail merkezli "normalleşme" sürecinin bölgesel standart olup olmadığına ilişkin tartışmalar ve Yemen'deki sınırlı Yahudi varlığının karşılaştığı meydan okumalar da bu sayımızın temel konularını içermektedir.

Bu sayımızda gelenek olduğu üzere nisan ayında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde önemli hangi gelişmelerin yaşandığına ilişkin kronoloji kısmının yanı sıra ORSAM'ın bu ay içerisindeki etkinlikleri ile alakalı da bilgilere ulaşabilirsiniz. Bu sayımızın en önemli katkılarından biri ise Ortadoğu, İslam ve Batı'da İslam gibi konularda oldukça değerli ve donanımlı akademisyen olan Prof. Dr. Olivier ROY ile Arap Ayaklanmaları, Türkiye'nin bölgedeki konumu ve diğer önemli bölgesel konulara ilişkin gerçekleştirilen röportajdır.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Mayıs 2021 Cilt: 12 Sayı: 101

- 04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu
08 Türkiye-Mısır ilişkileri Nereye? / Prof. Dr. Ahmet Uysal
12 Ortadoğu'da İttifakların Çözülmesi:
Nedenler, Sonuçlar ve Etkiler / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

- 18 Ürdün'de Darbe Girişimi ve Ortadoğu'da
Modern Devlet İnşasının Zorlukları / Doç. Dr. Halil Kürşad Aslan
22 Ürdün'de Darbe Girişimi:
Bölgesel Dinamikler, Dış Güçler ve İç Aktörler / Dr. İda Bary
26 Ürdün'ün Doğu Akdeniz'deki Konumu / Merve Çakır
34 Geçmişten Günümüze İran-Ürdün ilişkileri / Mustafa Caner

IRAK GÜNDEMİ

- 38 Irak'ın Körfez Açılımındaki Temel Hedefler / Mehmet Alaca
42 İşgalin 18. Yılında Kerkük / Sercan Çalıskan
46 Seçimlere Doğru Irak ve Türkmenler / Feyzullah Tuna Aygün

LEVANT

- 54 ABD'nin Suriye'deki Askerî Varlığını Etkileyen Faktörler / Recep Tayyip Teke
58 Rejim Bölgesinde Büyüyen Sorun:
Akaryakıt Tedarik Zincirindeki Kırımlar / Hamza Haşıl

KAPAK DOSYASI

ÜRDÜN'DEKİ DARBE
GİRİŞİMİNDE
SUUDİ ARABİSTAN'A
YÖNELİK SORU
İŞARETLERİ

Mehmet Rakipoğlu

30

PKK İÇİN KÖR ŞİDDETİN
SONU MU?

İbrahim Aydın

50

RÖPORTAJ 78

Abdenmour Toumi

Prof. Olivier Roy:

ARAP BAHARI'NİN
KALICI ETKİLERİ
BÖLGENİN GELECEĞİNİ
ŞEKİLLENDİRECEK

EL-CEZİRE'NİN ABD'DEKİ MUHAFAZAKÂR "RIGHTLY" GİRİŞİMİNDEKİ HEDEFİ

Hamdullah Baycar

62

BÖLGESEL GELİŞMELER

Kurumsallaşma ve Demokratikleşme İçin
Somali Sözü / Dr. Öğr. Üyesi Volkan İpek **66**

Normalleşme Bölgesel Standart
Olmaktan Uzak / Gökhan Erel **70**

SİNE KRİTİK

Özne Olma Arayışında Bir
Film Platosu: Ürdün
/ Doç. Dr. Sertaç T. Demir **82**

ETKİNLİK

Etkinlikler **86**

ZORUNLU GÖÇÜN TEHDİT ETTİĞİ YEMEN'DEKİ YAHUDİ VARLIĞI

Ayşenur Aygül **74**

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Nisan 2021

- Almanya'da Yeşiller Parti-si'nden parlamento seçim-leri için aday olan Suriyeli mülteci Tareq Alaows'un ırkçı saldırıların ardından adaylıktan çekildiği açık-landı.
- Amerika Birleşik Devlet-leri'nin (ABD) yeni yöne-timi, yıllık insan hakları raporunda İsrail'i Filistin ve Suriye topraklarında "işgalci" olarak tanımladı. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, işgalin "tarihsel bir gerçek" olduğunu söy-ledi.

2 Nisan 2021

- Fransız Senatör Esther Benbassa, senatoda gör-üşülen "ayırıcı" yasa tasarısını destekleyen se-natörlere tepki gösterdi, Müslümanların normal şekilde yaşamalarına izin verilmediğini ve her şeyin dışlama konusu olduğunu söyledi.
- Japonya Ulaştırma Bakanı Kazuyoshi Akaba, Mısır'a, Süveyş Kanalı'nı günlerce tıkayan "The Ever Given" isimli yük gemisine ilişkin uzman heyet gönderile-ceğini açıkladı.

3 Nisan 2021

- İsrailli mevkidaşı Gabi Aş-kenazi ile görüşen ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, İsraililer ile Fi-listinlilerin eşit derecede özgürlük, güvenlik, refah ve demokrasiye sahip ol-maları gerektiğini söyledi.
- İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatipzade, ABD yönetiminin yaptırım-ları adım adım kaldırması-nı reddettiklerini açıkladı. Hatipzade, İran'ın taahhüt-lerine dönmesi için tüm yaptırımların lağvedilmesi gerektiğini söyledi.
- Türk Kızılayı, Suriye'de sa-vaştan etkilenen ailelere kalıcı çözümler üretmeye devam ediyor. İdlib'de ta-mamlanan 750 briket ev ihtiyaç sahiplerine teslim edildi. Haziranın sonuna kadar tamamlanan briket ev sayısının ise 52 bine ulaşması hedefleniyor.

4 Nisan 2021

- Irak'ın Salahaddin ilinde bulunan Beled Askerî Ha-va Üssü'ne 2 roketle saldırı düzenlendi. Olayda can kaybı yaşanmadığı akta-rıldı.
- Ürdün Dışişleri Bakanı Ey-men es-Safedi, soruşturma neticesinde eski Veli-aht Prens Hamza bin Hü-seyin'in dış güçlerle birlikte ülkenin güvenliğini hedef alan faaliyetlere karıştığını ortaya çıktığını söyledi.

5 Nisan 2021

- Terör örgütü PKK yandaş-ları Fransa'da Avrupa Kon-seyi binasını bastı. Fransız polisi, binaya giren terör örgütü yandaşlarına mü-dahale etti.
- Libya Dışişleri Bakanı Nec-la el-Menguş, başkent Trablus'ta büyükelçiliğini yeniden açmamış ülkele-re, bu adımın atılma sü-recini hızlandırma çağrısında bulundu.
- Cezayir Cumhurbaşkanı Ab-dulmecid Tebbun, Fransa'ya sömürge döneminde ülke-den kaçırdığı Osmanlı arşivini iade etme çağrısı yaptı. Cezayir hükümeti, kaçırılan arşivlerin %98'inin Fransa'da olduğunu açıklamıştı.

6 Nisan 2021

- Avusturya'nın başkenti Viyana'da Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) olarak adlandırılan İran nükleer anlaşmasının canlandırılması için düzenlenen görüşmeler, Avrupa Bir-liği (AB) ve taraf ülkelerin diplomatlarının katılımıyla başladı.
- Mısır'da Müslüman Kar-deşler (İhvan) üyesi 51 kişi, 5 yıl süreyle "terör listesi-ne" dâhil edildi.

7 Nisan 2021

- ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Donald Trump döneminde askıya alınan Filistin yardımlarını yeniden başlatmayı planladıklarını açıkladı.
- İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatibzade, Kızıldeniz'in Cibuti kıyıları yakınlarındaki İran'a ait Saviz adlı ticari gemide patlama meydana geldiğini ve gemide hasar oluştuğunu açıkladı.

9 Nisan 2021

- Hollanda'nın Almere kentindeki Ömer İbn el-Hat-tab Camisi'ne "Müslümanlar diri diri yakılmalıdır" ifadelerini içeren tehdit mektubu gönderildi. Ayrıca ülkede geçen hafta birçok camiye bir zarf içinde Hz. Muhammed'e hakaret içeren karikatür gönderildi.

12 Nisan 2021

- Mısır Dışişleri Bakanı Sahih Şukri, Türkiye ilişkileriyle ilgili "Mısır, her iki tarafın da faydasına olacak bir diyalog ve çıkarlara zarar verilmenden uluslararası hukuk kurallarına uygun ilişkiler kurulmasında istekli" açıklamasını yaptı.
- Fransa'da Müslüman bir gazeteci, hükümetin İslam düşmanı adımlarını ve başörtüsü yasağını eleştirdiği için ölüm tehditleri aldı.

8 Nisan 2021

- Almanya'nın önde gelen gazetelerinden Frankfurt Allgemeine Zeitung, Türkiye'nin ürettiği silahlı insansız hava araçlarının elde ettiği başarıların Alman ordusunda şoka neden olduğunu yazdı.
- Libya'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) terörle mücadele eğitimi verdiği askerî öğrenciler için Hums kentinde mezuniyet töreni düzenlendi.

11 Nisan 2021

- İran Millî Nükleer Teknoloji Günü'nde Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İsfahan eyaletindeki Natanz Nükleer Tesisleri'nin yeni nesil sant-rifüjleri için faaliyete başlama talimatı verdi.
- Ürdün'de "dış güçlerle ülkenin güvenliğini hedef alan faaliyetlere karışmak" suçlamasıyla gündemde olan eski Velihaht Prens Hamza bin Hüseyin, olay sonrası ilk kez Kral 2. Abdullah ile kameralar önünde yan yana geldi.

- İsrail Başbakanı Netanyahu, ülkesinin İran'a karşı kendisini korumaya devam edeceğini ve Tahran yönetiminin nükleer silaha sahip olmasına müsaade etmeyeceklerini ifade etti.
- Irak'ın Kerkük kentinde terör örgütü DEAŞ'a yönelik operasyonda, eylem hazırlığındaki 7 kişi gözaltına alındı.
- AB, İran'a "ciddi insan hakları ihlalleri" gerekçesiyle 10 yıldır uyguladığı yaptırımları uzattı. Yaptırım listesine 8 kişi ve 3 kurum daha eklendi. Böylece yaptırım uygulanan toplam kişi sayısı 89, kurum sayısı 4'e yükseldi.
- İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatibzade, "ciddi insan hakları ihlalleri" gerekçesiyle 10 yıldır uyguladığı yaptırımları uzatarak buna yeni kişi ve kurumları ekleyen AB ile yürütülen müzakereleri askıya aldıklarını açıkladı.

13 Nisan 2021

- Türkiye-Libya arasındaki Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi bildirisinde, Libya'nın doğu, batı ve güney olmak üzere tüm sahada egemenlik, bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin muhafazasının önemi teyit edildi.
- Batı Afrika ülkesi Nijerya'nın ekonomisinin gelişmesi için Katar 5 milyar dolarlık yatırım yapacağını duyurdu.
- İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Abbas Arakçı, ABD'nin nükleer anlaşmaya dönüşünün ele alındığı Viyana toplantısı öncesi ülkesinin %60 saflıkta uranyum zenginleştirme çalışmalarına başladığını duyurdu.

15 Nisan 2021

- Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), Erbil Uluslararası Havalimanı'na drone ile saldırı gerçekleştirildiğini duyurdu. IKBY Başbakanı Mesrur Barzani, Başkan Yardımcısı Neçirvan Barzani ve Bakan Maruf, Erbil Uluslararası Havalimanı ve Başika'daki Türk üssüne yapılan saldırıları şiddetle kınadı.
- İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Arakçı, ABD'nin, KOEP olarak bilinen nükleer anlaşmaya dönüşünün ele alındığı Viyana Toplantısı'nda ilerleme kaydedilmemesi durumunda görüşmelere son vereceklerini söyledi.

17 Nisan 2021

- İsrail'de bir üniversite tarafından yayımlanan araştırmada, Türk donanmasının artan gücüne dikkat çekildi. "Doğu Akdeniz'in en güçlüsü" ifadesi kullanılan araştırmada, bu gücün İsrail için muhtemel bir tehdit olacağı vurgulandı.
- ABD yönetiminin, İran'daki Natanz Nükleer Tesisi'ne düzenlenen saldırıyla ilgili demeçleri sonlandırması için İsrail'e baskı yaptığı açıklandı.

14 Nisan 2021

- İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisine yönelik sabotajın "tehlikeli bir sarmala" yol açtığını söyledi. Tehlikenin, ABD'nin "azami baskı"sından vazgeçmesiyle kontrol altına alınabileceğini açıkladı.
- Mısır'ın Asyut şehrinde yolcu otobüsü, bir kamyonu geçmeye çalıştığı sırada kontrolden çıkarak devrildi. Kazada 20 kişi hayatını kaybetti.

16 Nisan 2021

- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Libya'ya ateşkese denetim mekanizması gönderilmesini onayladı. Sirte'ye ateşkese denetlemek için 60 gözlemci konuşlandırılacak.
- İran Meclis Başkanı Muhammed Bakır Kalıbf, ülkesinin %60 saflıkta uranyum zenginleştirdiğini duyurdu.

18 Nisan 2021

- Terör örgütü DEAŞ'ın Irak'ın Kerkük kentinin Dakuk ilçesi yakınlarında Irak ordusuna ait bir gözlem noktasına yönelik düzenlediği havan topu saldırısında 1 asker öldüğü, 5 asker yaralandığı açıklandı.
- İsrail ile Yunanistan arasında 1,65 milyar dolarlık savunma anlaşması imzalandı.
- Mısır'ın Kalyubiye kentinde bir yolcu treninin raydan çıkması sonucu ilk belirlemelere göre 8 kişi hayatını kaybetti, 100'den fazla kişi yaralandı.
- Irak'ın Salahaddin vilayetindeki Beled Askeri Hava Üssü'ne roketli saldırı düzenlendi. Saldırıda 2 kişi yaralandı.

19 Nisan 2021

- Hatay Valiliği, terör örgütü PKK'nın Suriye kolu PYD/YPG'nin sansasyonel eylemlerde kullanılmak üzere Afrin'e gönderdiği patlayıcıların polis operasyonu ile ele geçirildiğini açıkladı.
- Mısır güvenlik güçleri, Kuzey Sina bölgesinde, Mısırlı Hristiyan Nebil Habeşi'yi kaçırdıktan sonra infaz eden 3 teröristi etkisiz hâle getirdi.

21 Nisan 2021

- Suriye'nin kuzeydoğusundaki Haseke iline bağlı Kamışlı ilçesinde, Beşar Esad rejimi güçleri ile terör örgütü PKK/YPG arasında akşam saatlerinden itibaren şiddetli çatışmalar yaşandı.
- İsrail, tek taraflı çekildiği İran nükleer anlaşmasına dönmesi görüşülen ABD'den Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı müfettişlerine daha fazla yetki verilmesi çağrısında bulundu. Öte yandan İsrail güvenlik heyeti Washington'ı ziyaret edecek.
- İsrail ve ABD'li yetkililerin İran konusunu görüşmek üzere gelecek hafta Washington'da bir dizi görüşme yapacağı bildirildi.

23 Nisan 2021

- Azerbaycan ve İran sınırındaki barajların Kuzey yakasının güvenliği Azerbaycan'a geçti. Karabağ'ın işgalinden sonra Aras Nehri üzerindeki ortak barajların Kuzey yakasının güvenliği 2004 yılından beri İran tarafından sağlanıyordu.
- Rusya ve Mısır arasındaki hava trafiği 5,5 yıl sonra yeniden başlıyor. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah es-Sisi ile görüşmesinde uçuşların yeniden başlaması konusunda anlaşmaya vardı.

24 Nisan 2021

- İsrail tankları, abluka altındaki Gazze Şeridi'nde Hamas'a ait bazı noktaları vurdu.
- İsrail Genelkurmay Başkanı Aviv Kochavi, 25 Nisan'da ABD'ye yapacağı resmi ziyareti ileri bir tarihe erteleme kararı aldı.

20 Nisan 2021

- İran'ın Bağdat Büyükelçisi İrec Mescidi, Tahran ile Riyad'ın Irak'ın aralarında görüşmelere başladığını açıkladı. Ancak henüz dikkate değer bir ilerleme yok.
- Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Muhammed el-Menfi, ülkedeki üst düzey komutanların izinsiz yurt dışına çıkışını ve medyada yer almalarını yasakladı.

22 Nisan 2021

- Mısır yargısı, ülkenin kuzeyindeki İskenderiye kentinde, onlarca İhvan üyesi tutuklunun serbest bırakılması yönünde karar aldı.
- Viyana'da devam eden İran nükleer anlaşması görüşmelerinde, ABD'nin hangi yaptırımların ne şekilde kaldırılacağına ilişkin yol haritasını İran tarafına sunduğu açıklandı.
- İsrail ordusu, Suriye'den atılan ve ülkenin güneyine düşen füzenin, hava savunma sistemleri tarafından neden engellenemediğini belirlemek için soruşturma açtı.
- İsrail polisi, işgal altındaki Doğu Kudüs'te teravih namazı sonrası toplanan Filistinlilere müdahale ederek üzerlerine TOMA'lardan foseptik suyu sıktı.

25 Nisan 2021

- Irak'ın başkenti Bağdat'ta bir hastanede, oksijen tüpü patladı. Irak Başbakanı Mustafa Kazimi, 82 kişinin ölümü ve çok sayıda kişinin yaralanması ile sonuçlanan hastane yangınının ardından Sağlık Bakanı Hassan el-Temimi'yi açığa aldı.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ NEREYE?

“

I. Dünya Savaşı'nda ise Mısır halkı Osmanlı ile işgalcilere karşı aynı safta savaşarak Kanal Harekâtı'nda sömürgeye direnmiş ve Kurtuluş Savaşımıza mali yardım göndermiştir. Bu kısa tarihsel süreç gösteriyor ki Mısır ile Türkiye arasında kültürel-tarihsel anlamda uzun dönemli etkileşim söz konusudur ve etkileşim sürecinde de ilişkilerde inişli-çıkışlı süreçler yaşanmıştır.

”

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

Türkiye-Mısır arasındaki ilişkilerin tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Bilindiği gibi Türkler, Anadolu'dan önce Irak ve Suriye'den sonra Mısır'a yerleşmişler ve 930 yıllarında Akşitler Devleti'ni kurmuşlardır. Memlûklüler ve Osmanlı döneminde ilişkiler çok ciddi düzeydeydi. Napolyon'un Osmanlı egemenliği altındaki Mısır işgali sonlandıktan sonra Mehmet Ali

Paşa, Mısır'da önemli askerî-siyasi reformlar gerçekleştirdi. Bir dönem Osmanlı merkezî yönetimi ile sorunlar yaşayan Mehmet Ali Paşa yönetimindeki Mısır ile ilişkiler sonrasında belirli oranda düzelmıştır. Büyük Britanya, Mısır'ı işgal ettikten (1882) sonra Osmanlı'nın parçalanması yönünde politika değişikliğine gidiyordu. I. Dünya Savaşı'nda ise Mısır halkı Osmanlı ile işgalcilere karşı aynı safta savaşarak Kanal Harekâtı'nda sömürgeye direnmiş ve Kurtuluş Savaşımıza mali yardım göndermiştir. Bu kısa tarihsel süreç gösteriyor ki Mısır ile Türkiye arasında kültürel-tarihsel anlamda uzun dönemli etkileşim söz konusudur ve etkileşim sürecinde de ilişkilerde inişli-çıkışlı süreçler yaşanmıştır.

MODERN DÖNEMDEKİ İKİLİ İLİŞKİLER

Cemal Abdunnasır'ın 1952 yılında darbe ile iktidarı ele geçirmesi ve sonrasında Mısır dış-iç politikasına getirdiği dönüşümler Türkiye-Mısır ilişkilerinde olumsuz bir sürece yol açmıştır. Bu dönemde Batı sömürmesine karşı çıkan Nasır, Arapları birleştirme söylemine ve bu söylemde Filistin sorununa ayrıca yer veriyordu. Soğuk Savaş döneminin önemli kısmında Ortadoğu sorunları ile yeterince meşgul olmayan ve Batı hiyerarşisine sıkı bağımlı olan Türkiye ise günümüzdeki Mısır'ın yaklaşımına benzer şekilde Batı'ya daha fazla endekli bir tutum izleyerek Arap halklarının sorunlarıyla fazla ilgilenemiyordu. 1956'da Süveyş'in millileştirilmesi Nasır'ı zirveye taşısa da 1967'de İsrail'e karşı aldığı ağır yenilgi, Nasır'ın konumuna ve milliyetçi akıma Mısır'da önemli

darbe vurmuştur. Halefi Enver Sedat'ın 1978'de İsrail ile anlaşarak Arap dünyasının liderliğinden vazgeçip Amerikan kampına katılması Mısır iç-dış politikasında günümüze kadar yansımaları olan köklü bir değişiklik olmuştur.

Bu köklü değişikliğin neticesinde Sedat'a yönelik suikast gerçekleştirilmiş ve ölümünün ardından iktidara aynı çizgide devam eden Hüsnü Mübarek geçmiştir. Bu dönemde Mısır ile Türkiye ilişkilerinin çok derin olmasa da paralel çizgide ilerlediği söylenebilir. Örneğin, 1980'lerde iki ülke de Afganistan işgaline karşı çıkmıştır. İran-İrak Savaşı'nda Mısır, Sad-

sıcak bakmamıştır. Sonrasında ise Mısır, AK Parti iktidarının yoğunlaştırdığı Türkiye'nin Arap dünyasına açılmasına olumlu yaklaşmış ve ikili ilişkiler ciddi gelişme göstermiştir.

ARAP BAHARI SÜRECİ OLUŞAN FARKLILIKLAR

Arap Baharı ile bölge halkları gibi Mısır halkları da sokaklara dökülünce Türkiye, Mübarek'in gitmesini desteklemiş ve demokratik sürece maddi ve manevi destek vermiştir. Ancak Mısır'da demokratik devrimi desteklemek adına yönetimi siviller değil, ordu eline almıştır. Bu durum demokratik geçiş sürecini giderek rayından çıkarmıştır. Ordu kasıtlı bir şekilde demokratik güçleri birbirine düşürmü ve son olarak Müslüman Kardeşler grubunu askerî darbeyle bastırmıştır.

Demokratik yollarla seçilen ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, kısa bir süre içerisinde askerî darbe gerçeği ile yüzleşmiş ve bu durum Mısır'ın oldukça kısa demokrasi tecrübesinin sonu olmuştur. Sonrasında ise darbe yönetimi binlerce muhalifle birlikte Mursi'ye de idam cezası vererek ağır koşullarda cezaevinde ölümüne sebep olmuştur.

Genel olarak askerî darbelerden çok mustarip olan ve bu nedenle demokratikleşme süreçleri ağır hasar alan Türkiye, darbeler konusunda ciddi bir hassasiyete sahiptir. Bu nedenle darbe girişimlerine ve

vesayet amaçlarına daima sert tepki gösteren AK Parti hükümeti, Mısır'daki darbe yanlısı sokak hareketlerini ve sonrasındaki darbe sürecini en ağır şekilde eleştirmiştir. Mısır darbesine yönelik söz konusu yaklaşım, iki ülke arasında ciddi bir siyasi ihtilafa yol açtığı için ilişkilerde kopukluk olmuş ve Suriye, Libya ve Körfez Krizi gibi birçok bölgesel konuda Ankara-Kahire arasında gerilim oluşmuştur. Çünkü Mısır darbesi sonrasında benzer darbe girişimlerinin Libya, Tunus, Katar ve diğer bazı ülkelerde tekrarlanma çabası ortaya çıkmış ve bu durum Mısır'ın da içinde bulunduğu statükocu güçler ile Türkiye arasında mesafeli ilişkilere yol açmıştır.

“

Katar ambargosunun sonlandırılması, Libya'da Halife Hafter darbesinin püskürtülmesi ve Yemen'de farklı senaryoların ortaya çıkması Türkiye ile söz konusu kamp arasındaki ilişkilere de etki etmiştir. Mısır iç politikasında ise Abdülfettah Sisi, yönetimdeki yerini sağlamlaştırmıştır çünkü onun yönetimi kişisel olmaktan çok ordunun yönetimi şeklinde görülmektedir.

”

Ancak aradan geçen 8 yılda hem küresel hem de bölgesel dengeler farklı yöne evrilmiştir. Katar ambargosunun sonlandırılması, Libya'da Halife Hafter darbesinin püskürtülmesi ve Yemen'de farklı senaryoların ortaya çıkması Türkiye ile söz konusu kamp arasındaki ilişkilere de etki etmiştir. Mısır iç

dam Hüseyin'i desteklerken Türkiye tarafsız durmaya çalışmıştır. Mübarek 1990'ların başında Türkiye gibi Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasında aktif rol almıştır. Ayrıca, Suriye ile yaşanan PKK krizinde ara buluculuk yaparak Beşar Esed rejimini Abdullah Öcalan'ın ülkeden çıkarılması konusunda ikna etmiştir. 2000'lerde iki ülke de ABD'nin Irak'ı işgaline

politikasında ise Abdülfettah Sisi, yönetimdeki yerini sağlamlaştır-
mıştır çünkü onun yönetimi kişisel
olmaktan çok ordunun yönetimi
şeklinde görülmektedir. Başta bir-
biriyle bağlantılı Doğu Akdeniz ve
Libya sorunları olmak üzere birçok
konu Mısır ile Türkiye'yi karşı kar-
şıya getirdiği için iki ülkenin diyalog
kurması çatışmaktan daha önemli
hâle gelmiştir.

“

İki ülkenin iş birliğini teşvik
eden en önemli konu, Doğu
Akdeniz meselesidir.
Türkiye'nin denizdeki
münhasır ekonomik bölgelerin
ana karalara göre paylaşılması
anlayışı aynı zamanda
güneydeki ana kara olan Mısır
ve Libya'nın da çıkarlarına
uygundur. Türkiye'nin meşru
Libya hükûmeti ile anlaşma
yapması siyasi olarak darbeci
Hafter'i destekleyen Mısır'ın
istememediği bir gelişme olsa da
bu gelişmenin ekonomik
mantığına itiraz etmemiştir.

”

MISIR-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA SÜRECİ: FAKTÖRLER VE OLASI SORUNLAR

Türkiye ile Mısır arasındaki istih-
bari görüşmeler zamanla diplo-
matik alana genişlemiştir. Bu çer-
çevede Dışişleri Bakanı Mevlüt
Çavuşoğlu, mayıs başında Türki-
ye'den diplomatik bir delegasyonun
Mısır'a gideceğini duyurmuştur.
Daha sonra da dışişleri bakanları
düzeyinde görüşmeler olacağını
söylemiştir. Bu gelişmeler, iki ülke
ve bölge için önemli bir gelişme

olacaktır. Çünkü uzun süredir diplo-
matik ilişkiler düşük düzeyde
ilerliyordu. Diğer taraftan iki ülke
arasındaki ekonomik ilişkiler hâ-
lihazırda geçmişteki olumsuz siyasi
atmosferden çok etkilenmeden
devam etmişti.

İki ülkenin iş birliğini teşvik eden
en önemli konu, Doğu Akdeniz
meselesidir. Türkiye'nin denizdeki
münhasır ekonomik bölgelerin
ana karalara göre paylaşılması an-
layışı aynı zamanda güneydeki ana
kara olan Mısır ve Libya'nın da
çıkarlarına uygundur. Türkiye'nin

meşru Libya hükûmeti ile anlaşma
yapması siyasi olarak darbeci Haf-
ter'i destekleyen Mısır'ın istemediği
bir gelişme olsa da bu gelişmenin
ekonomik mantığına itiraz etme-
miştir. Aslında Libya'nın istikrar
ve kalkınması iki ülkenin de yarar-
lıdır. Çünkü darbe tehlikesinin
bertaraf olması, yeni bir siyasi uz-
laşma sürecini başlatmıştır. Özellikle
ülkede iç savaş esnasında uzun
süre petrol üretimi yapılamama-
sından Mısır ekonomisi de çok
olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Mı-
sır'ın Libya'da daha önce çok sayıda
vatandaşı çalıştığı gibi, bu ülkeye

ihracatı da olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve hatta Fransa, Mısır'ı darbeciler yanında Libya çatışmalarına müdahil etmeyi amaçlasalar da Mısır çok fazla riski bulunan böyle bir girişime prim vermemiştir. Çünkü 2 yıl önce Hafter'in BAE, İsrail ve Fransa çizgisinde hareket ederek Trablus'a yaptığı saldırı öncesinde bu ülkeler Mısır'a danışmamışlardı.

BAE'nin İsrail ve Batı adına Mısır'ın çevresinde yaptığı faaliyetler Kahire'yi de rahatsız etmektedir. Özellikle BAE'nin, Yemen, Somali, Sudan ve Libya'daki faaliyetleri şüphe uyandırmaktadır. BAE, bu ülkelerde limanları ve ticaret hatlarını kontrol etmeye çalıştığı için Süveyş Kanalı'yla küresel ticaretin önemli bir kavşağında olan Mısır, bu gelişmeleri kaygı ile takip etmektedir. Bu rahatsızlıklara rağmen Kahire yönetimi hâlihazırda ittifak içerisinde bulunduğu Suudi Arabistan-BAE ile ilişkilerini özellikle ekonomik gerekçeler ile güçlü tutmaktadır.

Mısır, devam eden Suriye krizi açısından da kritik bir ülkedir. Buradaki kriz Mısır için ekonomik, güvenlik ve Doğu Akdeniz açısından önemlidir. Statüko kampı Mısır'ı Libya'da olduğu gibi Suriye'de de Türkiye'nin karşısında konumlandırmaya çalışmaktadır. Çeyrek milyon Suriyeli mülteciyi barındıran ve bu konumu onaylamayan Mısır ise ekonomisinin Suriye eklenmesi olası krizlerle daha fazla zorlanmasından çekinmektedir. İki ülkenin Sudan'ın kalkınması ve istikrarında da ortak çıkarları söz konusudur. Ancak bundan daha büyük bir sorun Mısır'ın gündemini ve geleceğini ilgilendirmek-

tedir. Bu sorun Etiyopya'nın Nil Nehri üzerinde yaptığı ve doldurmaya başladığı Rönesans Barajı'dır. Tarımsal ve tüketim anlamında Nil suyuna önemli bağımlılığı bulunan Mısır'ın su payında herhangi bir azalma, ekonomik ve sağlık gibi birçok alanda ciddi sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle Mısır ile ittifak ilişkisi bulunan bazı Körfez ülkelerinin Etiyopya Barajı'na yaptıkları yatırımlar da Mısır'da rahatsızlık yaratmaktadır. Son 10 yılda Mısır'ın zayıflamasının en büyük sonucu Etiyopya'nın barajı tamamlamasıdır ki bundan sonra Mısır'ın engellemesi de zordur.

“**Türkiye ile Mısır arasında açan konuların başında İhvan-ı Müslimin temsilcilerinin Türkiye'ye gelip siyasi faaliyetleri de kapsayan bazı çalışmalar yapması gelmektedir. Mısır, İhvan üyelerinin Türkiye tarafından sahip çıktığını söylese de gerçek durumun daha farklı olduğu söylenebilir. Diğer demokratik ülkeler gibi Türkiye siyasi baskılara karşı sığınma talebi olanlara imkân sağlamıştır ki bunu bütün Batı ülkeleri yaptığı hâlde sadece Türkiye'nin suçlanması doğru ve adil bir yaklaşım değildir.**”

Türkiye ile Mısır arasında açan konuların başında İhvan-ı Müslimin temsilcilerinin Türkiye'ye gelip siyasi faaliyetleri de kapsayan bazı çalışmalar yapması gelmektedir. Mısır, İhvan üyelerinin Türkiye tarafından sahip çıktığını söylese de gerçek durumun daha farklı

olduğu söylenebilir. Diğer demokratik ülkeler gibi Türkiye siyasi baskılara karşı sığınma talebi olanlara imkân sağlamıştır ki bunu bütün Batı ülkeleri yaptığı hâlde sadece Türkiye'nin suçlanması doğru ve adil bir yaklaşım değildir. Kaldı ki Mısır da FETÖ'nün faaliyetlerine engel olmamaktadır. İki ülkenin uzlaşmasından özellikle İhvan-ı Müslimin grubu rahatlama sağlayabilir ve ikili ilişkilerdeki normalleşme durumu İhvan mensuplarının tekrar Mısır devleti ile ilişkilerini geliştirebilir.

İçeride ekonomik ve siyasi sorunlarla mücadele eden Mısır, ayrıca Joe Biden yönetiminin baskısıyla da karşılaşmaktadır. Dışarıda ise Etiyopya'nın inşa ettiği Rönesans Barajı ve dolayısıyla Nil kaynaklı sorunlar ülke için daha hayati bir konudur. Dolayısıyla Kahire yönetiminin Türkiye ile ortak çıkar alanlarına yönelmesi uygun ve rasyonel bir tercih olarak görülmektedir. Bu anlamda Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Mısır'a uzun dönemdir önerdiği deniz alanı paylaşım durumu Mısır'ın çıkarlarına en uygun senaryodur. Diğer konu olan Libya meselesinde ise siyasi bakımdan Türkiye ile farklılaşsa da Libya'nın istikrarı ve kalkınması Mısır'ın da işine gelmektedir. Yine benzer şekilde bazı Körfez ülkelerinin aksine iki ülke Suriye ve Yemen'in istikrarını ve bütünlüğünü kendi çıkarlarına uygun görmektedir. Sonuç olarak, diğer meselelerdeki anlaşmazlıkların da diyalog süreci ile bir yola koyulması durumunda Kahire-Ankara arasındaki güçlü ilişkilerin bahsedilen ortak çıkarlara hizmet etmesi ve bölgesel istikrara güçlü katkı yapması ihtimaldir. ■

ORTADOĞU'DA İTTİFAKLARIN ÇÖZÜLMESİ: NEDENLER, SONUÇLAR VE ETKİLER

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCI

Başkan Yardımcısı ORSAM

“ İran-Suriye, Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır-BAE ve Katar-Türkiye arasındaki ittifak şekillenmeleri, son dönemde Ortadoğu siyasetinde öne çıkan ittifaklar olarak görülebilir. Bu ittifaklar söz konusu ülkeleri bölgesel politikalarda ortak hareket etmeye kanalize ederken, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilerini de önemli ölçüde belirlemektedir.

Ortak çıkarlar, benzeşen kimlikler ve dış politika öncelikleri çerçevesinde bir araya gelen ülkeler tarafından oluşturulan ittifaklar, Ortadoğu siyasetini şekillendiren başlıca dinamikler arasındadır. Kimi zaman kısa kimi zaman uzun vadeli olan bu ittifaklar, ülkelerin dış politika-sındaki en önem-

li unsurlardan birisi olurken hem barış hem de savaş süreçlerinin geleceğinde temel belirleyici olagelmışlerdir. Küçük ülkeler özellikle güvenlik kaygısıyla büyük ülkeler ise bölgesel nüfuzlarını konsolide etmek amacıyla komşu ya da civar ülkelerle ittifak ilişkileri kurmaya çalışırken, ittifakları her şekilde siyasetlerini meşrulaştırmada bir enstrüman olarak da kullanmaktadır. Ortadoğu siyasetinde ittifaklar hem akademik hem de düşünce kuruluşları camialarınca sıkça çalışılan konular arasında olagelmıştır.

İran-Suriye, Suudi Arabistan-BAE, Mısır-BAE ve Katar-Türkiye arasındaki ittifak şekillenmeleri, son dönemde Ortadoğu siyasetinde öne çıkan ittifaklar olarak görülebilir. Bu ittifaklar söz konusu ülkeleri bölgesel politikalarda ortak hareket

etmeye kanalize ederken, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilerini de önemli ölçüde belirlemektedir. Öte yandan ortak dış politika öncelikleri, ekonomik kaygular, toplumsal ve kültürel yakınlık ve güvenlik endişeleri çerçevesinde bir araya gelen ülkelerin oluşturduğu bu ittifaklar, söz konusu durumlarda yaşanan değişimler sonucunda zarar görebilmekte ve hatta ayrışma sürecini tecrübe edebilmektedir. Son dönemde örneklerine daha sık rastlanan bu durum ayrışan ittifaklar meselesini gündeme getirmektedir. Nitekim ayrışan ittifaklar da tıpkı ittifak yapılanmaları gibi bölge siyasetinin geleceğini ciddi biçimde etkileme potansiyeline sahip olmakla birlikte, özellikle çatışma bölgelerinde veya nüfuz mücadelelerinin sürdüğü coğrafyalarda sahadaki dinamikleri etkileyecek başlıca unsur olarak değerlendirilebilir.

“
Hatırlanacağı üzere 2011’de Arap dünyasında yaşanan halk hareketleri ve yönetim değişiklikleri karşısında Suudi Arabistan ve BAE ortak pozisyon almıştı. Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır’da iktidara gelişini kendi rejimlerine yönelik tehdit olarak algılayan Riyad ve Abu Dabi, 2013 yılında Mısır’da yaşanan ve Müslüman Kardeşler hareketinin iktidar kadrolarından uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan askerî darbeyi desteklemişti.”

İttifakların ayrışması kısa ve ani gelişmeler bağlamında gerçekleşebildiği gibi, tedrici olarak ve doğrudan ya da dolaylı gelişmelerin etkisiyle de yaşanabilmektedir. İttifakın tarafı ülkelere birisinin iç siyasetinde yaşanan ani değişim, ülkeler arasında yaşanan beklenmedik diplomatik kriz, ittifak üyelerinin siyasetlerinde ve dış politikalarında belirleyici olan üçüncü bir ülkenin liderliğindeki değişim, yapısal ekonomik sorunların yarattığı belirsizlik, karışıklı güven

ilişkilerine zarar verecek gelişmeler ve çatışma alanlarında ayrışan öncelikler gibi nedenler ittifakların ayrışmaları sürecindeki başlıca nedenler olarak söylenebilir. Ortadoğu siyasetinde son dönemde kimi ittifak yapılanmalarının ayrışma süreçlerini tecrübe ettikleri görülürken, bunlardan bazılarını örneklendirmek faydalı olacaktır.

SUUDİ ARABİSTAN-BAE İTTİFAKINDAN NÜFUZ MÜCADELESİNE

Bu noktada ayrışma trendinin gözlemlendiği ittifaklardan birisi Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında özellikle Arap devrimlerini izleyen süreçte derinleşen ancak son dönemde farklı bağlamlarda kırılmalar yaşanan ittifak yapılanmasıdır. Hatırlanacağı üzere 2011’de Arap dünyasında yaşanan halk hareketleri ve yönetim

değişiklikleri karşısında Suudi Arabistan ve BAE ortak pozisyon almıştı. Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır'da iktidara gelişini kendi rejimlerine yönelik tehdit olarak algılayan Riyad ve Abu Dabi, 2013 yılında Mısır'da yaşanan ve Müslüman Kardeşler hareketinin iktidar kadrolarından uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan askerî darbeyi desteklemişti. İzleyen süreçte de Suriye'den Libya'ya, Tunus'tan Sudan'a bölgesel gelişmelerde ortak hareket eden iki ülke arasındaki ittifak 2015 yılında Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın vefat etmesi ve yerine Selman bin Abdülaziz'in geçişi ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Nitekim göreve gelir gelmez Selman bin Abdülaziz, oğlu Muhammed bin Selman'a geniş yetkiler vererek Savunma Bakanı olarak atamıştır. Bu göreve gelişinden birkaç ay sonra BAE ile birlikte ve diğer belirli Arap ülkelerinin de desteğiyle Yemen'e askerî bir operasyon başlatılırken, bu süreçte Riyad – Abu Dabi ittifakı çok daha yakın bir hâl almıştır. Muhammed

bin Selman'ın 2017'de Veliht Prens olarak tayin edilmesinden kısa bir süre sonra yine Suudi Arabistan ve BAE, Katar'a karşı siyasi ve ekonomik bir abluka başlatma kararı almıştır. İki ülke arasındaki ittifak Türkiye ve İran'la ilişkiler, Suriye'deki gelişmeler, Libya iç savaş ve Afrika Boynuzu'ndaki güç mücadelesi gibi bağlamlarda yakın bir çerçevede devam etmiştir.

Öte yandan Suudi Arabistan ile BAE arasındaki ittifakta özellikle 2020'den bu yana bazı fikir ayrılıklarının ortaya çıktığı ve bunun da ittifak yapılanmasında ayrışmalara neden olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun ilk örneklerinden birisi Yemen'de yaşanmıştır. BAE'nin Yemen'de Suudi Arabistan'dan farklı olarak, ayrılıkçı Güney Geçiş Konseyi (GGK) ile yakın ilişkiler geliştirmesi ve 2020'nin Şubat ayında Yemen'deki askerî varlığını sonlandırması, Riyad yönetiminin rahatsızlık konusu olmuştur. BAE'nin Suudi Arabistan'ı Husilerle mücadelede yalnız

bıraktığı algısı oluşurken, Riyad yönetimi bir süre sonra Yemen'den kendi çıkış planlarını yapmaya başlamıştır. Bu durum iki ülkenin birlikte hareket ettikleri bir çatışma bölgesinde ayrı ajandalar nedeniyle fikir ayrışması yaşadıkları şeklinde yorumlanmış ve ittifaka zarar veren bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

“

Riyad yönetiminin uluslararası yatırımcılara yönelik aldığı “2024 yılına kadar bölgesel genel merkezlerini Suudi Arabistan'a taşımayan şirketlerin kamu ihalelerinde dışarda bırakılması” kararının Abu Dabi ve Dubai gibi bölgedeki önemli şehirleri ve ekonomilerini hedef alması da iki ülke arasında ayrışmaların ekonomik alanda da yaşandığını ortaya koymaktadır.

”

İTTİFAKIN ÇÖZÜLMESİNDE EKONOMİK VE DİPLOMATİK GEREKÇELER

Suudi Arabistan ve BAE arasında yaşanan ayrışmalar, kendisini ekonomi politikaları alanında da göstermiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) toplantıları sırasında iki ülke temsilcilerinin tartışması ve ortak bir politika etrafında birleşememeleri görüş ayrılıklarını daha net biçimde ortaya çıkarmıştır. Son olarak Riyad yönetiminin uluslararası yatırımcılara yönelik aldığı “2024 yılına kadar bölgesel genel merkezlerini Suudi Arabistan’a taşımayan şirketlerin kamu ihalelerinde dışarıda bırakılması” kararının Abu Dabi ve Dubai gibi bölgedeki önemli şehirleri ve ekonomilerini hedef alması da iki ülke arasında ayrışmaların ekonomik alanda da yaşandığını ortaya koymaktadır. Bütün bunların yanında, önemli ekonomik bir sebep de her iki ülkenin de ekonomisinin temelini oluşturan petrol fiyatlarının düşmesinin meydana getirdiği zorluklardır. OPEC anlaşmaları çerçevesinde hâlihazırda Suudi Arabistan ve Irak gibi temel petrol üreticisi ülkeler ile anlaşmazlıklar yaşayan BAE, özellikle Kovid-19 pandemisi sebebiyle devlet bütçelerinde kesintilere gitmek zorunda kalmış ve bununla birlikte harcamaların kısıtlandığı bir döneme girilmiştir. Nitekim Suudi Arabistan’da da Kovid-19 sebebiyle ortaya çıkan gerek ekonomik sıkıntılar gerekse de ülkedeki aşı kıtlığı, bu anlamda ciddi kısıtlamaların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde her iki ülke de ittifaklarının kendilerine açtığı alanların fonlaması yerine, temel gereksinimler olan

sağlık, tıbbi gelişmeler ve aşı diplomasisi yürütme anlamında ekonomik kaynaklarını kullanmak durumunda kalmışlardır.

“

Yukarıda bahsedilen bölgesel siyasi gelişmelerin ve bu iki ülkenin bu olaylara tepkilerinin yanında, ABD’de başkanlık seçiminde Donald Trump yönetiminin görevi Joe Biden’a devretmesi de her iki ülkenin dış politikasında farklı manevralar gerçekleştirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde BAE, İsrail ile normalleşme dalgasının devamını sağlayacak faaliyetlere odaklanmış ve Körfez bölgesini bir bütün olarak ilgilendiren gelişmelere ikincil planda dâhil olmuştur.

”

İki ülke arasındaki ittifakta yaşanan ayrışmanın arkasında bölgesel ve küresel bazı gelişmeler etkili olduğu söylenebilir. İttifakın zayıflaması ve iki ülke arasında bir nüfuz mücadelesine dönüşmesinin

bölgesel ve uluslararası nedenleri olduğu belirtilebilir. Yukarıda bahsedilen bölgesel siyasi gelişmelerin ve bu iki ülkenin bu olaylara tepkilerinin yanında, ABD’de başkanlık seçiminde Donald Trump yönetiminin görevi Joe Biden’a devretmesi de her iki ülkenin dış politikasında farklı manevralar gerçekleştirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde BAE, İsrail ile normalleşme dalgasının devamını sağlayacak faaliyetlere odaklanmış ve Körfez bölgesini bir bütün olarak ilgilendiren gelişmelere ikincil planda dâhil olmuştur. Suudi Arabistan’ın Kuveyt ve ABD arabuluculuğunda Katar ile ikili görüşmelere başlaması ve ardından 41. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Zirvesi’ne Katar Emiri’nin katılması, Körfez krizinin sona erdiği süreci başlatan gelişmeler olmuştur. BAE’nin 41. KİK Zirvesi’ne ülkenin fiili lideri Abu Dabi Veliaht Prensi Muhammed bin Zayid ile katılmaması bunun yerine Dubai Emiri Muhammed bin Raşid el-Maktum’un zirveye katılması ve sonrasında BAE yetkililerinin Katar ile diplomatik teamüllerin hayata

geçirilmesi konusunda gösterdikleri isteksizlik, Suudi Arabistan ve BAE arasındaki uyuşmazlıkları ortaya koymaktadır. Körfez krizinin yanında, son dönemde Türkiye ile Suudi Arabistan ve Türkiye ile Mısır arasında gerçekleştirilen bir takım görüşmeler ve siyasi ilişkilerde yumuşama sinyallerinin verilmesi sürecinde BAE'nin isteksiz ve kısmi bir şekilde Türkiye ile ilişkilerde yeni dönem konusunu ima etmesi, yine Suudi Arabistan ve BAE arasındaki uyuşmazlıklara örnek teşkil edebilecektir.

Mısır dış politikası açısından önemli bir mesele olan Etiyopya'daki iç çatışmada, BAE'nin Mısır aleyhtan bir noktada durarak Etiyopya hükümetini desteklemesi ve bunun için Eritre topraklarını kullanması, iki ülkenin siyasi anlaşmazlıklarına bir yenisini eklemiştir.

MISIR-BAE İTTİFAKINDA AYRIŞMALAR

2013 yılından siyasi, ekonomik ve jeopolitik ölçütler etrafında şekillenen ve 2021 dönemi itibarıyla ayrışma sinyallerinin verildiği bir diğer ittifak da Mısır ve BAE arasındaki ittifaktır. BAE'nin müdahaleci ve demokratik taleplerin örtbas edilmesini amaçlayan dış politikası çerçevesinde Mısır ile kurduğu ortaklık, özellikle 2015 yılından itibaren gelişmiştir. Abdülfettah el-Sisi yönetimine BAE tarafından ciddi miktarda dış yardım sağlanmış ve Körfez krizinde Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'in yanında Mısır'da Katar ile

diplomatik ilişkilerini kesmiştir. İki ülke Libya'da da Rusya'nın siyasi ve askerî angajmanları ile dönem dönem yüksek uyum içerisinde bir dış politika yürütmüştür.

Fakat tıpkı son dönemde Suudi Arabistan-BAE ittifakının bölgesel çatışma noktalarına yönelik izlenen dış politikalar sebebiyle ayrışması gibi, BAE-Mısır ittifakı da gerek Libya'da izlenen politikaların farklılaşmaya başlaması ve gerekse de

Etiyopya ve Sudan'da BAE'nin tarafsız bir tutum sergilemesi ile çözüme noktasına gelmiştir. Mısır dış politikası açısından önemli bir mesele olan Etiyopya'daki iç çatışmada, BAE'nin Mısır aleyhtarı bir noktada durarak Etiyopya hükümetini desteklemesi ve bunun için Eritre topraklarını kullanması, iki ülkenin siyasi anlaşmazlıklarına bir yenisini eklemiştir. Bunun yanında yine iki ülkenin de belirli konularda Sudan üzerinde siyasi anlaşmazlıkları bulunmaktadır.

Mısır ile BAE'nin ittifakının zedelenmesini ortaya çıkaran bir diğer süreçte, BAE-İsrail normalleşmesi sonrasında BAE'nin İsrail ile Süveyş Kanalı'na rakip olacak bir kanal projesi hakkında görüşmeler yapmasıdır. İsrail'in Aşdod Limanı ve Eylat Limanı arasında bir nakliye kanalının planlanması, Akdeniz'den Körfez'e bir nakliye rotası oluşturma ihtimali ile birlikte Süveyş Kanalı'na rakip olmayı hedeflemektedir. Bu noktada Mısırlı yetkililerin açıklamalarından, BAE'nin İsrail ile giriştiği planın Mısır'da ciddi derecede rahatsızlık ortaya çıkardığı belirtilebilir.

Abu Dabi Velihaht Prensi Muhammed bin Zayed'in Nisan ayının son haftasında Mısır'ı ziyaret ederek Sisi yönetimi ile son dönemde giderek gün yüzüne çıkan ayrışmaları gidermeye çalıştığı da söylenebilir. Bu çabaların çatırdayan ilişkilere ne derece etki edeceği belirsizliğini korumaktadır.

ÇÖZÜLEN İTTİFAKLAR VE BÖLGESEL DÜZEN

Suudi Arabistan-BAE ve Mısır-BAE arasındaki ittifakların çözülme sürecine girişi aynı zamanda bölgesel düzende de birtakım değişikliklere yol açmaktadır.

“**Arap devrimleri süreci sonrası “sosyal olmayan sosyal sözleşmelere” geçilmesinin, kısacası devletin sosyal sözleşmede kendi üzerine düşeni yapmakta ilgisiz ve yetersiz kalmasının en önemli nedenlerinden birisi de müdahaleci ve agresif ittifaklar ve bunların oluşturduğu ekonomik maliyetlerdir.**

Bu anlamda, Arap halk hareketleri sonrasında müdahaleci dış politika izleyen ülkelerin kurdukları ittifakların çözülmeye başlaması, aynı

zamanda bölge halklarının ekonomik refahın ön plana çıktığı ve bununla birlikte halkların taleplerinin önemsendiği ilişki biçimlerine evrilebilecek bir siyasi ortamı/bölgesel düzeni de beraberinde getirebilecektir.

Nitekim, Arap ülkelerinde devletler ve toplumlar arasındaki koşulları belirleyen sosyal sözleşmelerde özellikle Arap devrimleri süreci sonrası “sosyal olmayan sosyal sözleşmelere” geçilmesinin, kısacası devletin sosyal sözleşmede kendi üzerine düşeni yapmakta ilgisiz ve yetersiz kalmasının en önemli nedenlerinden birisi de müdahaleci ve agresif ittifaklar ve bunların oluşturduğu ekonomik maliyetlerdir. Sonuç olarak bu açıdan değerlendirildiğinde bölgesel ittifak yapılanmalarında yaşanan kopuş ve ayrışmaların, önümüzdeki dönemde bölge siyasetinde etkilerinin daha fazla görüleceği tahmin edilebilir. ■

ÜRDÜN'DE DARBE GİRİŞİMİ VE ORTADOĞU'DA MODERN DEVLET İNŞASININ ZORLUKLARI

DOÇ. DR. H. KÜRŞAD ASLAN

Uzman ORSAM

“

Ürdün hükûmetinin yaptığı resmî basın açıklamasında darbe girişiminin oldukça iyi planlanmış olduğundan ve bölgesel aktörlerin muhtemel rolünden bahsedilmiştir. Öte yandan en başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap Ligi, Mısır, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak ve Lübnan da dâhil olmak üzere pek çok devletten Kral Abdullah'a destek mesajları verilmiştir.

”

Birinci Dünya Savaşı sonunda dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin geri çekilmek zorunda kaldığı Ortadoğu coğrafyasında İngiliz ve Fransızlar hâkimiyet kurdular. Birleşmiş Milletler'in (BM) öncülü olan dönemin oluşumu Cemiyeti Akvam, Ortadoğu'nun önemli bir bölümünü İngiltere mandasına bıraktı. Ürdün de bu sürecin bir parçasıydı ve yapay bir şekilde devlet hüviyeti kazanan bir siyasi oluşum olarak tarihteki yerini aldı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sömürge topraklarını kademeli bir

şekilde terk eden İngiltere'nin tasarrufu sonucunda 25 Mayıs 1946'da Ürdün, Haşimi Krallığı adıyla bağımsızlığını kazandı. 11 Ağustos 1952'de tahtın yeni varisi

Talal'ın 16 yaşındaki oğlu Hüseyin olmuştu. 1952 ile 1999 arasında Ürdün Kralı olan Hüseyin, Ortadoğu'da yaşanan savaşlar, darbeler, krizler, Petrol İhraç Eden Ülkeler

Örgütü (OPEC) ambargosu gibi pek çok krizde yapay bir devleti yönetmenin her türlü etkisini deneyimledi. 1967 yılında meydana gelen İsrail-Arap Savaşı'nda yer alan Ürdün Krallığı, ülkenin en verimli topraklarının olduğu Filistin'in Batı Şeria bölgesini İsrail işgaline terk etti ve 1988 yılında bu bölge üzerindeki tüm egemenlik haklarından vazgeçtiğini ilan etti. 1994 yılında Ürdün ve İsrail arasında barış anlaşması imzalandı. Kral Hüseyin'in vefatının ardından 1999 yılında tahta en büyük oğul

vasfıyla Kral 2. Abdullah geçti. 30 Ocak 1962 doğumlu yeni kralın annesi Antoinette Gardiner isimli İngiliz'dir; sonradan ismini değiştirmiştir. Yeni döneme genç liderle giren Ürdün Krallığı, Batılı elitlerin gözünde Ortadoğu'nun istikrar adası olarak ayrıcalıklıdır. Batılı dünyanın önde gelen yayın organlarında demokrasinin erdemine inanan kralın çağdaş ve modern kimliği Harley-Davidson motor kullanması, macera sporlarına olan ilgisi, Amerika'nın popüler kültüründe önemli bir yeri olan Star

Trek dizisinde küçük rollerde oynaması ve benzeri imgelerle desteklenmektedir.

Prens Hamza'nın son dönemde sıkça Ürdün kabileleri ile toplantılar yaptığı, daha önceki dönemlerde gösterdiği katılımların çok daha ötesinde kabilelerin düğün, taziye ve cenaze türü sosyal ortamlarına katıldığı ve hükümeti açıkça eleştirdiği duyumları üzerine Ürdün Ordusu Genel Kurmay Başkanı General Yusuf Huneyti'nin Prens Hamza ile görüştüğü bilgisi yansımaktadır. Bu uyandan rahatsız olan Prens Hamza'nın sinirlenerek General Huneyti'yi azarladığı ve "devletin yanlış yönetiminden ben mi sorumluyum" şeklinde karşılık verdiği basına yansımıştır.

ÜRDÜN'DE NİSAN 2021 DARBESİNİN GELİŞİMİ

Nisan 2021'in ilk günlerinde Ürdün dünya basınında ve sosyal medyada gündemin üst sıralarına taşınmaya başladı. Kral 2. Abdullah'ın üvey kardeşi Hamza bin Hüseyin'in darbe girişiminde bulunduğu basın haberlerine ve sosyal medya mecralarına yansımış olup iki önemli ismin göz altına alındığı bilinmektedir. Tutuklanan iki önemli isim Şerif Hasan bin Zayid ile beraber Bassam İbrahim Avadallah'tır. Bunlardan Şerif Hasan bin Zayid, Ürdün'ün Suudi Arabistan Büyükelçiliğini yapmıştır.

Bassam Avadallah'ın hem Ürdün hem de Suudi Arabistan pasaportuna sahip olduğu ve Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman'a danışmanlık yaptığı bilinmektedir. Ürdün hükümetinin yaptığı resmî basın açıklamasında darbe girişiminin oldukça iyi planlanmış olduğundan ve bölgesel aktörlerin muhtemel rolünden bahsedilmiştir. Öte yandan en başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap Ligi, Mısır, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak ve Lübnan da dâhil olmak üzere pek çok devletten Kral Abdullah'a destek mesajları verilmiştir.

Arap basın kaynaklarında Ürdün'ün en büyük destekçilerinden biri Suudi Arabistan olmakla birlikte, Riyad'ın karar ve eylemlerinde gittikçe daha fazla güçlenen Muhammed bin Selman'ın son dönemlerde Ürdün'e yönelik farklı ve olumsuz düşünceleri olduğu zikredilmektedir. İlâveten, Prens Hamza'nın son dönemde sıkça Ürdün kabileleri ile toplantılar

yaptığı, daha önceki dönemlerde gösterdiği katılımların çok daha ötesinde kabilelerin düğün, taziye ve cenaze türü sosyal ortamlarına katıldığı ve hükümeti açıkça eleştirdiği duyumları üzerine Ürdün Ordusu Genel Kurmay Başkanı General Yusuf Huneyti'nin Prens Hamza ile görüştüğü bilgisi yansımaktadır. Bu uyarıdan rahatsız olan Prens Hamza'nın sinirlenerek General Huneyti'yi azarladığı ve "devletin yanlış yönetiminden benim sorumluyum" şeklinde karşılık verdiği basına yansımıştır. General Huneyti'nin yazılı bir açıklama ile "Prens Hamza'yı ülkenin huzur ve güvenliğini bozacak şekilde gerçekleştirdiği girişimlere son vermesi yönünde uyardım" şeklinde bir mesaj vermiştir. Bunun akabinde Prens Hamza, kendi çektiği İngilizce bir videoyu sosyal medyada paylaşmış olup ev hapsinde tutulduğunu açıklamıştır. Bir gün sonra, 3 Nisan 2021'de Ürdün hükümeti yaptığı açıklamada Prens Hamza'nın dış mihraklar ve yerli iş birlikçiler ile tasarlanan ve ülkede

kaos ortamı yaratacak bir kumpas içinde yer aldığı bilgisini vermiştir.

Ürdün'de son yıllarda diğer tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi kaynayan bir kazan vardır. BM Kalkınma Programı dünya sıralamalarında 1990'larda 70'li sıralarda, 2000'li yıllarda yine 75-80'li sıralarda iken koşulları giderek kötüleşen Ürdün, günümüzde 162 ülke arasında 109. sıraya gerilemiştir.

ARAP İSYANLARI VE ORTADOĞU REJİMLERİ: DEVLET, TOPLUM, MODERNİTE

2010 yılı Aralık ayında fitili ateşlenen Arap isyanlarını nispeten sakin geçiren Ürdün'de son yıllarda diğer tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi kaynayan bir kazan vardır. BM Kalkınma Programı dünya sıralamalarında 1990'larda 70'li sıralarda, 2000'li yıllarda yine 75-80'li sıralarda iken koşulları giderek kötüleşen Ürdün, günümüzde 162 ülke arasında 109. sıraya gerilemiştir.

Arap halk hareketleri karşısında iktidarlarını ve rejimlerini devam ettirmek isteyen ülkeler halkın tepkisini azaltmaya yönelik sembolik de olsa reform paketlerini birer birer hayata geçirmeye başlamıştır. Ancak bu reformlar yapısal ve köklü reformlar değil daha çok halkın gözünü boyamaya yönelik kozmetik değişimlerdir. Rejimlerin

değişememe ve gerçek yapısal reformlara gidemeyişinin arka planında Ortadoğu bölgesinde devlet kurumunun yanlış temeller üzerine inşa edilmiş olması yatmaktadır. Batılı modern devlet, toplum sözleşmesinin Sanayi Devrimi sonrasında yeniden yorumlanması ile şekillenmiştir. Devlet erkinin halından vergi ve asker devşirmesi, gerektiğinde zorlayıcı güç kullanma ruhsatı vardır; halkın da devletin idaresini elinde bulunduran hükümet üzerinde muhtelif kontrol mekanizmaları bulunmaktadır. Bu karşılıklı rıza ve meşruiyet temelli siyasal sistem uzun yıllar içinde yeşermiş demokrasi kültürü ile olgunlaşmıştır. Dünyanın pek çok bölgesinde ülkelerin devlet-toplum ilişkileri farklı tarihî süreçlerden geçtiğinden modern sisteme adapte olmakta güçlükler yaşanmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren küresel politik ekonomide özellikle Batılı ülkelerde farklı geçişler ve toplumsal adaptasyon süreçleri deneyimlenmişken dünyanın diğer bölgelerindeki çoğu ülkede moderniteye uyum sorunları yaşanmış ve hâlen de yaşanmaktadır.

Günümüzde Ortadoğu rejimlerinin istisnasız biçimde otoriter olduklarını gözlemliyoruz. Farklı politik ekonomi yapılarına sahip Ortadoğu ülkelerinden Körfez ülkelerinde tam bir rantıye ekonomi sistemi ve patrimonyal ilişkiler hâkimken Mısır, Ürdün ve Fas gibi nispeten kıt kaynaklı yarı-rantıye ekonomilerinde devlet ve siyasi rejimin halk nezdinde meşruiyet üretme taktikleri farklılaşmaktadır. Rantıye ekonomilerinin en önemli özelliği halktan vergi alma ihtiyacının ya bulunmaması ya da vergilerin genel bütçe gelirleri içinde düşük sevi-

yede bulunmasıdır. Ülke gelirleri ya yeraltı kaynaklarına ya da transferlere dayanmaktadır. Örneğin, Lübnan'da millî gelirin yaklaşık %25'i yurt dışında (çoğunlukla OPEC ülkelerinde) çalışan Lübnanlı işçilerin memleketlerine gönderdikleri işçi havalelerinden oluşmaktadır. Yine Ürdünlü gurbetçilerin işçi havaleleri millî gelirin yaklaşık %20'si kadardır. Ortadoğu'da ülkelerin vergi gelirleri bakımından İsrail başı çekmektedir; İsrail'de vergilerin ülke gayrisafi millî hasılası içindeki nispeti %32 civarındadır; Türkiye'de %26, Lübnan'da %17, Ürdün'de ise %15 civarındadır.

Devlet-toplum ilişkileri sorunlu olan pek çok ülkede meşruiyet tabanını genişletmek adına bazı yerli taktikler geliştirilmektedir. Örneğin, Ürdün ve Fas monarşileri meşruiyetlerini geleneksel Arap toplumu üzerinde dini motiflerle etkili bir şekilde desteklemektedir. Ürdün Haşimi Krallığı halk nezdinde ve tüm Ortadoğu toplumlarında peygamber soyu ile ilişkilendirdiği hanedanın soyağacı üzerinden kendine siyasi sermaye devşirmektedir. Bu bağlamda Ürdün meşruiyet zemini kıyaslamasında diğer yarı-rantıye devletleri olan Mısır, Tunus ve Suriye'ye nazaran nispeten başarılıdır.

Zayıf meşruiyet temeli üzerinde kendi bekasını koruma güdüsündeki Ortadoğu ülkeleri küresel sistemin başat güçleri ile tesis ettikleri ilişkiler ağıyla koruma kalkını edinmektedir. Örneğin, Ürdün ve Mısır'a verilen resmî kalkınma yardımları, Batılı başat güçlerle devam eden iyi ilişkilerin seyrine ve İsrail ile barışçıl ilişkilerin sür-

dürülmesine bağlıdır. Ürdün coğrafi bakımdan İran Körfezi ile Levant arasında stratejik bir konumdadır. Bundan dolayıdır ki stratejik önemine binaen kuruluşundan beri hem Batılı devletlerin hem de zengin Körfez ülkelerinin özel ilgi ve koruması altında olmuştur. Söz konusu stratejik önem vasfıyla Ürdün'e yıllardır düzenli biçimde finansal destek yapılmaktadır. Arap ayaklanmalarının akabinde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) Mısır, Tunus, Ürdün ve Fas'a yaklaşık 40 milyar dolarlık düşük faizli kredi ve emtia yardımında bulunduğu bilinmektedir. Ancak, Ürdün Krallığı'nın rejim bekası ve siyasal sistemin istikrarını korumak amacıyla Ürdün'e verilen dış yardımlar verimsiz ve sürdürülebilir olamayacak bir israf çarkına akıtılmaktadır. Kamu sektörü ihtiyacı olmadığı hâlde iş gücünün yaklaşık üçte birini istihdam etmektedir. Yani devlet ihtiyacı olmadığı hâlde memur veya yarı memur vasfında niteliksiz elemanları fonlamaktadır.

Dahası, nüfusun yaklaşık %15'inin yoksulluk sınırının altında yaşadığı Ürdün'de resmî rakamlarda işsizlik oranları 2010'lu yıllarda %20 civarında seyretmişken gerçek rakamın %30'ları bulabileceği tahmin edilmektedir. Koronavirüs salgınının çok olumsuz etkilediği Ürdün'de resmî işsizlik rakamı %24,7 olarak verilmişken uzmanlar bu rakamın %40'a yakın olabileceğini savunmaktadır. Sonuç olarak her ne kadar darbe girişiminde çeşitli iç-dış aktörler arasındaki iş birliği ve etkileşim söz konusu olmasına rağmen Ürdün'deki ekonomik-siyasi krizin de bu süreçte söz konusu aktörlerce istismar edildiği anlaşılmaktadır. ■

ÜRDÜN'DE DARBE GİRİŞİMİ: BÖLGESEL DİNAMİKLER, DIŞ GÜÇLER VE İÇ AKTÖRLER

DR. İDA BARY

Uzman ORSAM

“

Nisan 2021'nin başlarında Ürdün'de ne olduğuna dair iki olası senaryo bulunmaktadır. İlk senaryo yabancı komployu, ikincisi ise Ürdün'de hâkim olan yaygın yolsuzluğun gerekçe olarak kullanılmasını işaret etmektedir.

”

Ürdün Krallığı, yıllardır siyasi istikrarı ile bilinmektedir ancak 3 Nisan 2021'de bu sakin görünüş altüst olmuştur. Eski Veliaht Prens Hamza ev hapsine kapatılmış, 19 üst düzey Ürdünlü yetkili ise tutuklanmıştır. Ürdün hükümeti, eski Veliaht Prens Hamza'yı ve üst düzey Ürdünlü yetkilileri Ürdün'ün güvenliğini istikrarsızlaştırmakla suçlamıştır. Özellikle Ürdün Dış-

işleri Bakanı Eymen Safedi, Ürdün'ün ulusal güvenliğini hedef alan komployu ifşa ederek eski Veliaht Prens Hamza'yı dış güç destekli başarısız bir darbe girişiminin parçası olmakla suçlamıştır.

DARBE GİRİŞİMİNDEKİ SENARYOLAR

Eski Veliaht Prens, hükümeti yolsuz olmakla suçlamasına rağmen Ürdün'ün ulusal güvenliğine ya da kardeşi Kral Abdullah'a karşı herhangi bir komplonun parçası olduğunu reddetti. Nisan 2021'nin başlarında Ürdün'de ne olduğuna dair iki olası senaryo bulunmaktadır. İlk senaryo yabancı komployu, ikincisi ise Ürdün'de hâkim olan yaygın yolsuzluğun gerekçe olarak kullanılmasını işaret etmektedir. İlk senaryoyu kanıtlamak adına Ürdün hükümeti, yabancı istihbarat servisleri ile bağlantısı olan ve eski Veliaht Prens'in eşine özel bir uçak teklif eden birinin varlığını açığa çıkarmıştır. Ürdün

otoritesi hangi yabancı istihbarat kurumu olduğuna dair bir bilgi vermemiştir. Ancak iki isim bu senaryoyu destekleyebilir: Roy Shaposhnik ve Bassem Avadallah. Roy Shaposhnik, Avrupa'da ikamet eden İsraili bir iş adamıdır ve Prens Hamza ile iletişimde olduğunu onaylamıştır. Diğer taraftan Shaposhnik herhangi bir istihbarat teşkilatı ile ilişkisi olduğunu kabul etmemiştir. Bassem Avadallah ise Ürdün'ün eski maliye bakanıdır ve şu anda Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'a ekonomi danışmanlığı yapmaktadır. Avadallah'ın hem Suudi Arabistan hem de Ürdün vatandaşlığı bulunmaktadır. Ayrıca, Bassem Avadallah'ın

Emirlikler Veliht Prensi Muhammed bin Zayid ile de kuvvetli bağlantıları vardır ve Kudüs'teki Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) destekli Filistinlilerin topraklarının satın alınmasına müdahil olmuştur.

Riyad'ın bu komplo ile alakası olmadığını kanıtlamak adına Suudi Arabistan, Kral Abdullah'a destek amaçlı güçlü bir açıklama yapmak için hızlı hareket etmiştir. Ayrıca Suudi Veliht Prensi Muhammed bin Selman, Kral Abdullah'a desteğini göstermek adına onunla telefonda konuşmuştur. Başarısız olan bu komplonun arkasında olduğu düşünülen isimler, bu komplonun sebepsiz şekilde ortaya çıkmadığına işaret etmektedir. Belli iç faktörler, bu komploya ve hatta gelecekte başka komplolara

da yol açabilir. Bu iç faktörlere yolsuzluk, ifade özgürlüğünün olmayışı ve eleştirilere açık olmamak gibi örnekler gösterilebilir. Tüm bu faktörler durumu kötüye giden Krallığı daha da zor duruma sokmuştur. Bu yolsuzluklara dayanarak Prens Hamza, hükümeti açıkça eleştirmeye başlamış ve yolsuzluğa karşı gerçek adımlar atmaya davet etmiştir. Yolsuzluk, işsiz insanların sayısının artmasıyla ve Ürdün'ün zayıf olan ekonomisiyle beraber gelmiştir. Ürdün'ün genelinde hayatı olumsuz etkileyen koronavirüs tehdidiyle bu zorluk daha da artmıştır. Koronavirüs nedeniyle durum daha kötüleşmiş ve Krallığın zayıf ekonomisini daha da yıpratmış 600.000 Suriyeli mülteciyle ekonomik şartlar katlanılmaz bir hâle gelmiştir.

DARBE GİRİŞİMİNDEKİ İÇ DİNAMİKLER

Yolsuzluğa ek olarak Ürdünlüler, ifade özgürlüğünün olmamasından ve hatta eleştirmeye bile haklarının olmamasından sıkıntı çekmektedir.

“

Ürdün'de kralı eleştirmek bir suçtur. Son zamanlarda, 14 Nisan 2021'de Ürdünlü bir kadın, "Babam Kral'dan daha iyi" dediği için hapis cezası almıştır. Kuzey Amman'daki mahkeme bunu Ürdün Kralı'na karşı uygunsuz bir dil olarak kabul etmiştir. Ürdün'de kimsenin mevcut politikaları eleştirme ya da sorgulama hakkı yoktur.

”

Ürdün hükümeti eleştirilere tolerans göstermemektedir. Ürdün'de kralı eleştirmek bir suçtur. Son zamanlarda, 14 Nisan 2021'de Ürdünlü bir kadın, "Babam Kral'dan daha iyi" dediği için hapis cezası almıştır. Kuzey Amman'daki mahkeme bunu Ürdün Kralı'na karşı uygunsuz bir dil olarak kabul etmiştir. Ürdün'de kimsenin mevcut politikaları eleştirme ya da sorgulama hakkı yoktur. Bu politikalara karşı herhangi birinin eleştiri getirmesi ya da fikrini beyan etmesi durumunda tutuklanma, korkutulma ve hatta tehdit edilme ile karşılaşması ihtimaldir. 2020'de Ürdün devleti daha iyi çalışma şartları için protesto gösterisi düzenleyen yüzlerce öğretmeni tutuklamıştır. Ayrıca Ürdün güvenlik güçleri, koronavirüs ile mücadele

kapsamında uygulanan politikaları protesto etmek için gösterilerin düzenlenmesini yasaklamıştır. Diğer taraftan, kar gütmeyen devlet dışı bir kuruluş olan ve demokrasi, siyasi özgürlük, insan hakları gibi alanlarda araştırma yapan "The Freedom House" yine de Ürdün'ün kısmen özgür bir toplum olduğunu belirtmiştir.

“

Ürdün rejimi kendi çöküşünün tohumlarını elinde tutmaktadır. Bu tohumlar, gelecekte herhangi bir komployu besleyecek kökler olarak kabul edilmektedir. Bu tohumlar zayıf ekonomi, yolsuzluk, ifade özgürlüğünün olmayışı ve eleştiriye tahammülsüzlük ile temsil edilmektedir.

”

Yukarıda belirtildiği üzere Ürdün'de meydana gelen darbe girişiminin iç politik ve sosyo-ekonomik gelişmeler ile de ilgisi bulunmaktadır. Ürdün rejimi kendi çöküşünün tohumlarını elinde tutmaktadır. Bu tohumlar, gelecekte herhangi bir komployu besleyecek kökler olarak kabul edilmektedir. Bu tohumlar zayıf ekonomi, yolsuzluk, ifade özgürlüğünün olmayışı ve eleştiriye tahammülsüzlük ile temsil edilmektedir. Gelecekte herhangi bir komplodan kaçınmak adına Ürdün hükümetinin iç faktörleri düzeltmesi ve bu sorunlu alanları iyileştirmesi gerekmektedir. Ürdün hükümeti, ekonomik ve sosyal baskıyı iyileştirme yönünde reform adımlarını hayata geçirmelidir. Bu çerçevede atılacak en önemli adım, yaygın yolsuzlukların

ortadan kaldırmasıdır. Diğer önemli adım ise herkesin hukukun önünde eşit olmasını sağlamak ve eleştirel ortamın dinamiklerini oluşturmaktır. Bu çerçevede Ürdün hukuku, insanların ifade özgürlüğünü korumalı ve garanti altına hissetmeden, korkmadan, tutuklanmadan ve hatta tehdit edilmeden fikirlerini söylemelerine izin verilmelidir.

Ürdünlüler için Prens Hamza'nın mevcut rejime sadık olacağına dair sözü Ürdün'de kargaşa olmayacağı anlamına gelmemektedir. Ürdünlülerin sıkıntıları hâlâ devam etmektedir. Gelecekte bu yönde bir girişimde Ürdünlülerin yabancı komplo iddiasına inanması zor bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürdün rejiminin bu başarısız komplo girişiminden ders çıkarması ve mevcut iç problemleri saptayarak reformlar düzenlemesi gerekmektedir. Kral Abdullah'ın dijital ekranlardan çıkıp insanları ile birebir temas etmesi ve ihtiyaçlarını anlaması elzemdir. Her tür yolsuzlukla savaşarak, özgürlük sağlayarak ve eleştiriye tolerans göstererek Kral ve Ürdün halkı, Ürdün'ü ve Ürdün'ün güvenliğini hedef alan herhangi bir yabancı komplo ile başa çıkabilir. Sonuç olarak bu komplonun arkasında kim olursa olsun, bu başarısız darbe girişimi Ürdün'deki tehlikeli iç durumu gözden geçirmek adına bir uyarı olarak görülebilir. Dolayısıyla bu başarısız darbe girişimi, Ürdün rejimi ve Ürdün Kralı için yaygın yolsuzluğu kontrol altına almak ve gerekli iç siyasi-ekonomik reformları hızlandırmak adına fırsat olarak değerlendirilmelidir. ■

ÜRDÜN'ÜN DOĞU AKDENİZ'DEKİ KONUMU

MERVE ÇAKIR

Araştırma Asistanı

ORSAM

“

Bölgede İngiltere ve ABD gibi büyük güçlerin doğrudan desteğini alan bir ülke olarak varlığını sürdüren Ürdün, bölgesel denklemlerde kritik bir müttefik rolüne sahiptir. Donald Trump döneminde başlatılan Arap-İsrail normalleşme süreci (Yüzyılın Anlaşması) ile birlikte mesafeli durduğu Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) blokuna yakınlaşmıştır.

”

Ürdün, Doğu Akdeniz'e doğrudan kıyası olmamasına rağmen bölgede yaşanan enerji kaynakları paylaşımı mücadelelerinde aktör olarak yer almasıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu başarıyı ülkenin jeopolitik konumu ile açıklamak doğru olacaktır. Bölgede İngiltere ve ABD gibi büyük güçlerin doğrudan desteğini alan bir ülke olarak varlığını sürdüren Ürdün, bölgesel denklemlerde kritik bir müttefik rolüne sahiptir. Donald Trump dönemin-

de başlatılan Arap-İsrail normalleşme süreci (Yüzyılın Anlaşması) ile birlikte mesafeli durduğu Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) blokuna yakınlaşmıştır. Arap-İsrail normalleşmesi için jeopolitik olarak kilit pozisyonda ol-

ması, Ürdün'ün önemini ABD-İsrail bloku nezdinde artırmıştır. Ancak bu yaklaşma, özellikle İngiltere ve Fransa'nın Yüzyılın Anlaşması'na mesafeli politikaları dolayısıyla zaman almıştır. Nihayetinde Ürdün, normalleşme dönemi

olarak adlandırılan bu süreç ile birlikte Doğu Akdeniz'deki denklemlerde İsrail-Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)-Mısır blokuna daha yakın durmuştur.

Ürdün'ü bölgede önemli kılan bir diğer etmen, ABD'nin Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanması planlanan enerji hattı güzergâhında gerekli olan harita bütünlüğüdür. Zira bu hat İran ve Katar arasındaki bölgede bulunan zengin doğal gaz kaynaklarını Suudi Arabistan-Ürdün-İsrail ve Lübnan üzerinden Akdeniz'e bağlamayı hedeflemektedir. Kendilerini bölgede saf dışı bırakmayı amaçlayan bu projelere

karşı Haşimi-Suud ihtilafı gibi politikalar geliştiremeyen Türkiye ve İran, farklı stratejiler ile konumlarını koruma çabasındadır. Öte yandan, Ürdün'ün Suudi Arabistan baskılarına direnememesinin en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz ülke ekonomisinde yaşanan daralma olmuştur. Ekonomik daralmanın hane halkının harcanabilir gelire doğrudan yansımaya başlaması ile ülke yönetiminin elini zayıflatmıştır.

DOĞU AKDENİZ ENERJİ DENKLEMİNDE ÜRDÜN

14 Ocak 2019 tarihinde Mısır'ın başkentinde Mısır, GKRY, Yuna-

nistan, İsrail, Ürdün, Filistin ve İtalya Enerji Bakanları, bir araya gelerek Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu kurmuşlardır. Daha sonra 2020 Eylül'de video konferansla yapılan törende imzalanan kuruluş anlaşmasıyla forum resmî bir statü kazanarak bölgesel bir kuruluşa dönüşmüştür. Doğu Akdeniz'de bulunan doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve ihracatını teşvik etmek amacıyla kurulan foruma uluslararası katılım talepleri de olmuş, Filistin'in de foruma dâhil olduğu açıklanmıştır. Genel itibarıyla Akdeniz'e kıyası olan yahut enerji jeopolitiği açısından bölgede kritik önem taşıyan ülkelerin Tür-

kiye'yi dışlayarak kurduğu bu oluşuma Fransa'nın üye; ABD ve AB'nin gözlemci olarak yer almak istediği bilinmektedir.

Mısır, İsrail, İtalya ve GKRY doğrudan Akdeniz'e kıyası olmaları ve rezervlerden maksimum düzeyde faydalanmak amacıyla bir araya gelirken; Ürdün'ün bu oluşumda yer almasının birkaç farklı nedeni olduğundan bahsetmek mümkündür. Zira Ürdün doğrudan rezervlerden çıkarılan doğal gazdan hak talep edecek bir konumda değildir. Fakat bölgeden çıkarılacak doğal gaz Ürdün için büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni, ülkenin Hamzah'ta bulunan tek petrol sahasının 1992 yılında kapatılmasıyla petrol ve doğal gaz konusunda tamamen dışa bağımlı hâle dönüşmesidir. Üstelik krallık, topraklarının %60'ından fazlasının altında yatan yaklaşık 70 milyar ton civarındaki kaya gazını da verimli bir şekilde kullanmaktan yoksundur. Bu nedenle Ürdün, yakın çevresinde çıkarılacak her türlü petrol ve doğal gazın ilk alıcılarından biri

olarak bu tür konularda etkin katılımın ön planda olduğu bir enerji politikası benimsemektedir. Zira İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz'in 2020 yılında yaptığı "30 milyar dolar değerinde İsrail gazının Ürdün ve Mısır'a ihraç edilmesine ilişkin kontratlar yapıldığı" açıklaması da Ürdün'ün forumdaki varlığını ispatlar niteliktedir.

İkinci önemli etken, yine enerji bağlamında Ürdün'ün bölge ülkeleriyle ilişkileridir. Enerji konusunda petrol ihtiyacını farklı alternatifler ile karşılama imkânı bulabilen Ürdün, doğal gaz konusunda %90 dışa bağımlıdır ve bunun yarısından fazlasını Arap Doğalgaz Boru Hattı ile Mısır'dan tedarik etmektedir. Bu nedenle Mısır ile iyi ilişkilere sahip olmak ve herhangi bir konuda karşı karşıya gelmemek Ürdün'ün dikkat etmesi gereken bir husustur. Her ne kadar Mısır ve Ürdün arasındaki diplomatik ilişkiler Ürdün'ün bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren sürdürülse de iki ülke arasındaki ilişkiler çoğunlukla enerji bağla-

mında şekillenmektedir. Ürdün'ün Mısır'a olan enerji bağımlılığına karşın Ürdün'den geçen ve Mısır doğal gazını İsrail, Lübnan ve Suriye'ye taşıyan Arap Doğalgaz Boru Hattı'nın güvenliği de iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli yer tutmaktadır.

İSRAİL İLE İLİŞKİLER

Ürdün'ün enerji güvenliğinde kritik önem taşıyan bir diğer ülke daha önce anlaşma bağlamında zikredilen İsrail'dir. 1994 yılındaki barış görüşmeleri neticesinde İsrail'le ilişkilerini normalleştiren Ürdün, ülke içinden gelen tepkilere rağmen İsrail ile ilişkilerini yine enerji bağlamında sürdürmektedir. Örneğin, Filistin konusunda İsrail'den farklı olarak iki bağımsız ülke şeklindeki çözüm önerisini savunan Ürdün, bölgedeki diğer Arap ülkelerin aksine Filistin meselesini İsrail ile ilişkileri tamamı ile yıpratacak bir unsura dönüştürmemiştir.

İki ülke arasında 2016 yılında bir doğal gaz anlaşması imzalanmış, Doğu Akdeniz de İsrail'e ait Leviathan sahasından çıkarılan doğal gaz Ürdün devletine ait Ulusal Elektrik Şirketine (NEPCO) satılmaya başlanmıştır. 10 milyar dolarlık anlaşmaya göre sahadan doğal gazı çıkaran ABD-İsrail konsorsiyumu, Ürdün'e 15 yıl boyunca doğal gaz sağlayacaktır. Her ne kadar bu konuda anlaşma yapan şirket Ürdün devletine ait olsa da halkın ve muhalefetin İsrail ile ilişkiler bağlamında eleştirilerine maruz kalan hükümet, anlaşmayı ülkeler değil şirketler arasında bir anlaşma olarak nitelendirmeyi tercih etmiştir. Dahası doğal gaz akışı 2020 yılının Ocak ayında sadece

3 aylık bir deneme amacıyla başlatılmış olmasına rağmen 130 milletvekili Ürdün'ün İsrail'den gaz ithal etmesini engelleyen bir yasa tasarısını onaylayarak kabineye geçiren hükümet bile göndermiştir. Ancak hükümet geçen bir yıla rağmen bu konuyu gündemine dahi almamıştır.

ABD'YE BAĞIMLILIK

Ürdün'ün bölge ülkeleriyle ilişkilerini ve kendini konumlandığı son ülke şüphesiz ABD'dir. İbrahim Anlaşması'na kadar bölgede İsrail'le ilişkilerini sürdüren ve ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan Ürdün, 2018 yılında imzalanan mutabakat zaptı sayesinde ABD'den yıllık 1,275 milyar dolarlık askerî-ekonomik yardım almaktadır. Üstelik 5 yıllık bu yardımın miktarında 2021 yılı için artış bile yapılmıştır. Ürdün'ün ekonomik açıdan ABD yardımlarına olan ihtiyacı ve bölgede ciddi bir Amerika müttefiki olarak varlık göstermesi, diğer ülkelerle ilişkisinde kritik bir rol oynamakta; Ürdün'ün çözmekte sorun yaşadığı bazı sorunları da kolaylıkla halletmesine imkân sağlamaktadır.

Örneğin, 2020 Mart ayında Ürdün-İsrail arasında yaşanan sorunlar neticesinde Binyamin Netanyahu'nun su arzını sınırlandırması ile sıkıntı yaşayan Ürdün, ABD Başkanı Joe Biden'ın İsrail'e baskı yapmasıyla bu sorunun üstesinden gelmiş, İsrail su arzını arttıracığını açıklamıştır. İki ülke arasında yaşanan bu tarz sorunlar genellikle Amerika'nın sürece dâhil olmasıyla çözülmekte; hatta ilişkilerin gidişatına da bir nevi Amerika karar vermektedir. Zira Ürdün muhalefeti 2016 yılında imzalanan

doğal gaz anlaşmasının ABD baskısıyla yapıldığını iddia etmektedir. Bir diğer örnek de İbrahim anlaşması öncesi İsrail'in ilhak-işgal girişimlerinden dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesidir. Yine ihtimaldir ki ABD etkisi ve yoğunlaşan normalleşme süreci ile Ürdün bu konuyu yeterince gündeme getirmemiştir.

“

Ürdün'ün de üye olduğu Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu bir nevi Türkiye'nin bölgede aktif rol oynamasını engellemek amacıyla oluşturulan bir girişimdir. Ürdün'ün bu oluşumda yer alması daha önce bahsedildiği gibi enerji, ikili ilişkiler ve Amerika bağlamında değerlendirilmektedir. Ancak bunlara ek olarak ciddi sorunları olmamasına rağmen Ürdün'ün Türkiye'ye karşı mesafeli tutumu bir parantez dâhilinde incelenebilir.

”

TÜRKİYE'YE YÖNELİK POLİTİKASI

Doğu Akdeniz doğal gazı konusunda Ürdün'ün Türkiye karşıtı blok ile ilişkilerinin güçlü olduğu görülmektedir. Zira Ürdün'ün de üye olduğu Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu bir nevi Türkiye'nin bölgede aktif rol oynamasını engellemek amacıyla oluşturulan bir girişimdir. Ürdün'ün bu oluşumda yer alması daha önce bahsedildiği gibi enerji, ikili ilişkiler ve Amerika bağlamında değerlendirilmektedir. Ancak bunlara ek olarak ciddi sorunları olmamasına rağmen Ü-

dün'ün Türkiye'ye karşı mesafeli tutumu bir parantez dâhilinde incelenebilir.

Konuya ilişkin Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan 376 sayfalık rapora göre Ürdün, Libya konusunda Türkiye'nin desteklediği meşru hükümetin karşısında yer alan General Hafter'i düzenli silah sevkiyatı yaparak desteklemiştir. Ayrıca Mısır-Ürdün-Irak görüşmelerinde tarafların ortak olarak yaptıkları açıklamalarda kimi zaman dolaylı kimi zaman da doğrudan Türkiye'nin hem bölgedeki ülkelerde hem de Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri ve Arap siyasetine müdahil olması eleştirilmiştir. Dahası Ürdün'ün Körfez krizi zamanında Katar'ın Türkiye ile ilişkilerini sonlandırma talebinde olan ülkeler arasında yer aldığı ve bu dönemde 2011 yılından beri yürürlükte olan Ürdün-Türkiye arasındaki serbest ticaret anlaşmasını sonlandırdığı da not edilmelidir.

Sonuç olarak Doğu Akdeniz meselesinde İsrail, Mısır ve ABD ile güçlü ilişkilere sahip Ürdün'ün günümüze kadar izlediği politikaların Türkiye'nin yaklaşımına uygun olmadığı belirtilebilir. Karşı blok daha etkili ve güçlü olarak değerlendirdiği anlaşılan Ürdün yönetiminin enerji ihtiyacını daha ucuz ve kolay yoldan temin etme motivasyonu ile bu şekilde bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'nin son zamanlarda bölgede güçlenen konumu ve ihtilafli olduğu ülkeler ile geliştirdiği diyalog sürecinin Ürdün siyasetinde de belirli değişimleri getirmesi ihtimaldir. ■

ÜRDÜN'DEKİ DARBE GİRİŞİMİNDE SUUDİ ARABİSTAN'A YÖNELİK SORU İŞARETLERİ

MEHMET RAKİPOĞLU

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

Tutuklanan isimlerin arasında Muhammed bin Selman'a yakınlığı ile bilinen Macali kabilesinin önde gelen isimleri, Prens Hamza, Besim İbrahim Avadullah, Şerif Hasan bin Zeyid gibi isimlerin yer alması darbe girişiminin arkasında dış aktörlerin etkin olduğu iddiasını güçlendirdi.

”

Nisan ayının ilk haftasında Arap ayaklanmalarından beri pek fazla gündeme gelmeyen ve istikrarını koruyan Ürdün monarşisinde önemli gelişmeler yaşandı. Başkent Amman'da yaşanan kritik gelişme; içlerinde Kral II.Abdullah'ın üvey kardeşi olan ve 1999-2004 yılları arasında veliahtlık görevi yapan Hamza bin Hüseyin'in de bulunduğu birtakım üst düzey ismin tutuklanmasıydı. Tutuklanmaya sebep olarak askerî bir kalkışma iddiası ortaya atıldı. Tutuklanan isimlerin arasında Muhammed bin Selman'a yakınlığı ile bilinen

Macali kabilesinin önde gelen isimleri, Prens Hamza, Besim İbrahim Avadullah, Şerif Hasan bin Zeyid gibi isimlerin yer alması darbe girişiminin arkasında dış aktörlerin etkin olduğu iddiasını güçlendirdi. Bu anlamda 2015'ten bu yana benzer darbe girişimleri, keyfi tutuklamalarla gündeme gelen Suudi Arabistan'ın krizde önemli rol oynadığı birçok uzman tarafından dile getirildi. Dahası Lübnan'ın el-Ahbar gazetesi, Ürdünlü

bir güvenlik görevlisinin beyanlarına dayandığı haberde İsrail'in planı olan bu darbe girişiminin Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman tarafından desteklendiğini iddia etti. Ayrıca yine bin Selman ve Abu Dabi Velihaht Prensi Muhammed bin Zayid'e yakınlığı ile bilinen Muhammed Dahlan'ın da Filistinli ve Ürdünlüleri sokağa çıkma noktasında mobilize etmeyi planladığı dile getirildi. Son olarak Suudi Arabistan'ın Ürdün'ün güneydeki aşiretlere darbeye destek vermeleri hâlinde vatan -

daşlık teklif ettiği de söylendi. Bu anlamda Suudi Arabistan'ın ve özellikle Suudi Arabistan'ın de facto kralı gibi hareket eden Muhammed bin Selman'ın Ürdün'deki darbe girişimindeki rolü merak edilmeye başlanmıştır.

GİRİŞİME YÖNELİK DIŞ MİHRAK SÖYLEMİ

Bin Selman'ın Ürdün'deki darbe girişiminde rol oynadığı iddiasını, tutuklanan isimlerin Ürdün'ü istikrarsızlaştırmak isteyen dış aktör/mihraklarla bağlantılı olduğunu söylemi güçlendirdi. Bu anlamda Prens Hamza,

Avadullah, Şerif Hasan bin Selman'a yakınlığı ile bilinen üç isim olarak öne çıkmaktadır. Prens Hamza, Ürdün hükümetinin kamulaştırma projeleri kapsamında arazileri ellerinden alınan Suudi Arabistan'da da kolları olan el-Huveyyat aşiret mensuplarıyla yakın ilişkiler geliştirmiştir. Ayrıca Hamza'nın ikinci eşi de Suudi Arabistan'ın Ceraş bölgesinde yaşayan bir kabileye mensuptur. Birçok bölge uzmanı Prens Hamza'yı İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'ın stratejik partneri olarak tanımlamaktadır. Dahası el-Ğad isimli gazetedeki yazısında Suudi Arabistan rejimine yakın bir isim olan Fehd el-Haitan Prens Hamza'nın rolü üzerine Suudi Ara-

bistan'ın da katıldığı önemli bir istihbari toplantı yapıldığını yazmıştır.

Tutuklanan ve Muhammed Bin Selman'a yakınlığı ile bilinen üçüncü isim ise Şerif Hasan bin Zayid'dir. Kral Abdullah'ın Suudi Arabistan özel temsilcisi olduğu iddia edilen Şerif Hasan'ın darbe girişimi suçlamasıyla tutuklanması, Amman'da yaşananlarda Suudi Arabistan'ın daha özel söylemek gerekirse Muhammed bin Selman'ın parmağı olduğunu güçlendirir niteliktedir.

Muhammed Bin Selman'a yakın olan ikinci isim Besim İbrahim Avadullah'tır. 1992-1996 yılları arasında Ekonomi Bakanı, 2007-2018 yılları arasında Ürdün Kraliyet Mahkemesi Başkanı olan Avadullah'ın görevine Suudi Arabistan'a çok fazla yakın olduğu gerekçesiyle 2018'de son verildi. Fakat Ürdün iç siyasetinde Avadullah'ın etkisi sonlanmadı. Bu anlamda Avadullah, 2018'deki başbakan değişiminde de büyük rol oynadı. Devam eden süreçte Kral Abdullah'ın Suudi Arabistan nezdindeki algısını da olumsuz yönde şekillendirdi. Avadullah 2018'de Dubai'ye taşındı ve Tomuh isminde bir şirket kurdu. Dahası Avadullah Muhammed bin Selman'a danışmanlık yapmaya başladı ve kurduğu iş adamları ağıyla Muhammed bin Selman'ın

NEOM projesine ve mimarı olduğu ARAMCO'nun halka arz edilip özelleştirilmesi gibi projelere ciddi destek buldu. Ürdünlü bir üst düzey yetkilinin Washington Post'a aktardığına göre Muhammed bin Selman'ın özel danışmanı olmadan önce Suudi Arabistan'ın Ürdün'deki özel temsilcisi olan Avadullah'ın darbe girişiminde rol oynaması, doğrudan Muhammed bin Selman'ın sürece dâhil olduğuna işaret olarak görülmektedir.

Tutuklanan ve Muhammed Bin Selman'a yakınlığı ile bilinen üçüncü isim ise Şerif Hasan bin Zayid'dir. Kral Abdullah'ın Suudi Arabistan özel temsilcisi olduğu iddia edilen Şerif Hasan'ın darbe girişimi suçlamasıyla tutuklanması, Amman'da yaşananlarda Suudi Arabistan'ın daha özel söylemek gerekirse Muhammed bin Selman'ın parmağı olduğunu güçlendirir niteliktedir. Prens Hamza'nın yakın adamlarından olan Şerif Hasan'ın aynı zamanda Suudi Arabistan ile de iş birliği içerisinde olduğu bilinmektedir. Şerif Hasan'ın Haşimi aşiretinin önde gelenlerinden ol-

duğu ve Suudi Arabistan'da ikamet edip ciddi yatırımları olduğu bilinmektedir.

DIŞ POLİTİKA TUTUMUNDAKİ ISRAR VE DARBE GİRİŞİMİ ARASINDAKİ MUHTEMEL İLİŞKİ

Bununla birlikte darbe girişimi kapsamında gerçekleştirilen tutuklamaları Ürdün'ün dış politik çizgisi üzerinden de okumak mümkündür. Bu anlamda birçok uzmana göre, Amman'ın son dönemdeki dış politikası geleneksel kodlarından kopuşun işaretlerini barındırmaktadır. İsrail'in son dönem yoğunlaşan işgal politikalarını benimsemeyen Ürdün, bölgesel düzlemde Suud-BAE eksenine de tam anlamıyla boyun eğmek istememektedir. Bu anlamda Kral Abdullah, ekonomik destek elde etmek için 8 Mart'ta Suudi Arabistan'a yaptığı ziyarette Velihaht Prens ile görüşüp Velihaht Prens'in Ürdün siyasetine dâhil olmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bu anlamda darbe girişimi kapsamında tutuk-

lanan isimlerin Ürdün'ü istikrar-sızlaştırmak isteyen dış aktörlerle bağlantılı olduğunun dile getirilmesinin dolaylı olarak Suudi Arabistan'ı işaret ettiği söylenebilir. Diğer taraftan Ürdün'ün darbe girişiminde Prens Hamza, Avadullah gibi Muhammed bin Selman'a yakın isimler üzerinden Velihaht Prens'i suçlaması, Suudi Arabistan'daki Ürdünlü iş adamlarının ülke dışına çıkarılması ve dolayısıyla ekonomik kazanımların kaybı anlamına gelecektir. Bundan dolayı Kral Abdullah, Ürdün'ü istikrar-sızlaştırmak isteyen dış aktörler söylemi üzerinden üstü kapalı olarak Suudi Arabistan'ı işaret etmektedir.

Yüzyılın Anlaşması adı verilen süreçte Ürdün'ün pasifize edilip yerine Suudi Arabistan ve BAE'nin yerleştirilmek istenmesi, Amman'ı mezkûr aktörlere karşı adım atmaya zorlamıştır. Tarihsel el-Suud-el-Haşimi rekabeti de göz önünde bulundurulduğunda darbe girişiminin arkasında Suudi Arabistan'ın parmağının olabileceği iddiaları güçlenmektedir.

Suudi Arabistan Kraliyet Divanı ise darbe girişimin başarısız olmasının ardından ülkenin resmî haber ajansı (SPA) aracılığıyla yaptığı açıklamada söz konusu gelişmelerin yaşanmasının hemen akabinde Kral Abdullah'ın ve Prens Hüseyin bin Abdullah'ın aldığı kararların arkasında olduğunu belirtti. Ayrıca darbe girişimi kapsa-

mında tutuklanan Avadullah'ın serbest bırakılması için Suudi Arabistan, Dışişleri Bakanı Faysal bin Farhan'ı, istihbarat direktörünü ve Velihaht Prens'in üst düzey yetkililerinin de içerisinde bulunduğu bir heyeti Amman'a gönderdi. Avadullah'ın serbest bırakılması için 3 milyar dolar teklif edilse de Kral Abdullah bu teklifi reddetti. Nitekim Avadullah, Suudi Arabistan'ın Muhammed Dahlan'ı olarak adlandırılmakta ve Ürdün basınına göre İsrail lehine Filistin'den toprak satın almakta ve dengeleri Tel Aviv'den yana değiştirme yönünde adımlar atmaktadır.

Öte yandan Yüzyılın Anlaşması adı verilen süreçte Ürdün'ün pasifize edilip yerine Suudi Arabistan ve BAE'nin yerleştirilmek istenmesi, Amman'ı mezkûr aktörlere karşı adım atmaya zorlamıştır. Tarihsel el-Suud-el-Haşimi rekabeti de göz önünde bulundurulduğunda darbe girişiminin arkasında Suudi Arabistan'ın parmağının olabileceği iddiaları güçlenmektedir. Nitekim Muhammed bin Selman'ın ve Kral Selman bin Abdülaziz'in Haşimi ailesine yönelik rahatsızlığı bilinmektedir. Suudi Arabistan rejimi İslam dünyası nezdindeki otoritesini Kudüs'ün kontrolünü ele geçirerek güçlendirmek istemiş olabilir. Bu çerçevede Ürdün'deki darbe girişiminde tutuklanan isimlerin Suudi Arabistan'a yakın isimler olmasının arkasında Filistin üzerindeki el-Suud/el-Haşimi rekabeti olduğu da söylenebilir. Bu kapsamda Ürdün'ün Filistin meselesindeki aktifliği ve İsrail'i bu konuda rahatsız etmesi, söz konusu gelişmelerin nedeni olarak sayılabilir.

Kral Abdullah kendisine yönelik yapılan ve aile içi çekişme gibi gösterilen bu darbe girişimini erken püskürterek dış politik çizgisini sürdürme yönünde önemli bir adım atmıştır. Bu anlamda Ürdün'ün, İsrail'in son dönem politikalarına misilleme adımları attığı da görülmektedir. Ürdün Velihaht Prens Hüseyn'in Aksa ziyaretini engelleyen Binyamin Netanyahu'ya BAE'ye gitmek için hava sahasını açmamıştır. Son olarak dış politik çizginin ekonomik boyutu olduğu da söylenebilir. İsrail-Körfez hattı arasındaki siyasi ve güvenlik yakınlaşmasının ekonomik boyutlara erişmesi Ürdün'ün sıkışmış ekonomisine de meydan okumalar getirmektedir. Bu anlamda İsrail'in Akabe Körfezi'nden yeni bir kanal açma projesi ve Hayfa Limanı'nda Körfez'e uzanacak olan demiryolu projesi de Ürdün'ün jeo-ekonomik konumunu olumsuz etkileyen gelişmeler olarak görülebilir. Ayrıca Suudi Arabistan ve BAE'nin de yıllık 3-4 milyar doları bulan mali desteğini kesmesi Ürdün'ün darbe söylemlerinde mezkûr aktörlerin parmağı olduğu iddialarını güçlendirmektedir.

DARBE GİRİŞİMİNDE SİYASAL FIRSATÇILIK İHTİMALİ

Öte yandan gerek kabileler gerekse halk tarafından görüşleri benimsenen Prens Hamza'nın marjinalleştirilmesi için dış mihrak söyleminin rejim tarafından üretildiği de söylenebilir. Diğer bir deyişle Ürdün'de darbe girişimi iddiasıyla tutuklanan Prens Hamza'nın Avadullah-Muhammed bin Selman yakınlığı üzerinden Suudi Arabistan'ın adamı olduğu iddiası, Kral

Abdullah'ın siyasi fırsatçılık yaptığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca darbe söylemine Suudi Arabistan'ı da eklemeyerek hâlihazırda Muhammed bin Selman'a "mesafeli" yaklaşan Joe Biden yönetimi nezdindeki önemini vurguluyor olabilir. Nitekim Biden'ın girişim sırasında Kral Abdullah'a destek sağlaması bin Selman'ın planlarına Biden'ın destek vermediği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca mezkûr darbe girişimi iddialarının ve dış aktörlerin müdahil olduğu söylentilerinin Prens Hamza'yı susturmak için kullanıldığı da söylenebilir. Nitekim Prens Hamza bir süredir açıktan hükümeti ve Kral'ı eleştirmektedir, söz konusu durum 2018-2019'da yaşanan gösteriler başta olmak üzere birçok noktada rejime meydan okuyan gelişmelere dönüşmüştür. Bu anlamda Prens Hamza'nın siyasi hırsları, Suudi Arabistan-BAE-İsrail ekseninin Ürdün'ü zayıflatma planlarıyla örtüşmektedir. Suudi Arabistan-BAE çizgisine yakın olduğu varsayılan Prens Hamza kozuyla Riyad ve Abu Dabi yönetimleri, Yemen-Katar gibi kritik meselelerde beklenen desteği vermeyen Kral Abdullah'ı cezalandırmak istemiş olabilir.

Sonuç olarak Ürdün'de yaşanan darbe girişiminde dış aktörlerin önemli rol oynadığı iddiası gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Tutuklanan isimler arasında Muhammed bin Selman'a yakınlığı ile bilinen üç üst düzey siyasetçi ve bürokratin yer alması ve Ürdün'ün son dönem bölgesel yaklaşımında Suudi Arabistan-BAE ve İsrail ekseninden görece uzaklaşması, Amman'daki gelişmelerin arkasında Riyad'ın etkili olduğu söylemini güçlendirmektedir. ■

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İRAN-ÜRDÜN İLİŞKİLERİ

MUSTAFA CANER

Araştırma Görevlisi **SAKARYA ÜNİ.**

“

İran İslam Devrimi (1979) öncesi her iki ülke de ABD ile iyi ilişkilere sahipti ve bu durum iki ülkeyi de Soğuk Savaş bağlamında birbirine yaklaştırmıştı. Ancak Tahran ve Amman'ın ABD'nin müttefiki İsrail'e bakışları birbirinden farklıydı.

”

Geçmişten günümüze İran-Ürdün ilişkileri gelgitlerle ve türbülanslarla karakterize edilen, stabil olmayan bir niteliği haizdir. İki ülke arasında yüksek düzeyde ziyaretler çok nadir gerçekleşmektedir. Ürdün'den İran'a devlet başkanlığı seviyesindeki ilk ve tek ziyaret, 2003 yılında gerçekleşen Kral II. Abdullah'ın Tahran ziyaretidir. İran Cumhurbaşkanı'ndan hiçbirisi Ürdün'e resmî bir ziyarette bulunmamıştır. İlişkilerin aldığı şekil aşağıda ifade edildiği üzere pek çok faktöre bağlıdır. Tarihsel olarak bakıldığında, İran-Ürdün ilişkilerinin başlangıcını 20. yüzyılın ortalarında tespit edebiliriz. 1946 yılında bağımsız olan Ürdün, çok geçmeden İran ile temaslara

başlamıştır. Ürdün Kralı Abdullah, 1949'un Temmuz ayında Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin daveti üzerine Tahran'ı ziyaret etmiştir. Aynı yılın kasım ayında iki ülke arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. 1959'da İran Şahı, Ürdün'e 5 günlük bir ziyaret gerçekleştirmiş ve 1960'ta da Ürdün Kralı Hüseyin, Tahran'a 10 günlük bir ziyarette bulunmuştur. Soğuk Savaş döneminde iki ülke de ABD'ye yakın bir siyaset takip ettiklerinden ilişkileri iyi seyretmiştir. 1950'ler ve 1960'lar iki ülkenin gündeminde İsrail meselesinin önemli bir yer işgal ettiği zamanlardır. İran'ın İsrail ile olan iyi ilişkileri, tüm Arap dünyasını olduğu gibi Ürdün'ü de rahatsız etmiştir. 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından ise ilişkilerde Irak faktörü ön plana çıkmaya başlamıştır. Ürdün'ün Irak'a desteği, İran'ın Amman ile diplomatik ilişkilerini kesmesini sebep ol-

muştur. 1990'lardan itibaren yeniden toparlanma sürecine giren ilişkiler, günümüzde farklı dinamikler ekseninde şekillenmektedir.

İRAN-ÜRDÜN İLİŞKİLERİNDE İSRAİL VE İRAK ETKİSİ

İran-Ürdün ilişkilerinde İsrail faktörü zamana göre değişkenlik arz eden bir belirleyiciliğe sahiptir. İran İslam Devrimi (1979) öncesi her iki ülke de ABD ile iyi ilişkilere sahipti ve bu durum iki ülkeyi de Soğuk Savaş bağlamında birbirine yaklaştırmıştı. Ancak Tahran ve Amman'ın ABD'nin müttefiki İsrail'e bakışları birbirinden farklıydı. Arap-İsrail savaşlarının etkisiyle güçlenen Arap dünyasındaki İsrail karşıtı atmosfer Ürdün'de de hâkimdi. Arap birliği ve Arap milliyetçiliği mefhumları açısından olduğu kadar Ürdün'ün Körfez Arap ülkelerinin ekonomik ve siyasi desteğine ihtiyaç duyması da aldığı İsrail karşıtı pozisyonda belirleyiciydi. Ancak Tahran için aynı durum söz konusu değildi. İran, bir Arap ülkesi ol-

mamasının ötesinde kendi kendine yetecek petrol kaynaklarına sahipti ve bu anlamda daha özgür hareket edebiliyordu. Tahran'ın ait olacağı Arap dünyası benzeri bir ülkeler topluluğu bulunmamaktaydı. Üstelik Muhammed Rıza Pehlevi'nin, Muhammed Musaddık dönemini hafif yaralarla atlatmasının temel sebebi olan ABD desteği, İran'ın dış politikasının doğrultusunu belirlemede oldukça etkili olmaktaydı. Musaddık öncesi, İran dış politikasında İngiliz etkisi güçlüyken 1953'te Musaddık'ın devrildiği AJAX Operasyonu'nun ardından

İran dış politikasında ABD'nin ağırlığı artmıştır. Ayrıca İran, Körfez Arap ülkeleriyle her zaman rekabet hâlinde olmuş ve Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin Ortadoğu'da kendi nüfuzunu artırmak için desteklediği Arap milliyetçiliği akımı da yine İran'ı rahatsız etmiştir. Dolayısıyla İsrail ile iyi ilişkilere sahip olmak bir anlamda Sovyetlerin Ortadoğu yayılcılığına karşı koyabilmek adına da önemlidir.

1950 yılında resmî olarak olmasa da fiilen Türkiye'nin ardından İsrail'i tanıyan ikinci İslam ülkesi İran olmuştur. Ancak İran, bu ülkeyle olan diplomatik ilişkilerini hemen bir yıl sonra Musaddık'ın başbakanlığı döneminde kesmiştir. Musaddık'ın 1953 yılında devrilmesinin ardından İran-İsrail ilişkileri de kaldığı yerden devam etmiştir. 1960 yılında Şah Muhammed Rıza Pehlevi, İsrail'i de facto tanıdıklarını ve bunun "10 yıldır yürürlükte olduğunu" söyleyerek Arap dünyasının şimşeklerini üzerine çekmiştir. İran ile İsrail arasındaki yakın ilişkiler, Ürdün'ün de tepkisini çekmiştir. Ancak İran'ın İsrail ile sıcak ilişkileri her koşulda Ürdün'ün mutlak aleyhine olmamıştır. 1967 savaşında İran Ürdün'e destek vermiştir. Savaş sonrası mağdur olan Ürdün halkı için maddi destekte bulunmuştur.

1979 yılındaki İslam Devrimi'nin ardından ise İran mutlak bir İsrail karşıtı pozisyon aldı. Tel Aviv ile diplomatik ilişkiler devrimin ardından çok geç-

meden kesildi. İran ile Ürdün sonunda İsrail karşıtlığı zemininde birleşmeler de araya 8 yıl sürecek olan İran-İrak Savaşı parantezi girdi. 1994 yılında ise Ürdün'ün İsrail ile bir barış anlaşması imzalaması, bu kez İran-Ürdün ilişkilerindeki İsrail faktörünü tersine çevirdi. Bu kez İran, Ürdün'e İsrail ile iyi ilişkilere sahip olduğundan dolayı sert şekilde yükleniyordu. 1995 yılında Ürdün'de görev yapan İranlı bir diplomat, tarihi Petra harabelerini ziyaret edip burada halkı İsraili turistlere karşı kızdırttığı gerekçesiyle sınır dışı edildi. İran da cevaben Ürdünlü bir diplomatı sınır dışı etti. Ürdün, İsrail'i diplomatik olarak tanısa da zaman zaman Ürdün ile İsrail arasındaki tansiyon yükselmiştir. Örneğin, 2000 yılının Kasım ayında, yükselişe geçen İsrail saldırganlığına karşı Amman yönetimi, yeni emekli olan Tel Aviv Büyükelçisi'nin yerine yeni bir büyükelçi atanmaya çağını duyurmuştur. Bu hamle

İran Dışişleri Bakanlığının takdiriyle karşılanmıştır.

“
Ürdün de her zaman Irak ile olan ilişkilerini iyi bir seviyede tutmaya gayret etmiştir. Hatta bu iki ülke 1958 yılında (Irak'taki Kasım Darbesi sebebiyle kısa sürecek de olsa) birleşmiş ve Haşimi Arap Federasyonu'nu kurmuşlardır. Elbette bu birliktelikte Irak ve Ürdün Krallarının kuzen olmaları da etkili bir faktördür.

İki ülke ilişkilerindeki en etkili faktörlerden biri de Irak'tır. İki ülke de Irak ile komşudur ve Irak'ın konumu hem Tahran hem de Amman için stratejik önemi çok yüksektir. İran için Irak hem uzun bir sınırı paylaştığı hem de 2003 ABD işgalinden sonra nüfuzunu oldukça artırdığı bir ülkedir. Irak nüfusunun

%60'ı, İran nüfusunun %90'ını oluşturan İmamiyye Şiasına mensuptur. Ürdün de her zaman Irak ile olan ilişkilerini iyi bir seviyede tutmaya gayret etmiştir. Hatta bu iki ülke 1958 yılında (Irak'taki Kasım Darbesi sebebiyle kısa sürecek de olsa) birleşmiş ve Haşimi Arap Federasyonu'nu kurmuşlardır. Elbette bu birliktelikte Irak ve Ürdün Krallarının kuzen olmaları da etkili bir faktördür. Soğuk Savaş döneminde Irak-Ürdün birlikteliği, Mısır-Suriye birlikteliğini dengeleme anlamında önemliydi. Ayrıca Irak, birbiriyle kara sınırı bulunmayan İran ve Ürdün'ü birbirine bağlayan bir kara parçası işlevi görmektedir.

İran ve Ürdün ilişkileri, İran-İrak savaşında Ürdün'ün Irak'a açık desteği sebebiyle 1981 yılının başında kopmuştur. Saddam rejimine desteğini açıklayan ilk Arap ülkesi olan Ürdün, 1980'ler boyunca hem Irak'a maddi ve diplomatik destek vermiş hem de İran'a yaptırım uygulanması için BM nezdinde giri-

şimlerde bulunmuştur. Başta Akabe Limanı olmak üzere Ürdün'ün limanları, üsleri ve hava sahası Irak'ın kullanımına açılmıştır. Ürdün'ün Irak'a üst seviyede destek vermesinin sebebi İslam Devrimi fikrinin bölgede yaygınlaşmasından çekinmesi ve Irak'ın mağlup edilmesi hâlinde İran ile doğrudan karşı karşıya gelme tehlikesiydi. İlişkiler ancak 1991 yılında, savaşın bitmesinden 3 yıl sonra yeniden tesis edilmiştir.

İKİLİ İLİŞKİLERDEKİ GÜNCEL MESELELER

İran-Ürdün ilişkileri günümüzde farklı faktörlerle şekillenmektedir. Saddam rejiminin yıkılması ve Irak üzerindeki İran nüfuzu, İran ve Ürdün arasında Irak'ı bir problem alanı olmaktan çıkarmıştır. Ancak bu durum, Ürdün'ün İran ile olan ilişkilerinde daha temkinli olması mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. İsrail konusu da öncesine nispetle daha az tartışmalı bir gündem oluşturmaktadır. Ürdün 1994'te İsrail'i diplomatik olarak tanımış olmasına rağmen, zaman zaman iki ülke arasında tansiyon yükselmektedir. Ürdün, İsrail-Filistin

meselesinde özellikle 2002'deki Arap Barış İnisiyatifi temelinde bir çözümü arzularken, İsrail buna uygun hareket etmemektedir. Bu sebeple Ürdün, tıpkı İran gibi BAE ve Bahreyn'in İsrail ile normalleşme süreçlerine eleştirel yaklaşmıştır. Normalleşmenin İsrail'in işgal ettiği bölgelerde kalıcılığını perçinleyebilecek bir nitelikte olmasından çekinmektedir. Son yıllarda Amman ve Tel Aviv ilişkileri pozitif yönlü bir trend izlemekten oldukça uzaktır. Bu durum Tahran'ı memnun etmektedir.

Ürdün genellikle Ortadoğu'daki krizlerde aktif bir tutum almaktan ve taraf olmaktan imtina etmektedir. Bölgesel dengelerin ve istikrarın korunması, Amman yönetiminin temel önceliğini oluşturmaktadır. Ürdün, sınırlarında istikrarlı siyasal yapıların var olmasından yanadır. Bu sebeple bölgede tansiyonu yükseltecek ya da istikrarsızlık yaratacak gelişmeleri hoş karşılamamaktadır. Suudi Arabistan ve BAE öncülüğünde 2017 yılında girişilen Katar ablukasında ilk etapta Suudi Arabistan ve BAE baskısı ile diplomatik ilişkilerin seviyesini düşürse de 2019'da diğer

ülkelerden önce Katar ile ilişkilerini yeniden normalleştirmiştir. Böylelikle Katar konusunda Türkiye ve İran aksında yerini almıştır.

İran da geçtiğimiz nisan ayında Amman'da yaşanan darbe girişimini kınamış ve Ürdün'de istikrardan yana olduğunu açıklamıştır. Bölgede İran'ın İsrail ya da ABD ile muhtemel bir çatışması, Ürdün'ün pozisyonunu oldukça problemlili bir hâle getirecektir. Kasım Süleymani suikastı ve Körfez'de yaşanan ufak çaplı krizler sonrası Ürdün, topraklarında bulunan ABD askerî üssü ve askerî varlığı sebebiyle potansiyel bir hedef hâline gelmiştir.

Ürdün geçtiğimiz sene İranlı nükleer fizikçi Muhsin Fahrizade'ye düzenlenen suikastı kınamıştır. İran da geçtiğimiz nisan ayında Amman'da yaşanan darbe girişimini kınamış ve Ürdün'de istikrardan yana olduğunu açıklamıştır. Bölgede İran'ın İsrail ya da ABD ile muhtemel bir çatışması, Ürdün'ün pozisyonunu oldukça problemlili bir hâle getirecektir. Kasım Süleymani suikastı ve Körfez'de yaşanan ufak çaplı krizler sonrası Ürdün, topraklarında bulunan ABD askerî üssü ve askerî varlığı sebebiyle potansiyel bir hedef hâline gelmiştir. Sonuç olarak Ürdün gibi kapasitesi sınırlı ülkeler için en makul yol, geniş çaplı krizlerin ve çatışmaların ortaya çıkmaması adına çaba sarf etmektir. İran-Ürdün ilişkilerini de bu perspektiften değerlendirmek gerekmektedir. ■

IRAK'IN KÖRFEZ AÇILIMINDAKİ TEMEL HEDEFLER

MEHMET ALACA

Kurum Dışı Araştırmacı **ORSAM**

“

Kazımı'nın aktör çeşitlendirerek ülkesinin, ABD ile İran arasındaki vekâlet savaşından göreceği hasan minimuma indirebilmek için bölgesel güçleri de Irak denklemine dâhil etmek istediği değerlendirilmektedir.

”

Göreve geldiği Mayıs 2020'den bu yana Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa ülkeleri, İran ile Türkiye'nin yanı sıra Mısır ve Ürdün gibi komşu Arap ülkeleriyle ilişkilerini pekiştirmeye çalışan Irak Başbakanı Mustafa el-Kazımi, Körfez ülkelerine ayrıca özel önem vermektedir. Kazımi ilk yurt dışı ziyaretini Suudi Arabistan'a yapmak istemiş ancak ziyaret Kral Selman'ın ani rahatsızlığı nedeniyle ertelense de bu süreçte bakanlıklar düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Nitekim Kazımi'nin 31 Mart'ta Suudi Arabistan'a ve 4 Nisan'da ise Birleşik

Arap Emirlikleri'ne (BAE) yaptığı ziyaretler ve Katar Dışişleri Bakanı Muhammed bin Abdurrahman es-Sani'nin Bağdat'taki temasları gibi öne çıkan ve her geçen gün ivme kazanan karşılıklı yoğun diplomasi trafiği, İran-ABD arasındaki gerilimin merkez üssüne dönüşen ve ağır ekonomik sorunlarla yüzleşen Irak'ın Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin geleceğine dair ipuçları sunmaktadır. Peki proaktif dış politika-sıyla Başbakan Kazımi'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme arzusunun temel motivasyonları neler?

Saddam Hüseyin'in 1990'da Kuveyt'i işgaliyle

Irak'ın Körfez ülkeleriyle kopan ilişkileri, ABD'nin 2003'teki işgalinde Saddam'ın düşüşü ve sonrasında Şii lider Nuri el-Maliki hükümetlerinin mezhepçi tonu, İran'ın Irak'taki hegemonyasını pekiştirmesi ve terör örgütü Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) yükselişi nedeniyle olağan biçimde gelişmemiştir. ABD işgaliyle birlikte bölgesel bir güç olmaktan çıkarak “başarısız devlet”e dönüşen Irak'taki siyaset ve toplumdaki mezhepçi eğilimler ve İŞİD gibi terör örgütlerine dâhil olan ya da radikalleşen bazı Sünni grupların Körfez tarafından desteklediği iddiaları da Irak-Körfez ilişkilerine olumsuz tesir etmiştir.

Maliki'nin görev süresinin 2014'te sona ermesiyle Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleriyle ilişkileri normalleştirme arayışına giren Irak Başbakanı Haydar el-İbadi'den sonra gelen Adil Abdülmehtdi de kısa görev süresince "dengeli dış politika" söylemiyle bölge ülkeleriyle teması yoğunlaştırmıştır. Bu çerçevede Kuveyt'i işgalinden bu yana Bağdat ile diplomatik ilişkileri kopuk olan Riyad, 2015'ten sonra Irak'a dönme işaretleri vererek aynı yıl Bağdat'a büyükelçi atamış ve ertesi yıl Erbil'de ilk konsolosluğunu açmıştır. Irak'ı ekonomik yatırım listesine de alan Suudi Arabistan'ın Irak'la yaklaşık 30 yıldır kapalı olan Arar Sınır Kapısı'nın tekrar açılması Abdülmehtdi döneminde gündeme gelmiş ancak Kazimi döneminde gerçekleşerek Riyad-Bağdat hattının tamamen normalleşme düzlemine girdiğini göstermiştir. Bu durum, Riyad'ın Körfez'in amiral gemisi olduğu dikkate alındığında, bölgenin tamamı açısından bir açılım süreci olmuştur.

DIŞ POLİTİKADA AKTÖR ÇEŞİTLENDİRME

Irak'ta ağır siyasi, ekonomik, toplumsal ve diplomatik mirası omuzlamak zorunda kalan Kazimi'nin aktör çeşitliliğine odaklanan dış politikası, Irak'ın çıkarlarını destekleyen bir yol olarak tanımlanmaktadır. Irak-Mısır-Ürdün hattındaki görüşmeleri "yeni doğu" girişimi olarak isimlendiren Kazimi, Körfez ülkeleriyle dirsek temasını yoğunlaştırarak dış politikada sınırlı sayıda aktöre bağımlı kalmadan denge güderken ülkenin uluslararası kötü imajını onarmaya çalışmaktadır. ABD işgalini müteakiben desteklediği Şii siyasi ve milislerin Irak'ta hükümet ve devlet

kademelerindeki rollerden güç devşiren İran'ın hegemonyasını sınırlandırmaya çalışan Kazimi, dış politikayı da Tahran'ın tesirinde kurtarmak için ABD, Türkiye, Ürdün ve Mısır'ın yanı sıra İran ile gerilimli ilişkileri bulunan Körfez ülkelerini denkleme dâhil etmek istemektedir. Nitekim 23 Ocak'ta Irak topraklarından İran destekli bir grup

ça yapıldığı bilinen İHA saldırısının Suudi Kraliyet Sarayı'nı hedef alması dikkate alındığında Kazimi'nin, Irak'ın Suudi Arabistan'a yönelik saldırıların üssü olmaya çağını söylemesi, ortak rahatsızlığa işaret etmektedir. Buna karşın Irak ile Suudi Arabistan ve BAE arasındaki yakınlaşmanın ve ABD'nin söz konusu ülkelerle güçlü ilişkilerinin yanı sıra BAE ile İsrail arasındaki normalleşme sürecinin Bağdat ile Abu Dabi ilişkilerine güvenlik boyutu kazandırması İran'ı endişelendirmektedir.

ABD Başkanı Joe Biden'ın İran politikasında değişim sinyalleri ve Yemen'deki savaşın bitirilmesine ilişkin baskısıyla ilişkili olan görüşmenin Kazimi'nin Suudi Arabistan ziyaretinin ardından Bağdat'ta gerçekleşmesi, Irak'ın yeni dış politika girişimlerinin başarılı olduğuna işaret etmektedir.

Kazimi'nin aktör çeşitlendirerek ülkesinin, ABD ile İran arasındaki vekâlet savaşından göreceği hasarı minimuma indirebilmek için bölgesel güçleri de Irak denklemine dâhil etmek istediği değerlendirilmektedir. Ayrıca, ABD ile yürütülen stratejik diyalog görüşmelerinin üçüncü ayağının yapıldığı bir süreçte Irak'ın bölgede arabulucu role soyunduğu dikkat çekmektedir. Eski ABD Başkanı Donald Trump'ın, 2018'de nükleer anlaşmadan çekilme ve İran'a yaptırımlar

uygulama kararını destekleyen ve İran'ın nükleer füze programının yanı sıra vekâlet güçleri desteklemesinden rahatsız olan Suudi Arabistan, Yemen'de vekâlet savaşı yürüttüğü İran ile ilk kez 9 Nisan 2021'de Irak'ın başkenti Bağdat'ta üst düzey görüşme gerçekleştirmiştir. ABD Başkanı Joe Biden'ın İran politikasında değişim sinyalleri ve Yemen'deki savaşın bitirilmesine ilişkin baskısıyla ilişkili olan görüşmenin Kazımı'nın Suudi Arabistan ziyaretinin ardından Bağdat'ta gerçekleşmesi, Irak'ın yeni dış politika girişimlerinin başarılı olduğuna işaret etmektedir.

“

İŞİD'in bıraktığı yıkım ve son dönemde koronavirüs salgını ve petrol fiyatlarının düşüşü nedeniyle ekonomik sorunların giderek derinleşmesi yeni arayışları beraberinde getirmektedir. Bu anlamda özellikle devlet borcu 150 milyar doları aşan Irak'ın dış politikasında Körfez'e önem atfetmesinin nedenlerinden biri de ekonomik girdi sağlamaktadır.

”

EKONOMİYİ GÜÇLENDİRME ÇABALARI

2004'ten bu yana neredeyse 450 milyar dolar kamu fonunun buharlaştığı Irak, Dünya Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algısı Endeksi'ne göre 180 ülke içinde 160. sırada yer almaktadır. Yine genç işsizliğinin genel işsizlik rakamlarını ikiye katlayarak %35'lere ulaştığı ülkede uzun süredir ısrar edilen yanlış ekonomik politikalar, İŞİD'in

bıraktığı yıkım ve son dönemde koronavirüs salgını ve petrol fiyatlarının düşüşü nedeniyle ekonomik sorunların giderek derinleşmesi yeni arayışları beraberinde getirmektedir. Bu anlamda özellikle devlet borcu 150 milyar doları aşan Irak'ın dış politikasında Körfez'e önem atfetmesinin nedenlerinden biri de ekonomik girdi sağlamaktadır.

Nitekim Kazımı'nın Suudi Arabistan ve BAE ziyaretinde dahi yaklaşık 6 milyar dolar yatırım sözü aldığı dikkate alındığında ekonominin dış politik dengelerle ilişkisi anlaşılmaktadır. Öte yandan, Kazımı'nın BAE ziyaretinde iki ülke arasında iş konseyinin oluşturulması kararı, ekonomik ilişkilerin güçleneceğinin ipucu olmaktadır. Küçük Körfez ülkelerinin Suudi Arabistan'dan önce ekonomik ilişkiler bağlamında girdiği Irak sahasında örneğin Irak ile direkt uçuşları 1 Mayıs'ta başlatmayı

planlayan BAE'nin şirketlerinin ülkede 30 milyar dolar yatırımı bulunmaktadır. Yine Körfez ülkeleriyle Irak arasında ara bulucu rol oynayan Kuveyt'in 2018'de ev sahipliği yaptığı Irak'ı Yeniden İnşası Konferansı'nda katılımcılar, 30 milyar dolar kredi veya yatırım sözü vermiştir. Ancak 15 Mart'ta Irak'taki İran yanlısı Şii milis grubu Asaib Ehlil Hak'ın lideri Kays el-Hazali'nin, BAE'den bir ekibin Irak'ın istihbarat servisini yönettiğini iddia etmesi, Kazımı'nın Körfez'le ilişkilerinin İran destekli gruplarda yarattığı rahatsızlığı göstermiştir. Zira yapılan yatırımların ülkenin güvensizlik algısını azaltması ve Irak vatandaşlarına hizmet ve iş imkânı sunması, Irak'taki milis kaynaklı istikrarsızlıkları sınırlandırmaya yardımcı olabilecektir.

Öte yandan, elektrik ihtiyacının önemli bir bölümünü İran'dan temin eden Irak, siyasi gerilimlerden

dolayı enerjinin koz olarak kullanılması engellemek istediğinden enerji konusundaki bağımlılığını da çeşitlendirmek istemektedir. Nitekim ABD'nin de İran'a olan enerji bağımlılığından rahatsız olması nedeniyle alternatif kaynak arayışı pekişen Irak, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleriyle elektrik hattı kurma projesi geliştirerek İran'ın ekonomik baskı araçlarını da dengelemeyi amaçlamaktadır.

İÇ POLİTİKAYI RAHATLATMA

Kazımı'nın Körfez ülkeleriyle temaslarının dış politika ve ekonomi kadar iç politik hedefleri de bulunmaktadır. Zira ülkedeki Sünni kesimin mezhepçi politikalarla dışlandığı, IŞİD sonrası toplumsal psikolojinin kırılanlaştığı, siyasetteki gerilimler ve İran yanlısı milislerin kontrolsüzlüğünün iç politikada yöneticileri çıkmaza sokmaktadır. Ekim 2019'da yol-

suzluk ve işsizlik gibi motivasyonlarla hükûmetin istifa etmesini isteyen protesto hareketinin kısa sürede Başbakan Abdulmehdî'yi koltuğundan ettiği ülkede Kazımı'nın iç politikadaki mevcut sıkışmışlığı dış politika açılımlarıyla rahatlatmaya çalıştığı söylenebilir.

“

Kazımı'nın martın ikinci haftasında Mısır'da el-Ezher Şeyhi Ahmed et-Tayyibe Irak'a davet mektubu göndermesi ve Musul'da Hadba Minaresi ve Büyük Nuri Camii gibi yapıların yeniden inşasına destek veren Körfez ülkeleri ve Sünni ülkelerle diplomasi turlarını yoğunlaştırması mezhepçi dış politika gütmeye başladığı ve Sünni toplumu kucakladığı şeklinde yorumlanmıştır.

”

Mart ayında Irak'a ziyareti esnasında Şiilerin ülkedeki en büyük dinî mercisi Ayetullah Ali es-Sistani ile görüşen Katoliklerin ruhani lideri Papa Franciscus'un, Sünnileri ihmal ettiği tartışılmıştır. Buna karşın Kazımı'nın martın ikinci haftasında Mısır'da el-Ezher Şeyhi Ahmed et-Tayyib'e Irak'a davet mektubu göndermesi ve Musul'da Hadba Minaresi ve Büyük Nuri Camii gibi yapıların yeniden inşasına destek veren Körfez ülkeleri ve Sünni ülkelerle diplomasi turlarını yoğunlaştırması mezhepçi dış politika gütmeye başladığı ve Sünni toplumu kucakladığı şeklinde yorumlanmıştır. Öte yandan, Körfez ülkeleriyle temaslarda Arap kim-

liğinin öne çıkmasının, Irak'taki mezhepçi vurgunun önüne geçmeyi amaçladığı değerlendirilirse bu durum Kazımı için iç politikada kullanışlı bir argümana dönüşmektedir. Zira Kazımı'nın, Arap kimliği vurgusunu öne çıkartarak hem Sünnileri yanına çekme hem de Tahran destekli Şii milislerin mezhepçi politikalarına ket vura-bilme konusunda eli güçlenecektir. Ayrıca bölgedeki tüm aktörlerle görüşmesini sürekli vurguladığı “egemenlik” söylemiyle ilişkilendirerek Iraklılık vurgusu yapan protestoculara mesaj vermektedir.

Kazımı'nın çabalarına veya Riyad-Tahran arasında sonucu kestirilemeyen normalleşme görüşmelerine rağmen, Körfez'le yakınlaşmanın Irak'ı İran-Körfez geriliminin alanına çevirme ihtimali bulunmaktadır. Irak'taki İran karşıtı yaklaşım Körfez ülkelerine avantaj sağlasa da Tahran'ın Irak'taki ideolojik tabanı, bürokrasi, milis güçleri ve mecliste kendisine yakın siyasi grupların varlığı, Körfez'in Irak'taki etkisini orta vadede sınırlandıracak kapasiteye sahiptir.

İran'ın ülkedeki siyasi ağırlığı dikkate alındığında, Irak'ta yaklaşan genel seçimlerde Körfez ülkelerinin pozisyonu gerilime neden olabilir. Sonuç olarak seçim sürecinde İran'ın etkinliğini sınırlandırmayı arzulayan Kazımı ve yeni müttefiklerinin, İran yanlısı milislerle karşı karşıya gelme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan seçim sonrası İran'ın aleyhine oluşacak tablo Körfez ülkelerinin siyasi ve ekonomik varlıkla Irak'ta İran'ın etkinliğini kırma arayışına katkı sunabilir. ■

ABD İŞGALİNİN 18. YILINDA KERKÜK

SERCAN ÇALIŞKAN

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Kerkük, 2003 sonrası Kürt nüfusun lehine olacak şekilde demografik değişime tabi tutulmuştur. 9 Nisan'da Bağdat'ın düşmesinin hemen ardından 10 Nisan'da Kerkük'e giren Kürt güçlerinin tapu dairelerindeki kayıtları yaktıkları bilinmektedir.

”

17 Mart 2003'te, Irak'ın kimyasal silahlar bulundurduğunu iddia eden Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Saddam Hüseyin ve ailesine 48 saat içinde ülkeyi terk etmemeleri hâlinde askerî müdahaleyle karşı karşıya kalacakları uyarısında bulunmuştur. Bu çağrıdan 2 gün sonra ABD ve ona destek veren koalisyon güçlerinin Irak'a karşı askerî operasyon başlattığı duyurulmuş, kısa süre içinde Irak'a giren güçler 9 Nisan'da başkent Bağdat'ta kontrolü sağlayıp Firdevs Meydanı'nda yer alan Saddam Hüseyin heykelini onlarca vatandaşın gözü önünde devirmiştir. Bu tarihten itibaren Irak, uzun yıllar iç savaşlar ile boğuşan, birçok terör örgütünün varlık gösterdiği ve in-

san hakları ihlalleri ile siyasi, ekonomik ve toplumsal pek çok krizin patlak verdiği bir ülke konumuna dönüşmüştür. Irak'ta hemen her alanda yaşanan yıkım ve krizlerin en çok etkilediği vilayetlerden biri de 'Irak'ın minyatürü' olarak anılan

Kerkük olmuştur. Özellikle barındırdığı etnik ve mezhebi çeşitliliğin getirdiği çok seslilik dolayısıyla ciddi bir yönetim dengesinin sağlanması gereken Kerkük'te, bu dengenin sağlanamaması akabinde ciddi istikrarsızlıklar patlak ver-

miştir. Diğer yandan sahip olduğu petrol rezervleri bakımından da farklı aktörlerin rekabet sahası hâline gelmesine, öyle ki 2014 sonrası süreçte görüldüğü gibi terör örgütü Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) dahi kontrol etmeyi amaçladığı yerlerden biri olmasına neden olmuştur.

“

İşgal sonrası ABD, Irak'ın bütününde amaçladığı gibi Kerkük'te de kendi ajandasını uygulama yönünde adımlar atmış, bu adımları atarken de bilhassa Irak'ın kuzeyindeki Kürt siyasi grupları bölgedeki varlığını ikame etmede birer araç olarak kullanmıştır.

”

İşgalin ardından oluşturulan Irak Geçici Yönetim Konseyi, 8 Mart 2004'te Irak Geçici Yönetim Yasası'nı ilan etmiş ve yasa içerisinde Kerkük, Irak'taki 'tartışmalı bölgelerden' biri olarak belirtilmiştir. 15 Ekim 2005'te kabul edilen Irak Anayasası'nın 140. maddesinde ise merkezi hükümet ile IKBY arasında uzun yıllar sorun oluşturan Kerkük ve diğer tartışmalı bölgelerin nasıl çözüme kavuşturulacağı hususu üzerinde durulmuştur. 140. maddeye göre tartışmalı bölgelerin statüsünün belirlenmesi için bu bölgelerde normalleştirme, nüfus sayımı ve referandum aşamalarının uygulanması gerektiği bildirilmiştir. Fakat 2007 yılında tamamlanması gerektiği belirtilen bu aşamaların hiçbiri tamamlanamamış ve Kerkük idari statü olarak 15 yılı aşkın süredir merkezi hükümet ve Irak Kürt Bölgesel

Yönetimi (IKBY) arasında tartışmalı bölge olarak kalmıştır.

“

Mayıs 2003'te altı bin peşmerge gücünün Kerkük, Selahattin ve Diyala'ya konuşlandırılması da Kerkük'te doğacak yeni sorunların fitilini ateşlemiştir.

”

İşgal sonrası ABD, Irak'ın bütününde amaçladığı gibi Kerkük'te de kendi ajandasını uygulama yönünde adımlar atmış, bu adımları atarken de bilhassa Irak'ın kuzeyindeki Kürt siyasi grupları bölgedeki varlığını ikame etmede birer araç olarak kullanmıştır. Bu kapsamda Kerkük, 2003 sonrası Kürt nüfusun lehine olacak şekilde demografik değişime tabi tutulmuştur. 9 Nisan'da Bağdat'ın düşmesinin hemen ardından 10 Nisan'da Kerkük'e giren Kürt güçlerinin tapu dairelerindeki kayıtları yakıtıkları bilinmektedir. Mayıs 2003'te altı bin peşmerge gücünün Kerkük Selahattin ve Diyala'ya konuşlandırılması da Kerkük'te doğacak yeni sorunların fitilini ateşlemiştir. ABD yönetiminin işgal sonrası KDP ve KYB ile yapılan anlaşma çerçevesinde attığı bu adımlar, bahsi geçen siyasi partilerin Kerkük'ün 'Kürdistan bölgesinin kalbi' olduğu tezini de savunmalarını beraberinde getirmiştir. Kürt siyasi partilerinin her fırsatta savunduğu bu tez, Kerkük'ün kontrolünü sağlamaya dönük politikalarından vazgeçmemelerine neden olduğu gibi dönem dönem bölgedeki istikrarsızlığın temel dinamiklerini oluşturmuştur.

İŞİD TEHDİDİ ALTINDA KERKÜK

2014'te Musul'u kontrol eden terör örgütü İŞİD, Kerkük'ün civar köylerinde de kontrol sağlamış, kentin merkez ilçesine dönük saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bilhassa İŞİD, gücünün zirvesinde olduğu 2014-2015 yılları arasında Irak topraklarının üçte birini ele geçirirken Kerkük'ün ilçeleri dâhil birçok bölgesinde de önemli bir hâkimiyet sağlamıştır. Kerkük'ün Havice ilçesi ile ilçeye bağlı nahiye ve köylerin büyük bölümü İŞİD'in kontrolüne geçmiştir. Yine Kerkük'ün güneyinde Türkmenlerin de yoğun olarak yaşadığı Beşir köyü İŞİD kontrolü altına girerken, Tazehurmatu ve Dakuk gibi yine Türkmen nüfusun yoğunlukta olduğu yerler ana çatışma hattı olmuştur. Örgüt, Kerkük kent merkezini ele geçirememiş olsa da merkeze 8-10 kilometre kadar yaklaşabilmiş ve özellikle bombalı saldırılar aracılığıyla çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesine neden ol-

muştur. Aynı yıllarda İŞİD'in yarattığı güvenlik boşluklarından yararlanan bölgedeki bir başka terör örgütü PKK, Kerkük ve çevresindeki etkinliğini artırmıştır. Bu dönemde PKK mensuplarının İŞİD'e karşı peşmergelere yardım etmek bahanesiyle başta Dakuk olmak üzere, Kerkük çevresinde özellikle Süleymaniye yolu üzerindeki bölgelerde konuşlandığı bilinmektedir.

Irak'ın işgaliyle Kerkük'te de meydana gelen güvenlik boşluğu ve güvenliğin sağlanabilmesine dönük merkezi hükümet tarafından atılan adımların ne kadar zayıf bir yapıda olduğu terör örgütü İŞİD ile birlikte tüm netliğiyle ortaya çıkmıştır. Nitekim 2003'ten sonra Kürt grupların yoğun baskısı ile karşı karşıya kalan Kerkük, İŞİD'in Musul'a girmesinden sonra Irak Ordusunun kenti tamamen terk etmesiyle birlikte Kürt partilere bağlı asayiş güçleri ve peşmergeler tarafından denetim altına alınmıştır. Diğer yandan bölgedeki terör tehdidinde

karşı Irak Ordusunun Irak'ın kuzeyindeki bölgelerden çekilmesi, merkezî hükümetin güvenliği sağlama noktasında ne kadar başarısız kaldığını gösterirken; günümüzde Kerkük'ün güvenlik sorunlarına dair bölge halkının ve siyasetçilerinin sahip olduğu endişelerin de ne kadar gerçekçi olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün bakıldığında, IŞİD ve diğer bir terör örgütü PKK, hâlen bölgede saldırı düzenleyebilme kapasitesine sahipken; Kerkük halkının tıpkı 2014 ve 2015'te olduğu gibi olası bir istikrarsızlığın patlak vermesi hâlinde bölgede bulunan merkezî hükümete bağlı güvenlik güçlerine dönük haklı bir güven problemi mevcuttur. Öyle ki hem Arap hem de Türkmen siyasiler özellikle son yıllarda tekrar artış gösteren IŞİD saldırılarına karşı merkezî hükümetten bölgedeki askerî gücü arttırmasını talep etmektedir.

BAĞIMSIZLIK REFERANDUMU SONRASINDAKİ SÜREÇ

2014 yılında Kerkük'te idari ve güvenlik kontrolünü ele geçiren IKBY, IŞİD sonrası dönemde idari sınırlarını genişletme yoluna gitmiş, bu kapsamda 2017'de bir bağımsızlık referandumu gerçekleştirmiştir. Dönemin IKBY Başkanı Mesut Barzani'nin, yalnızca IKBY'ye bağlı vilayetlerde değil Kerkük'te de referandumun gerçekleştirileceğini açıklaması, bağımsızlık referandumuna olan tepkileri artırırken merkezî hükümetin Kerkük'e yönelik askerî operasyonunu da kaçınılmaz kılmıştır. Başta İran ve Türkiye'nin sert tepkisiyle karşılaşan Barzani yönetimi, 16 Ekim'de Irak Ordusunun Kerkük'e

yönelik başlatılan operasyonu ile karşı karşıya kalmış ve peşmerge güçleri Kerkük'ten çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından Kerkük'e merkezî hükümet tarafından bir vali vekili atanmasıyla kent hem idari hem de güvenlik anlamında Bağdat'ın kontrolüne geçmiştir. Ayrıca Kerkük'ün yeniden merkezî hükümetin kontrolüne geçtiği operasyonda, Haşdi Şaabi içerisindeki İran'a yakın Şii milis gruplarının son derece etkili olduğunu ve operasyon sonrasında Haşdi Şaabi'nin bölgedeki etkinliğinin de paralel olarak arttığını söylemek mümkündür.

Kerkük, 2003 sonrasında Irak'taki aktörlerin ortaya koyduğu güç mücadelesinin merkez noktalarından biri olması nedeniyle hemen hemen her alanda son derece büyük yıkımlar yaşamıştır. Irak'ın işgali zaten tek başına yeterince büyük bir sorunken, işgal sonrasında IŞİD'in bölgede hâkimiyet kurması, PKK'nın güçlenmesi, kentin kontrolünün el değiştirmesi gibi hadiseler zinciri söz konusu soruna en az onun kadar önemli diğer sorunların da eklenmesini beraberinde getirmiştir. Yalnızca IŞİD sonrasında Kerkük alt ve üst yapı olarak ciddi boyutlarda zarar görmüş, bugün hâlen kentteki en büyük problemlerden biri yeniden imarın tam manası ile gerçekleştirilememiş olmasıdır. Ocak 2021'de Kerkük Valiliğinin yaptığı açıklamada, Kerkük'ün güneyinde IŞİD nedeniyle yıkılan 138 köyün hâlen imara ihtiyaç duyduğu açıklanırken bu köylerden göç eden 70 bin ailenin köylerine geri dönedikleri bildirilmiştir. IŞİD ve öncesindeki istikrarsızlık dönem-

lerinin birer faturası olan bu sorunlara hiç şüphesiz Irak'taki kötü yönetimin de katkıları olmuştur. Nitekim genel anlamda Irak'taki kötü yönetimi gösteren istatistiklere bakıldığında Kerkük'ün bu sorunlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Zira Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2020 verilerine göre, yolsuzluğun en fazla görüldüğü 180 ülke arasında Irak 160. sırada yer almaktadır. Böyle bir tabloda, Kerkük halkı da kamu hizmetlerinden faydalanma, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşabilme gibi en temel haklarını elde edememektedir.

Günümüzde Kerkük, 2003 sonrası yaşadığı sorunların bir birikimi olarak çok hassas bir denge üzerinde yer almaktadır. Sonlandıramayan terör tehditleri, kentteki farklı etnik grupların temsil sorununu, yeniden imarın gerçekleştirilememesi ve kamu hizmetlerinin sağlanamaması nedeniyle bölge halkı üzerinde oluşan stresler bu dengenin gözetilmesini de zaman zaman son derece zorlaştırmaktadır. Bu zorluklara ilaveten ABD ve İran rekabetinin yansımaları ile IKBY'nin Kerkük üzerinde tekrar kontrol sağlamak için fırsat kollaması da Kerkük'ün istikrarını gelecek dönemler açısından daha tehlikeli bir boyuta taşımaktadır. Bu bağlamda merkezî hükümetin son yirmi yıllık yakın tarihten dersler çıkartarak Kerkük'ün istikrarının Irak'ın istikrarı üzerinde son derece şekillendirici bir güce sahip olduğunun farkına varması gerekmektedir. Bağdat'taki yönetimin Kerkük'teki problemleri göz ardı etmesi, geçmişte yaşananların tekrarrünü belki de daha şiddetli şekilde beraberinde getirebilecektir. ■

SEÇİMLERE DOĞRU IRAK VE TÜRKMENLER

FEYZULLAH TUNA AYGÜN

Uzman ORSAM

“

Hükûmetin vaatleri arasında yeni seçim yasası, erken seçim, devlet dışı silahlı aktörler ile mücadele, ekonomik krizin etkilerini azaltacak bütçe yasası, ulusal uzlaşının sağlanması, yolsuzlukla mücadele, Iraklılık kimliğinin ön plana çıkartılması ve terör örgütü IŞİD nedeniyle göç etmek zorunda kalan Iraklıların evlerine döndürülmesi yer almıştır.

”

Hükûmet karşıtı gösterilerin Adil Abdulmehti kabinesinin istifasına neden olmasının ardından başlayan başbakanlık krizini çözmeye yönelik Muhammed Tefvik Allavi ve Adnan ez-Zurfi'nin girişimleri başarısız olmuş Mustafa el-Kazimi'nin aday kabinesi Irak Parlamentosundan güvenoyu alarak krizi sonlandırmıştır. Kazimi'nin hükûmeti kurmasıyla birlikte hükûmet karşıtı göstericilerin talebi ile erken seçime gidilmesine karar verilmiştir. Bu noktada Irak'ın üçüncü asli unsuru olan Türkmenler de

seçim hazırlıklarına başlamış ve Irak Türkmenler Cephesi seçim listesini kurmuştur. Türkmenlerin; yeni seçim yasası ile yapılması beklenen Irak Parlamentosu erken seçimlerinde ortak pozisyon belirlemesi, Türkmen siyasi temsiline katkı yapması ve seçimlerin ardından oluşturulacak parlamentoda ağırlık kazanmasına neden olması beklenmektedir.

12 Mayıs 2018 tarihinde yapılan Irak Parlamentosu seçimlerinin ardından hükûmeti kurmakla görevlendirilmesi beklenen en büyük parlamento içi blokun tespit edilememesi aday başbakanın belirlenmesi konusunda rekabeti arttırmıştır. Bu nedenle hükûmeti kurmakla görevlendirilen Abdulmehti bir uzlaşma adayı olarak belirlenmiştir. Ancak Abdulmehti, hükûmeti kurduktan sonra da kendisinin aday başbakan olmasını sağlayan bir parlamento bloku olmadığı için kendisine destek veren ancak rakip konumunda olan Reform ve İnşa Blokları arasında denge oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Abdulmehti Irak'ta hükûmet karşıtı gösterilerin başlaması ile dengeyi sağlayamaz bir duruma gelmiş ve 30 Kasım 2019 tarihinde sunduğu istifa, 1 Aralık 2019 tarihinde Irak Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir.

Abdulmehti'nin istifasının ardından görevlendirilmesinde yaşanan başbakanlık krizinin bir benzeri yaşanmış ancak krizin aşılabilmesi için tekrar parlamentodaki en büyük blokun belirlenmesi tartışmaları başlamıştır. Ancak partilerin blok değiştirmesi ve milletvekil-

lerinin parti değiştirmesi ile herhangi bir sonuca ulaşılamamış ve Irak'taki üç başkanlıktan Cumhurbaşkanını Berham Salih ve Parlamento Başkanı Muhammed el-Halbusi inisiyatifi olarak güvenoyu alacak başbakan adayının partiler üstü bir uzlaşı ile belirlenmesini istemiştir. Ancak siyasi partilerin bu konuda da başarılı olamaması nedeniyle Cumhurbaşkanı Salih tarafından önce Muhammed Tevfik Allavi ve ardından Adnan ez-Zurfi hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Her iki başbakan adayının da başarısız olmasıyla Irak İstihbarat Servisi Başkanı Mustafa el-Kazimi görevlendiril-

miştir. Kazimi, 7 Mayıs 2020 tarihinde Irak Parlamentosundan güvenoyu alarak hükümeti kurmuş ve Aralık 2019 tarihinde Irak gündemini oluşturan başbakanlık krizini sonlandırmıştır.

IRAK'TAKİ SİYASİ DENKLEM

Mustafa el-Kazimi tarafından kurulan hükümet, göstericilerin istifasına neden olduğu Abdülmehdi kabinesinin ardından kurulduğu için hükümet programında birçok popülist vaade yer vermiştir. Hükümetin vaatleri arasında yeni seçim yasağı, erken seçim, devlet

dışı silahlı aktörler ile mücadele, ekonomik krizin etkilerini azaltacak bütçe yasağı, ulusal uzlaşının sağlanması, yolsuzlukla mücadele, Iraklılık kimliğinin ön plana çıkartılması ve terör örgütü IŞİD nedeniyle göç etmek zorunda kalan Iraklıların evlerine döndürülmesi yer almıştır. Bu noktada Kazimi'nin kabinesini reformist ve Irak'ı yeni seçim dönemine hazırlayacak bir pozisyonda konumlandırığı söylenebilir.

Kazimi'nin ülkede erken seçim zemini oluşturma pozisyonuna rağmen özellikle ABD - İran geriliminin Irak'a yansımaları, Irak siya-

setinde kutuplaşmayı getirmiştir. Bu noktada Kazimi, devlet dışı silahlı aktörleri kontrol altına almaya çalışmasına rağmen gerilimin artması hayalet milis gruplar olarak adlandırılan ve “direnış eksenı” olarak gruplaşan milis grupların yansımaları karşısında zayıf kalmıştır. Zira Kazimi'nin görevlendirilmesine İran yanlısı olarak bilinen siyasi gruplar, İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şaabi Komisyonu Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi Mühendis'in ABD tarafından öldürülmesinde etkisi olduğunun iddia edilmesiyle karşı çıkmıştır. Diğer yandan ülkede siyasal reform talep eden gösterilerin azalan ölçüde de olsa devam etmesi Kazimi üzerindeki bir diğer baskıyı oluşturmaktadır. Gösterilerin devam etmesinden hareketle ülkedeki siyasal gelişmelere göre gösterilerin tekrar hızlanma ihtimalinden bahsedilebilir.

Kazimi ABD - İran gerilimi, gösteriler ve yeni tip koronavirüs (Kovid-19) salgınının oluşturduğu baskılara rağmen parlamento erken seçimlerinin önce 6 Haziran 2021 tarihinde yapılacağını açıklamış ve ardından bu seçimler 10 Ekim 2021 tarihine ertelenmiştir. Bu noktaya gelinmesinde yeni seçim yasa tasarısının yasalaşmasında yaşanan gecikme ve Kovid-19 nedeniyle ülke genelinde yaşanan yavaşlık etkili olmuştur.

YENİ SEÇİM YASASI

Irak'ı seçimlerin ardından gelecek dört yıl boyunca yönetmesi beklenen liderlerin seçileceği 10 Ekim 2021 tarihinde yapılması öngörülen erken seçimlerin yeni seçim

yasası ile yapılması beklenmektedir. Seçim yasasındaki değişikliğe rağmen seçimlerin ardından kurulan parlamento, cumhurbaşkanının daveti ile toplanarak parlamento başkanını seçecektir. Bunun ardından ise faaliyetine başlayan parlamento yeni dönemde görev yapacak cumhurbaşkanını seçecek, cumhurbaşkanı ise aday başbakanı hükümeti kurmakla görevlendirilecektir. Ancak bu noktada değişiklik ile başbakanın seçimlere giren listelerden en büyüğünden görevlendirilmesi yasa ile sağlanmıştır. Buna karşın seçim yasasında yapılan değişiklikler nedeniyle seçim öncesi süreç ve sonrası süreç de önceki seçimlerden ayrı olacaktır. Zira vilayetlerin kendi içerisinde birden fazla seçim bölgesine bölünmüş olması, partilerin aday belirleme stratejisini değiştirecektir. Önceki seçimlerde popüler listelerin daha fazla temsil hakkına kavuşması nedeniyle seçim bölgeleri olan vilayetlerdeki sandalye sayısından daha fazla aday gösterilmesine izin verilmiştir. Ayrıca listelerde temsil hakkı kazanmayan adayların aldığı oylar liste içerisindeki diğer adaylara taşınırken yeni seçim yasası ile liste içerisinde yeniden oy dağılımı olmadan en fazla oy alan adaylar seçilecektir.

Diğer bir yandan seçim listeleri içerisinde oy aktarılmasının önüne geçilmesi ile etkisi azalmış görünen seçim listelerinin önemi, seçim sonrası süreçte ön plana çıkacaktır. Zira yeniden yeni seçim yasası doğrultusunda hükümeti seçimlerden en büyük liste olarak çıkan aktörün hükümeti kurmakla görevlendirilmesi ile önemi önceki seçimlere göre artmaktadır. Diğer taraftan hükümeti kurmakla gö-

revlendirilecek blokun “aşınması” engellenmesi ve bloklar arası geçişlerin azaltılması için milletvekillerinin seçtikleri bloklardan diğer bloklara katılması seçim yasası ile yasaklanmaktadır.

“

Türkmen siyasi partilerinin devam eden toplantılarının ardından 8 Nisan 2021 tarihinde geniş kapsamlı bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya katılan Irak Türkmen Cephesi (ITC), Türkmeneli Partisi, Türkmen İrade Partisi, Türkmen Milliyetçi Hareketi, Türkmen Adalet Partisi, Türkmen Karar Partisi, Türkmen İrade Partisi, Türkmen Hak Partisi, Türkmen Vefa Hareketi ve Türkmen İslami Birliği Partileri seçime ilişkin bir uzlaşmaya varmıştır.

”

TÜRKMENLERİN DURUMU

Türkmen siyasi partileri de seçim hazırlıklarına ilişkin sürece başlamıştır. Hatta Türkmen siyasi partilerinin devam eden toplantılarının ardından 8 Nisan 2021 tarihinde geniş kapsamlı bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya katılan Irak Türkmen Cephesi (ITC), Türkmeneli Partisi, Türkmen İrade Partisi, Türkmen Milliyetçi Hareketi, Türkmen Adalet Partisi, Türkmen Karar Partisi, Türkmen İrade Partisi, Türkmen Hak Partisi, Türkmen Vefa Hareketi ve Türkmen İslami Birliği Partileri seçime ilişkin bir uzlaşmaya varmıştır. Toplantının ardından partilerin ITC tarafından oluşturulacak seçim listesine ka-

tilması kararlaştırılmıştır. Ayrıca oluşturulan seçim listesinin isminin Irak Türkmenler Cephesi olduğu ve listenin başkanlığını ITC Genel Başkanı Hasan Turan'ın üstleneceği açıklanmıştır. Bu noktada ITC öncülüğünde kurulan ortak listenin ITC'nin tekrar "cepheleşmesinin" öncü emaresi olarak değerlendirilmek mümkündür. Ayrıca önceki seçimlerde liste ismi olarak kullanılan Kerkük Türkmen Cephesi yerine Irak Türkmenler Cephesi ismi, ittifakın Kerkük'ün dışında kalan seçim bölgelerinde de devam edeceğine ilişkin ipucu sunmaktadır. Zira yeni seçim yasası ile birlikte ortak adayların belirlenmesi ve bütün Türkmen siyasi partilerince ortak adayların desteklenmesi, seçimlerde Türkmen başarısının ve nüfusu oranında temsil edilmesinin önünü açacaktır.

“
Türkmen seçimlerinin Türkmen yoğunluklu bölgelerin dışındaki Türkmenleri de kapsayıcı şekilde dizayn edilmesi, Türkmen grupların siyasi potansiyelini ortaya koyabilmek açısından oldukça önemlidir.
”

Kerkük, Ninova ve Selahaddin gibi Türkmenlerin milletvekili kazandığı vilayetlerin dışında özellikle son iki dönemde milletvekili kazanılamayan Diyala ve Erbil ile Bağdat'ta seçim strateji üzerine yoğunlaşılması gerekmektedir. Hatta göçmen durumuna düşmüş ve Necef, Kerbela ve Vasit vilayetlerinde yaşayan Türkmenlerden ikamet adreslerini değiştirmiş ve

yeni seçim bölgeleri için oy kullanma hakkı olan kişilerin destekleyebileceği adayların belirlenmesi Türkmen temsiline katkı sağlayacaktır. Buradan hareketle Türkmen seçimlerinin Türkmen yoğunluklu bölgelerin dışındaki Türkmenleri de kapsayıcı şekilde dizayn edilmesi, Türkmen grupların siyasi potansiyelini ortaya koyabilmek açısından oldukça önemlidir.

Diğer yandan ITC öncülüğünde Türkmen siyasi partileri tarafından oluşturulan Irak Türkmenler Cephesi, Türkmen siyasi partilerinin seçimlerden sonra da ortak bir şekilde pozisyon belirleyeceğini göstermektedir. Sonuç olarak, Türkmen siyasi partilerinin birliği ve ortak faaliyetleri Irak'taki üçüncü asli unsur olan Türkmenlerin siyasi temsiline olumlu katkı yapacağı söylenebilir. ■

PKK İÇİN KÖR ŞİDDETİN SONU MU?

İBRAHİM AYDIN

Başkan Danışmanı

ORSAM

“

Teorik ve pratik tüm birikimini şiddet üzerine inşa eden örgüt yönetimi, kendisini şiddete öyle kilitledi ki bugüne kadar elde edilen tüm kazanımların silahlı mücadelenin eseri olduğu, bugün de örgütün silahlı gücü sayesinde varlığını sürdürebildiği, müteakip tüm tikanıklıkların şiddetle aşılabileceği ve hedeflenen tüm kazanımların da ancak şiddet-terör ile mümkün olabileceği vehminden bir türlü çıkamadı.

”

PKK, kuruluşundan bugüne terör faaliyetlerinde tartışmasız kör bir şiddeti benimseyip uyguladı. Terör örgütünün bu şiddete iten nedenlerin temelinde; örgütün hedefi ile seçtiği mücadele yöntemi ve onun özünü oluşturan ideolojik kabulleri vardı. Başlangıç itibarıyla bölgesel özerklik ve otonomiye bile redderek devletin teritoryal yapısında radikal bir değişimi hedefleyen bir örgütün, devletin sınırlarının değişimine göstereceği tepki ve bu hedefin uzlaşma ve bir arada yaşama seçeneğini ortadan kaldıracak olmasına gösterilecek toplumsal direnç karşısında “olağan” ve “tedrici” yöntemlere başvurması zaten mümkün değildi.

PKK’NIN KURULUŞ-GELİŞİM AŞAMASINDAKİ STRATEJİSİ

PKK’nın daha kuruluş aşamasında benimsediği Marksist yaklaşımda; “sınıflı toplumların oluşumu ile yaratılan sömürü düzeninde, sömürenlerin uyguladığı ‘zor’ karşısında, sömürülen toplumların da varlıklarını korumak için ‘zor’ kullanmaları meşru bir zorunluluktur.” Bu kabul, PKK’nın başlangıçta iç ve dış sömürgeciler olarak nitelendirdiği “feodal burjuvazi” ve “Türkiye Cumhuriyeti Devleti”ne karşı uygulayacağı

çağı şiddetin meşru “gerekçeleri” olarak sunuldu.

“

Abdullah Öcalan’ın “Hilvan-Siverek Dönemi” olarak nitelendirdiği bu birinci dönemde, ağalar ve şeyhler yani yerel otoriteler hedef alındı. Ancak tek hedef onlar değildi tabii ki; örgüt, kurulduğu 27 Kasım 1978’den 12 Eylül 1980’e kadar çoğunluğu çeşitli sol örgütler ile diğer Kürtçü örgütlerin militan ve yöneticilerinden oluşan 350’den fazla insanı öldürdü.

”

PKK, bu yaklaşımla öncelikle zayıf olan halkadan işe başladı ve ilk şiddet-terör eylemini Temmuz 1979’da Şanlıurfa-Hilvan’da yerel güçlere karşı sahneye koydu. Abdullah Öcalan’ın “Hilvan-Siverek Dönemi” olarak nitelendirdiği bu birinci dönemde, ağalar ve şeyhler yani yerel otoriteler hedef alındı. Ancak tek hedef onlar değildi tabii ki; örgüt, kurulduğu 27 Kasım 1978’den 12 Eylül 1980’e kadar çoğunluğu çeşitli sol örgütler ile diğer Kürtçü örgütlerin militan ve yöneticilerinden oluşan 350’den fazla insanı öldürdü.

Mücadelede örnek alınan “Uzun Süreli Halk Savaşı Stratejisi” de örgüt ve örgüt mensuplarını destekleyen halk ayaklanması üzerine inşa edilmişti ki bu strateji de kırsaldan başlayarak halkın devletten kopartılması için “yoğun şiddet” kullanımını ve devlete karşı büyük çaplı isyanları içeriyordu. Nitekim 15 Ağustos 1984 tarihinde Siirt-Eruh ve Hakkâri-Şemdinli ilçelerine yönelik silahlı saldırılar ile de doğrudan devletin hedef alındığı “İkinci Hamle Dönemi” başlatıldı ve

örgüt, 1984 ile 2020 yılı arasında da 8 binden fazla güvenlik görevlisi ile 6 bine yakın sivil vatandaşı şehit etti.

Örgütün yerele dönük şiddet algısı ise Doğu bölgelerinde yaşayan halkın isyana yakın olmadığı dolayısıyla onların ancak “silah zoruyla” ayrılıkçı isyana yönlendirilebileceği şeklindeydi. Bu doğrultuda örgüt bölgede kadın, çocuk, yaşlı demeden binlerce insanı katletti. Örgüt, o günden bugüne şiddet kullanımında hep bu ilk günkü çizgiyi takip etti. Elbette ki konjonktürel gelişme ve etkilere bağlı olarak birtakım taktik değişiklikleri yaptı. Ancak “hareketi şiddete yaslayarak sürdürme yaklaşımı”ndan asla vazgeçmedi.

“

Öldürmekten ve tahrip etmekten başka bir yol aramama; örgütü, siyasi bir proje üretmekten, Kürt toplumuna yönelik entelektüel en ufak bir katkı sunmaktan ve ciddi bir güven duygusu oluşturmaktan alıkoydu. Barışın örgütü yok edeceği korkusu, barışa ve çözüme dair tüm yeteneklerini öldürdü, tüm yolları tıkadı.

”

YENİ DÖNEMDEKİ GERÇEKLER VE PKK'NIN ÇIKMAZI

Teorik ve pratik tüm birikimini şiddet üzerine inşa eden örgüt yönetimi, kendisini şiddete öyle kilitledi ki bugüne kadar elde edilen tüm kazanımların silahlı mücade-

lenin eseri olduğu, bugün de örgütün silahlı gücü sayesinde varlığını sürdürdüğü, müteakip tüm tikanlıkların şiddetle aşılabileceği ve hedeflenen tüm kazanımların da ancak şiddet-terör ile mümkün olabileceği vehminden bir türlü çıkmadı. Bu süreçte örgüt, küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmeleri algılayamazken, yaşanan dönüşümlere ayak uydurmaktan uzak kaldı.

Neticede öldürmekten ve tahrip etmekten başka bir yol aramama; örgütü, siyasi bir proje üretmekten, Kürt toplumuna yönelik entelektüel en ufak bir katkı sunmaktan ve ciddi bir güven duygusu oluşturmaktan alıkoydu. Barışın örgütü yok edeceği korkusu, barışa ve çözüme dair tüm yeteneklerini öldürdü, tüm yolları tıkadı. İdeolojik aşiretçiliği aşamayan bir çizgide etiket savaşına hapsolup kaldılar.

Ancak artık mızrak çuvala sığmaktadır. Türkiye’de silahlı mücadelenin anlamını ve etkinliğini yitirdiği, şiddette ısrarcı olmanın bir netice getirmeyeceği, ülke içerisinde bir bölgeyi kurtarmanın ve sonuç almanın imkânsız olduğu

ayrıca buradaki şartların, Irak ve Suriye’nin kuzeyinde uluslararası birtakım güç merkezlerinin desteğiyle sürdürülen maceralara benzemediği de açıkça görüldü. Üstelik bu gerçeği içerden ve dışardan örgüt bağlantılı olanlar da gördü.

Bu noktaya gelinmesinde iki hususun altını özellikle çizmek gerekir. Birincisi bölge halkının şiddete yönelik sabır ve korku eşiği artık aşılmıştır. Vatandaş, atmosferi zehirleyen bu gergin havadan artık bıkmıştır ve bir iklim değişikliği istemektedir. Bunun en önemli göstergesi Eylül 2019 tarihinde başlayan “Diyarbakır Anneleri” girişimidir. İki yüzün üzerinde aile, çocuklarını teröre kurban vermemek adına her türlü tehdide karşı ısrarla evlat nöbetini sürdürmektedir ve gösterilen direnç neticesinde 24 aile evladına kavuşmuştur. Ayrıca örgütün kendisini güçlü kabul ettiği Şırnak, Hakkâri, Diyarbakır, Batman gibi illerde son dönemde gerçekleştirilen terör ve örgüt karşıtı toplumsal gösteriler de örgütten zihinsel kopuşun örneklerini oluşturdu.

İkinci husus ise terörle mücadelede Türkiye'nin ulaştığı seviyedir. Tamamen profesyonel kadrolardan oluşan personelce yürütülen mücadele ve ulaşılan teknik kapasite, mücadelenin konseptini tamamen değiştirdi. Bu durum örgütün yurt içi terörist mevcudunun hiç olmadığı kadar düşük seviyelere inmesine ve terörist grupların kırsalda hareket inisiyatifini tamamen kaybetmelerine neden oldu. Gerek terörist miktarının düşüşü gerekse hareket kabiliyetlerinin kısıtlanması, örgütün biziatihi bu gruplar eliyle ya da onların etki gücüne daya-

arak yürüttüğü faaliyetleri sekteye uğrattı. PKK'nın kırılan bu etkinliği, onu bölgede artık günlük yaşamın önemli bir faktörü olmaktan çıkardı. PKK'nın bölgedeki etkinliği günden güne zayıflarken, Türkiye'nin terörle mücadelede kendisini farklı üst boyutlara taşıyan hamleleri ise hız kesmeden sürdü.

Özellikle hudut fiziki güvenlik sistemi, uydu görüntüleme sistemleri ve insansız hava araçları (İHA), silahlı İHA'lar, silahlı helikopterler ayrıca füze ve mühimmat sistemlerindeki yeni kazanımlar, güvenlik güçlerinin terörle mücadelede he-

def tespit ve teşhisi ile bu hedefleri etkisiz hâle getirme imkân ve kabiliyetlerini son derece artırdı. Buna paralel olarak da teröristlerin kırsalda hareket ve eylem kapasitesini oldukça sınırladı. Böylece terörist grupların kırsalda varlığını sürdürebilme ihtimalinin giderek azalması kör şiddetin sonunun gelmesine yol açmaktadır.

Bu durumda kırsalda sıkışan örgütün, şiddeti şehirlere taşıma ihtimali gündeme gelebilir. Ancak böyle bir tercihin kırsaldan daha büyük hüsrana sonuçlanacağı tecrübelerle sabittir. Hendek Operasyonları hangi hazırlık seviyesinde olursa olsun sabit bir hedefin devletin gücü karşısında direneme imkânının olmadığı çok net göstermiştir. Ancak burada çok daha önemli olan husus; kırsaldan sürdürülen şiddete tahammülü kalmayan halkın, mahallesinde sokağında buna asla müsaade etmeyeceği gerçeğidir. Şu net olarak görülmüştür ki örgütün *"daha fazla şiddet, daha fazla propaganda, daha fazla kadro"* sarmalı sorunu büyütmekten başka hiçbir işe yaramamıştır. Dolayısıyla silahlı çatışmada ısrar bölge halkını bıktırmıştır. Sonuç olarak örgütçe bugüne kadar uygulanan, stratejiyi sabit tutup taktikte oynayarak *"çıkış stratejileri"* ile olumsuz durumlardan kurtulma ve durumu idare etme tutumu işlerliğini yitirmekte ve halkın direnci artık terör örgütünün izlediği kör şiddet stratejisinde de değişikliği zorlamaktadır. Örgütün, demokratik hiçbir vasfa sahip olmaksızın tamamen ideolojik ve yıkıcı bir güç olarak kalmaya daha ne kadar direneceğini zaman gösterecektir. ■

ABD'NİN SURİYE'DEKİ ASKERÎ VARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

RECEP TAYYİP TEKE

Araştırma Asistanı ORSAM

“

ABD'nin yeni dış politika ekibinin söylemleri de ABD'nin Suriye'deki varlığını koruma niyetinde olduğuna ve YPG'ye verilen askerî ve siyasi desteğin devam edeceğine işaret etmektedir. Biden yönetiminin Suriye politikasının şekillenmesinde, ABD'nin iç ve dış politika dinamikleri ile bölgesel faktörler ve terörle mücadele konusu önemli bir rol oynamaktadır.

”

ABD'nin, Suriye'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Türkiye-Suriye sınırına 1 kilometreden daha yakın bir mesafede bulunan Ayn Divar'da yeni bir askerî üs inşa etme kararı aldığı iddia edildi. Her ne kadar bu iddia resmî makamlarca doğrulanmamış olsa da 2021'in başından bu yana ABD'nin Suriye'ye yaptığı askerî sevkiyatların Joe Biden sonra-

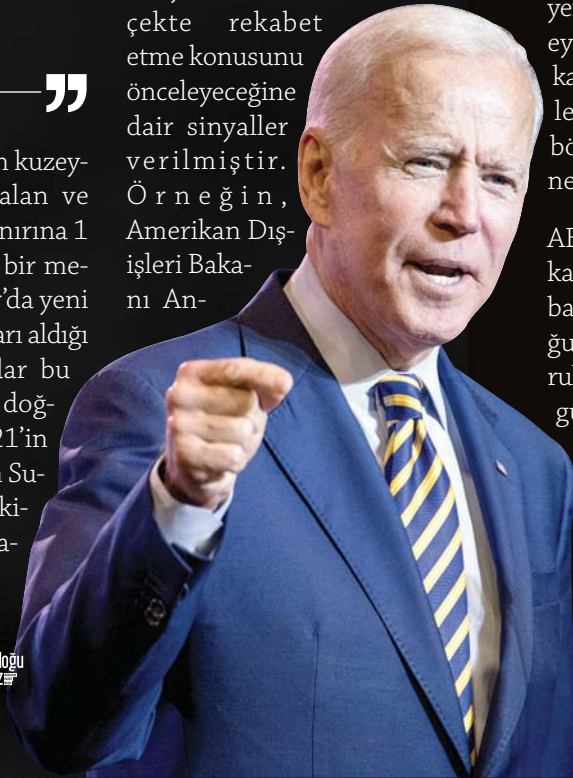
sında arttığı gözlenmektedir. ABD'nin yeni dış politika ekibinin söylemleri de ABD'nin Suriye'deki varlığını koruma niyetinde olduğuna ve YPG'ye verilen askerî ve siyasi desteğin devam edeceğine işaret etmektedir. Biden yönetiminin Suriye politikasının şekillenmesinde, ABD'nin iç ve dış politika dinamikleri ile bölgesel faktörler ve terörle mücadele konusu önemli bir rol oynamaktadır.

DIŞ POLİTİKA DİNAMİKLERİ VE BÖLGESEL FAKTÖRLER

Biden yönetiminin görevi devralmasının akabinde ABD'nin Çin ve Rusya ile küresel ölçekte rekabet etme konusunu önceleyeceğine dair sinyaller verilmiştir. Örneğin, Amerikan Dışişleri Bakanı An-

tony Blinken, ABD'nin Çin ile olan ilişkilerini “21. yüzyılın en büyük jeopolitik sınavı” olarak nitelendirmiştir. Ancak Suriye konusunda esas önemli aktörün Rusya olduğu ve ABD'nin Rusya'ya karşı dış politikada alacağı pozisyonun bu meselede temel belirleyici unsur olacağı muhakkaktır. Biden'ın Rus lider Vladimir Putin ile gerçekleştirdiği ilk telefon görüşmesinin ardından yaptığı açıklama, ABD'nin Çin'e ek olarak Rusya ile de jeopolitik bir mücadeleye hazır olduğunu göstermektedir. Zira Biden bu açıklamada, ABD'nin kurumları ve müttefikleri ile dünya sahnesine geri döndüğünü ve sefelinin uyguladığı dış politikadan farklı olarak yeni yönetimin Rusya'nın saldırgan eylemleri karşısında artık sessiz kalmayacağını belirtmiştir. Bu söylemler, Rusya'ya karşı bundan böyle daha sert bir politika izleneceği anlamına gelmektedir.

ABD'nin dış politikada Rusya'ya karşı alacağı yeni pozisyon Suriye bağlamında önemli sonuçlar doğuracaktır. Amerikan düşünce kuruluşları, Rusya'nın yeniden küresel güç olma hedefine dönük hamlelerini işlevsiz hâle getirmek isteyen ABD'nin, genel olarak Ortadoğu, daha özeldede ise Suriye'de yaşanan gelişmeleri daha

yakından takip etmek ve Suriye'deki varlığını artık yalnızca terörlere mücadele perspektifinden değil, jeopolitik açıdan da değerlendirmek mecburiyetinde olduğunu dile getirmektedir. Rusya'nın Ortadoğu siyasetine geri dönüşü Suriye krizine müdahil olmasıyla gerçekleşmiştir. ABD'nin tutarlı bir Suriye politikası üretememesinden istifade eden Rusya, Tartus ve Himeymim'de iki askerî üs elde etmiştir. Moskova'nın Şam üzerinde giderek artan nüfuzu Rusya'ya, Türkiye, İsrail ve İran gibi bölgenin önde gelen ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme konusunda avantajlar sağlamış ve Rusya'yı Ortadoğu'da etkili bir pozisyona taşımıştır. Tüm bu etkenler sistemik düzeyde Rusya ile mücadele edeceğinin altını çizen ABD'nin yeni yönetimini Suriye'de daha etkin bir rol oynamaya itecek ve ülkenin kuzeydoğusunu kontrol eden YPG'ye verdiği desteği artırma konusunda motive edecektir.

Bölgesel anlamda ABD'nin Suriye'deki temel öncelikleri arasında İran etkisinin sınırlandırılması ve İsrail'in güvenliğinin sağlanması yer almaktadır. ABD ve İsraili uzmanlar, olası bir Amerikan çekilmesinin Suriye'yi Batı karşıtı Rusya-İran eksenine teslim etmek anlamına geleceğinin altını çizmektedir. Özellikle İran destekli grupların bölgedeki artmaya devam eden etkinliği, ABD'yi Suriye'de kalma konusunda ikna etmektedir. 2011'in sonunda Irak'tan çekilerek ülkeyi İran etkisine bırakan ABD, Suriye'den çekilmenin aynı hatanın tekrarlanması anlamına geleceğini düşünmektedir. Dahası, ABD'nin başını çektiği ve Batılı ülkelere desteklenen Uluslararası Koalisyon,

eğitilmesi ve donatılması için milyarlarca dolarlık yatırım yaptığı Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) bu Batı karşıtı blokun kontrolü ya da etkisi altına girme ihtimalini gerçek bir tehdit olarak görmektedir. Dolayısıyla ABD'nin Suriye'den geri çekilmeyeceğini ve sahayı tehdit olarak gördüğü aktörlere terk etmeyeceğini varsaymak gerekmektedir.

“

ABD'nin Suriye politikasının şekillenmesinde kuşkusuz iç politika dinamiklerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Zira iç siyaset ve dış siyaset arasındaki ayrım giderek önemsiz bir hâle gelmeye başlamıştır. Bu olguyu yeni dönemde ABD'nin dış politikasını yönetecek isimler de açık bir şekilde ifade etmiştir.

”

İÇ POLİTİKA FAKTÖRLERİ

ABD'nin Suriye politikasının şekillenmesinde kuşkusuz iç politika dinamiklerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Zira iç siyaset ve dış siyaset arasındaki ayrım giderek önemsiz bir hâle gelmeye başlamıştır. Bu olguyu yeni dönemde ABD'nin dış politikasını yönetecek isimler de açık bir şekilde ifade etmiştir. Örneğin Dışişleri Bakanı Blinken, 3 Mart'ta yaptığı "Amerikan Halkı İçin Bir Dış Politika" başlıklı konuşmasında, iç ve dış politika arasındaki ayrımın kariyerinin hiçbir döneminde olmadığı kadar azaldığını ifade etmiştir. Biden'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan ise bu konuyu, "Dış politika iç politikadır ve iç politika dış politikadır" sözleriyle dile getirmiştir. Dolayısıyla ABD'nin dış politika pozisyonunu daha iyi anlamak için iç politik meseleleri de içeren bir analiz yapılması gerekmektedir.

“

Biden'ın dış politika ve güvenlik konularında yetkili üst düzey makamlara yaptığı atamalar, yeni Suriye politikasının ne yönde gelişeceği konusunda fikir vermektedir. ABD basın ve araştırma merkezi çevrelerinde yapılan değerlendirmelerde, Biden'ın ABD tarihindeki “en Kürt yanlısı ABD Başkanı” olarak nitelendirildiği ve başkanlığı sürecinde Suriye ve Irak'taki Kürtlere verilen ABD desteğinin artarak devam edeceği ifade edilmektedir.

”

İç politika dinamiklerini irdelerken öncelikle yeni dönemde ABD'yi yönetecek siyasi elitlerin kimlerden oluştuğu ve bunların nasıl bir yaklaşım benimseyecekleri gibi konulara odaklanmak gerekmektedir. Biden'ın dış politika ve güvenlik konularında yetkili üst düzey makamlara yaptığı atamalar, yeni Suriye politikasının ne yönde gelişeceği konusunda fikir vermektedir. ABD basın ve araştırma merkezi çevrelerinde yapılan değerlendirmelerde, Biden'ın ABD tarihindeki “en Kürt yanlısı ABD

Başkanı” olarak nitelendirildiği ve başkanlığı sürecinde Suriye ve Irak'taki Kürtlere verilen ABD desteğinin artarak devam edeceği ifade edilmektedir. Ayrıca YPG'nin, 2014 sonunda IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyonun “kara ordusu” olarak kullanılmaya başlanması politikasının mimarları olarak gösterilen eski Merkez Kuvvetler Komutanı Lloyd Austin'in Savunma Bakanı, eski IŞİD ile Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk'un ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika Koordinatörü olarak yeni

yönetimde yer bulması önemli işaretler olarak görülebilir. Bu gelişmeler ABD'nin YPG'ye siyasi ve askeri olarak arka çıkmayı sürdürüleceğine işaret etmektedir.

İç politika dinamiklerinden bir tanesi olan kamuoyu algısının da Suriye politikasına yön veren faktörlerden olduğu söylenebilir. YPG militanlarının 2014 yılının sonundan bu yana Batı medyasında “IŞİD'e karşı cesurca savaşan kahramanlar” şeklinde resmedilmesi, örgüt kontrolü altındaki bölgelerin demokratik bir yönetim anlayışı altında yönetildiğine dair bir algı oluşturulması ve YPG safalarında savaşan kadın militanların medya organla-

rınca ön plana çıkarılması gibi sebepler, örgütün kamuoyu nezdinde meşru hâle gelmesinin önünü açmış; Batı kamuoyunun örgüte yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemesine sebep olmuştur. Bu durum, ABD'nin YPG militanlarına verdiği desteği geri çekmesini Batı kamuoyu nezdinde etik açıdan sorunlu hâle getirmekte, olası bir çekilmenin faturasını kabartmaktadır. Ekim 2019'da Başkan Donald Trump'ın Suriye'den çekilme karar almasının ardından kamuoyunda oluşan tepkiler bu varsayımı doğrular niteliktedir.

TERÖRLE MÜCADELE

Hâlihazırda ABD'nin Suriye politikasının en belirleyici unsurunu terörle mücadele konusu oluşturmaktadır. Zira Obama yönetiminin Suriye'de başlattığı Amerikan askerî müdahalesi, IŞİD'e karşı mücadele maksadıyla gerçekleşmiştir. Batı'nın güvenliğini ciddi manada tehdit eden bu örgütün "zayıflatılması ve nihai olarak yok edilmesi" o zamandan bu yana Suriye'deki en büyük Amerikan önceliği olarak önemini devam ettirmektedir. Her ne kadar IŞİD, 2017'de Irak, 2019'da ise Suriye'de mağlup edilmiş olsa da örgütün tam manasıyla böl-

geden temizlenmesi mümkün olmamıştır. Aksine bu örgüt geçtiğimiz günlerde tekrar canlanma emareleri göstermiş, Suriye ve Irak'ta bulunan çeşitli güçlere karşı düzenlediği saldırıların yoğunluğunu artırmaya başlamıştır.

“

Suriye içinde faaliyet gösteren Hurras ed-Din gibi el-Kaide bağlantılı örgütler de ABD tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Suriye politikasını uzun zamandır terörle mücadele bakış açısıyla şekillendirmiş olan ABD yönetimi, yeni dönemde de bu konuya odaklanmaya devam edecektir.

”

IŞİD'in askerî ve sosyal faaliyetlerini yakından takip eden ABD yönetimi ise örgütün Amerikan çıkarları açısından hâlâ büyük bir tehdit olduğunu ifade etmekte, örgüte karşı YPG ile birlik-

te sürdürülen savaşın aynı kararlılıkla devam edeceğine dair açıklamalar yapmaktadır. IŞİD'e ek olarak, Suriye içinde faaliyet gösteren Hurras ed-Din gibi el-Kaide bağlantılı örgütler de ABD tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Suriye politikasını uzun zamandır terörle mücadele bakış açısıyla şekillendirmiş olan ABD yönetimi, yeni dönemde de bu konuya odaklanmaya devam edecektir ve bu kapsamda, Suriye'deki askerî varlığını korumaya yönelik politikalar üretmeyi sürdürecektir.

Sonuç olarak, ABD yönetiminin Suriye'den çekilmek ya da YPG'ye verdiği desteği sonlandırmak gibi bir niyetinin olmadığı açıktır. Yeni dönemde ABD'nin, Suriye'deki askerî varlığını muhafaza edeceğini ve Türkiye'nin artan itirazlarına rağmen YPG'ye kapsamlı desteği sürdüreceğini varsaymak isabetli bir yaklaşım olacaktır. ■

REJİM BÖLGESİNDE BÜYÜYEN SORUN: AKARYAKIT TEDARİK ZİNCİRİNDEKİ KIRILMALAR

HAMZA HAŞIL

Araştırma Asistanı ORSAM

“

YPG ile kısmi anlaşmanın sağlanması ve İran tarafından rejim bölgelerine akaryakıt tankerleri gönderilmesi Şam yönetimine kısa süreli bir nefes aldırır da krizin etkilerini kalıcı olarak ortadan kaldıracak nitelikte değildir.

”

Suriye’de, rejiminin uzun süredir çözmek için çabaladığı öncelikli konular arasında yer alan akaryakıt krizi her geçen gün derinleşme eğilimini sürdürmektedir. Özellikle 15 Nisan 2021’de Suriye lirasının dolar karşısında tarihin en düşük seviyesini görmesi ve YPG ile olan petrol ticaretinin uzun süre askıda olması sebebiyle söz konusu krizin boyutu önemli ölçüde derinleşmiştir. Bu durum halk arasında rejimin imajını kötü yönde zedelerken krize karşı rejimin aldığı geçici önlemler ise kısa vadede dahi çözüm sunmaktan uzak bir görüntü vermiş-

tir. Önce fiyat artışları yapılarak önlem alınmaya çalışılmışken aradan geçen kısa süre içerisinde bu yöntemin problemi çözmediği ve tam tersine daha da büyüttüğü gözlemlenmiştir. Krizin önüne geçebilmek için alternatif bir hamle olarak devalüasyon yolunu tercih eden Şam yönetimi mevcut ekonomik sıkıntılara dolaylı yoldan bir yenisini eklemiştir. Bu durum, rejim kontrolündeki bölgelerde günlük hayatı durma noktasına getirmiştir. Ülkede şehirlerarası birçok otobüs se-

feri iptal edilirken sefer düzenleyen firmalar da bilet ücretlerini yaklaşık üç kat artırmıştır. Taksi ücretlerinin yaklaşık iki kat artması ve özel araçlara tanınan haftalık akaryakıt limitinin sadece 20 litre ile sınırlı kalması ülke içi ulaşımı büyük ölçüde durdurmuştur. Şam merkezli olarak yaşanan kriz, rejimin kontrolündeki diğer bölgelerde de en ağır şekilde varlığını hissettirmektedir. YPG ile kısmi anlaşmanın sağlanması ve İran tarafından rejim bölgelerine akaryakıt tankerleri gönderilmesi Şam yönetimine kısa süreli bir nefes aldırır da krizin etkilerini kalıcı olarak ortadan kaldıracak nitelikte değildir. Dolayısıyla Şam yönetiminin içinde bulunduğu ekonomik buhran, temel gıda maddelerine erişimde yaşanan problemler ve son olarak da akaryakıt tedarik zincirinin

deki kısımlarla birlikte onarılması zor gözükken boyutlara ulaşmıştır.

KRİZLE BİRLİKTE GELEN YENİ DÜZENLEMELER

16 Mart 2021'de akaryakıt fiyatlarına yüzde 50 oranında zam yapan Şam yönetimi, ticari ve sivil araçların günlük/haftalık alabileceği akaryakıt miktarını önemli ölçüde düşürmüştür. Buna göre taksiler günlük beş litre, özel araç sahipleri ise haftalık 20 litre akaryakıt alabileceklerdir. Fakat bu kısıtlı imkândan yararlanabilmek için saatlerce uzun araç kuyruklarında beklemek gerekmektedir. Uzun bekleyişlere rağmen hiç akaryakıt alamadan geri dönmek son dönemdeki kriz dikkate alındığında sürpriz bir durum olarak nitelendirilmemektedir. Rejim tarafından sağlanan mazot ve benzinin litre fiyatı yaklaşık 2 bin Suriye lirasını bulmaktadır. Fakat resmî fiyatlarla ülkede akaryakıt bulmak saatlerce beklenen kuyruklara rağmen pek mümkün olmamaktadır. Bu duruma alternatif olarak halk karaborsaya yönel-

mektedir. Karaborsada ise fiyatlar resmî fiyatların yaklaşık üç katına kadar çıkmaktadır. Bu durum, ekonomik darboğaz içinde olan halkın alım gücünün daha da zayıflamasını beraberinde getirmektedir.

“

Beşar Esad rejimi, ülkede büyüyen akaryakıt krizinin sebebi olarak Ever Given adlı kargo gemisinin Süveyş kanalında yarattığı tıkanıklığı göstermektedir. Bu iddia İran'dan gelebilecek yardımlar için geçerli olsa da YPG tarafından gelen petrol sevkiyatının durmasını açıklamamaktadır.

”

Taksi ve dolmuş ücretlerine yapılan artışlar çözüm oluşturmadığı gibi halkın krizin etkilerine daha fazla maruz kalmasını sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte, sahil kentlerinde (Lazkiye-Ceble-Tartus) tren seferleri artırılarak kara ulaşımı sorununa kısmi çözümler yaratılmaya çalışılmıştır. Beşar Esad rejimi, ülkede büyüyen akaryakıt

krizinin sebebi olarak Ever Given adlı kargo gemisinin Süveyş kanalında yarattığı tıkanıklığı göstermektedir. Bu iddia İran'dan gelebilecek yardımlar için geçerli olsa da YPG tarafından gelen petrol sevkiyatının durmasını açıklamaktadır. Öyle ki Şam yönetiminin en yakın müttefiklerinden olan İran rejimin içinde bulunduğu krize kısmi çözüm oluşturmak adına 4 petrol tankerini Süveyş Kanalı üzerinden Suriye'ye göndermiştir. Suriye'nin Banyas Limanı üzerinden Esad rejimi bölgesine dağıtımı yapılmak üzere toplamda 3 milyon varil aşkın petrol taşıyan tankerler, İran tarafından bölgeye sevk edilmiş olsa da bu miktarın, yaklaşık olarak üç haftalık bir akaryakıt ihtiyacını karşılayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bu yöntemle İran'ın desteği devam etse dahi rejimin akaryakıt sıkıntısına kalıcı bir çözüm oluşturulması mümkün değildir. Öyle ki yapısal sebepleri olan krizi geçici önlemlerle çözmeye girişiminde bulunmak anı kurtarmanın dışında etkisiz bir yöntem olarak kalacaktır.

“

Son dönemde YPG ve rejim arasında Ayn İsa ve Kamışlı merkezli olarak yaşanan gerilim ve sıcak çatışmalar iki taraf arasında bu ticaretin zaman zaman aksamasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca, YPG tarafı rejimi zor durumda bırakmak için buğday ve akaryakıt gibi stratejik ürünlerin rejim bölgesine ulaşmasını engelleme girişimlerinde bulunmuştur.

”

AKARYAKIT KRİZİNE YÖNELİK ESAD REJİMİ- YPG ARASINDAKİ TEMASLAR

Esad rejiminin akaryakıt krizine köklü çözümler oluşturabilmesinin yolu öncelikle ülkenin kendi kaynaklarını kullanabilmesinden geçmektedir. Bu kaynaklar üzerinde ağırlıklı olarak YPG'nin kontrol sağlıyor olması, rejimi çözülmesi zor bir çıkmazın içine sürüklemektedir. Son dönemlerde rejim ile YPG arasında sıkça yaşanan çıkar çatışmalarında rejimin eli, akaryakıt konusundaki bağımlılıktan dolayı oldukça zayıflamaktadır. Rejimin en önemli akaryakıt kaynağı, YPG ile yaptığı anlaşmalar üzerinden Deyr ez-Zor, Haseke ve Rakka'dan sağlanan ham petroldür. Fakat son dönemde YPG ve rejim arasında Ayn İsa ve Kamışlı merkezli olarak yaşanan gerilim ve sıcak çatışmalar iki taraf arasında bu ticaretin zaman zaman aksamasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca, YPG tarafı rejimi zor durumda bırakmak için buğday ve akaryakıt gibi stratejik ürünlerin rejim bölgesine ulaşmasını engelleme girişimlerinde bulunmuştur. Her ne kadar petrol rafinerileri

Esad rejimi kontrolündeki bölgede bulunsa da hammadde gitmeyince bu rafinerilerin stratejik değeri ortadan kalkmaktadır. Mart 2021'in ortalarından itibaren rejimin biriken borçlarını gerekçe gösteren YPG, Esad rejimine akaryakıt satışını durdurmuştur.

Bu durum son dönemdeki krizin en temel faktörü olarak ön plana

çıkılmaktadır. Suriye lirasının dolar karşısında aşırı değer kaybına uğraması ve petrol fiyatlarının 2020'deki düşük seyrinden farklı olarak büyük ölçüde artış göstermesi Şam yönetiminin dışarıdan ihtiyaç duyduğu oranda akaryakıt temin etmesini de büyük ölçüde imkânsız hâle getirmiştir. YPG'nin rejime yaptığı petrol sevkiyatını durdurmasının arkasında sadece iki taraf arasındaki ilişki değil aynı zamanda ABD de etkili olmuştur. Öyle ki Haziran 2020'de yürürlüğe giren Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası ile rejimin yerli petrol üretimini geliştirmesine yardımcı olmanın ve rejim ile ticari ilişkide bulunmanın yaptırım cezaları bulunmaktadır. Biden yönetiminin rejimin insanlık suçlarına karşı daha net bir tavır içinde olması, YPG'nin bu yönde bir karar almasında ABD'nin de rol oynadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

“
Türkiye kontrolündeki güvenli bölgeler içinde olan Cerablus ve el-Bab'daki petrol rafinerilerinin balistik füzelerle vurulması ve İdlib'deki tüp dolmuş merkezinin hedef alınması rejimin içinde bulunduğu akaryakıt krizi ile doğrudan bağlantılı olabilir.
”

YPG'nin akaryakıt sevkiyatını askıya almasına misilleme olarak Rakka'daki Tabka, el-Havra ve el-Sabka geçişlerini ticari ve sivil geçişlere kapatan rejim, YPG'yi lojistik bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum üzerine taraflar arasında görüşmeler yapılmış ve 4 Nisan 2021'den itibaren rejimin geçişleri açmasına karşılık olarak YPG haftalık 200 kamyon petrolü rejim bölgesine sevk edeceğini taahhüt

etmiştir. Yine de söz konusu görüşmeler taraflar arasındaki krizin çözümü anlamına gelmemekte, karşılıklı çıkarlar dikkate alınarak yapılmış olan bir anlaşma niteliğindedir.

Türkiye kontrolündeki güvenli bölgeler içinde olan Cerablus ve el-Bab'daki petrol rafinerilerinin balistik füzelerle vurulması ve İdlib'deki tüp dolmuş merkezinin hedef alınması rejimin içinde bulunduğu akaryakıt krizi ile doğrudan bağlantılı olabilir. Öyle ki YPG ile akaryakıt krizi yaşayan rejimin bu ihtiyacını muhaliflerin kontrolündeki bölgelerden tedarik etme yolunu tercih etmiş olması muhtemeldir. Muhaliflerin rejim bölgesine akaryakıt sağlamaya yanaşmamış olabileceği durumu göz önünde bulundurulduğunda rejim ve Rusya'nın güvenli bölgelerdeki petrol rafine tesislerini hedef almış olabileceği güçlü bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında, rejimin içinde bulunduğu krizi aşmak için şiddete başvurduğu fakat sonuç alamadığı bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Akaryakıt krizinin devam etmesi ve akaryakıtın fahiş fiyatlarla satılıyor olması halk tabanında rejim politikalarına karşı hoşnutsuzluğu da artırmıştır. Sonuç olarak kırılan akaryakıt tedarik zinciri bir şekilde onarılsa dahi rejim bölgesinde yaşanan ekonomik çöküşün hızlanarak devam edeceğini söylemek mümkündür. YPG ile akaryakıt sevkiyatı konusunda kısmi bir anlaşma sağlanmış olmasına rağmen son bir ay içinde iki kez devalüasyona gidilmiş olması bu yaklaşımı güçlendirmektedir. ■

EL-CEZİRE'NİN ABD'DEKİ MUHAFAZAKÂR "RIGHTLY" GİRİŞİMİNDEKİ HEDEFİ

HAMDULLAH BAYCAR

Doktora Öğrencisi EXETER ÜNİ.

“

Özellikle de Trump'ın hâlihazırda "fake news" olarak adlandırdığı liberal haber platformları düşünülürken el-Cezire'nin Trump üzerinde tesir etmesi daha da zorlaşmıştır. Nitekim el-Cezire'nin "Rightly" girişimi bu eksikliği gidermeyi amaçlıyor olabilir.

”

Katar menşeli el-Cezire, Batı dışı dünyanın küreselleşmeyi en iyi başarabilen medya organlarından birisi olarak göze çarpmaktadır. 1996'da yayın hayatına başlayan el-Cezire medya ağı, geçen 24 senede Balkanlar'dan Amerika'ya, haberden spora, belgeselden podcaste uzanan pek çok farklı içerik, araştırma ve uygulamayla geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Örneğin, el-Cezire spor kanalı kısa sürede ken-

dinden bağımsız bir hâle gelerek beIN Sports adıyla dünyanın en önemli spor mecralarından birine dönüştü. Ancak Katar'ın 2021'e kadar yapılan medya yatırımları daha çok liberal ve sola yakın bir çizgide ilerlerken yeni kurduğu 'Rightly' adlı online platform ile bu politikanın tersi bir yayın politikasını benimsediği gözlemlenmektedir. Dünyada ve ABD'de sürpriz bir gelişme olarak görülen bu girişim, el-Cezire'nin kendi çalışanları arasında dahi ciddi tepkilere yol açmış ve 100'den fazla çalışan tarafından kaleme alınan açık mektup vasıtasıyla yönetimin söz konusu girişimden vazgeçmesi gerektiği ifade edilmiştir. Peki, Katar'ı veya el-Cezire'yi bu tür bir platform kurmaya yönlendiren politikanın motivasyonu nedir?

AFGANİSTAN VE IRAK İŞGALLERİNİN YARATTIĞI FIRSATLAR

1996'da BBC'nin Suudi merkezli Orbit Medya ile 24 saat yayın yapan Arapça haber kanalının başarısızlığa uğraması, dönemin Katar Emiri olan Şeyh Hamad bin Halife'nin işsiz kalan gazetecileri değerlendirme arzusuyla yaklaşık 140 milyon dolarlık bütçe ile kurduğu ve kısa sürede 24 saatlik yayına başlayan el-Cezire'yi, Körfez'in ve bütün Arap dünyasının en çok izlenen ve ses getiren haber kanalına dönüştürmüştür.

Yayın politikasıyla diğer Arap kanallarından farklı çizgi izleyen ve otoriter liderlerin korkulu rüyası hâline dönen el-Cezire, ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerinde sergilediği uluslararası gazetecilik standartlarıyla gü-

cünü dünyaya ispatladı. ABD ve müttefiklerinin 2001'de işgal ettiği Afganistan'da sadece hava hâkimiyetine sahipken, el-Cezire'nin sahadaki etkinliği sayesinde so-kağın resmini yayımlaması, el-Cezire'yi kimsenin konuşmadığı zamanda konuşabilen ve bunu gör-rüntülerle ispatlayabilen yayın or-ganı konumuna oturmuştur. Yine el-Cezire, 2003'teki Irak işgalinde de insan hikâyeleri ve şiddet içerikli fotoğrafları yayımlayarak savaşın nabzını en sıcak noktalardan tut-mayı başarmıştır.

"Küresel Güney" in sesi olmayı ba-şaran el-Cezire, birçok siyaset bi-limci tarafından da "el-Cezire Et-kisi" olarak adlandırılarak özgün bir kimlik kazanmayı başarmıştır. Öyle ki ABD Başkanı George W. Bush'un tepkisini çekmiş olacak ki dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair ile telefon konuşma-sında, el-Cezire'nin merkezini bombalama arzusunu dile getir-mekten çekinmemiştir. Bush'un gazabının ana sebebi olarak el-Cezire'nin ABD'nin sivil katliam-larını hiç çekinmeden yayımlaması, Usame bin Ladin'in kasetlerine ekranlarda yer vermesi ve bun-lardan ötürü Arap ile dünya ka-muoyunda ABD'nin operas-yonunu şeytanlaş-tırarak

onlara karşı öfkenin artmasını sağlaması gösterilebilir. Nitekim el-Cezire, bu yayınların bedelini Kabil ve Bağdat'taki ofislerinin ABD güçleri tarafından "yanlışlıkla" bombalanmasıyla ödemiştir.

Irak ve Afganistan savaşlarında gösterdiği performansın yanı sıra İsrail-Filistin konusundaki yayın-larıyla da prestiji güçlenen el-Cezire; ABD, Batı ülkeleri ve bölgenin otoriter liderlerinin nefretini ka-zansa da Arap halkının anti-Ame-rika, pan-Arap ve özgürlükçü kim-liğinin güçlenmesinde önemli rol almıştır. Tabii tüm bunlar gerçekte-leşirken, sahip olduğu doğal gaz kaynaklarıyla bölgenin ve dünyanın gündeminde yumuşak gücüyle de adından sıkça söz ettiren Katar, uluslararası medya ve think-thank-lerde tanınırlığını arttırdığı gibi

yaptığı kültürel açılımlara da adın-dan söz ettirmeyi başarmıştır. Böl-genin en çağdaş müzelerine ve en önemli film festivallerine ev sa-hipliği yapmasının yanı sıra dip-lomatik olarak da bir kilometre taşı sayılan Hamas ile el-Fetih An-laşması'na ev sahipliği yapacak bir aracı güç hâline gelmiştir. Bu an-lamda sadece bir medya kuruluşu olmanın ötesine geçen el-Cezire de Katar'ın bölgesel ve global an-lamda nüfuz alanının gittikçe art-ması açısından önemli faktör ol-muştur.

2011 ARAP AYAKLANMALARI DÖNÜM NOKTASI

El-Cezire, 2011'de bölgeyi etkisi altına alan Arap devrimleri sü-re-cinde de küresel medyada merkezî rol oynamıştır. Öyle ki Mısır'ın Tahrir Meydanı'nda "Çok Yaşa el-Cezire" sloganları duyulur hâle gelmiştir. Ancak Arap ayaklanmalarının, el-Cezire ve Katar'ın bölgesel ilişkileri için dönüm noktası olduğu değ-erlendirilmektedir.

Devrim gös-terileri sı-

rasında el-Cezire'nin protestocularından yana olan tavrını açıkça sergilemesi, Katar'ın bölgesel ajandasının el-Cezire'nin objektif yayın politikasını gölgelemesine sebebiyet vermiştir.

El-Cezire'nin güttüğü pan-Arabist ve İslami eğilimli olduğu belirtilebilecek yayın anlayışı, Körfez'in diğer ülkeleri için gittikçe artan bir rahatsızlık kaynağı hâline gelmiştir. Zira Yusuf el-Karadavi gibi etkin isimlerin sohbet ve vaazları yayımlanarak Arap halkının diktatörlere karşı ayaklanmaları teşvik edilmiştir. Özellikle el-Cezire İngilizce'nin Bahreyn protestoları için yaptığı belgesel ise diğer Körfez ülkeleri ile bağının kopmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Belki de bu belgeselin intikamı olarak Suudi Arabistan, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) 2017 yılında Katar'ı üç yılı aşkın sürecek kara, deniz ve hava ablukasına almışlardır. Bu abluka süreci el-Cezire'nin Katar'ın resmî yayın organına yakın bir

tavır alma sürecini hızlandırmış ve Katar'ın ulusal çıkarlarına uygun yayınlar yapmaya sevk etmiştir.

“
Suudi-BAE bloku kadar Trump ile sıcak ilişki kuramayan ve bu süreçte liberal tutum benimseyen Katar'ın, ABD ile ilişkileri daha kötü bir noktaya evrilmiştir. Öte yandan Trump, başkanlığı boyunca sessiz yığınların sesi olduğunu, muhafazakâr kimliklere sahip halkın ezildiğini ve menfaatlerinin dile getirilmediğini savunmuştur. Bu durum liberal tavır takınan el-Cezire ve patronu Katar'a, ABD ile mesafeli dört yıl yaşatmıştır.”

SESSİZ YIĞINLAR VE SAĞIN YÜKSELİŞİ

Ablukanın, ABD'de eski Cumhuriyetçi Başkan Donald Trump dö-

nemine denk gelmesi ve Trump'ın kendini bu ablukanın mimarı olduğu şeklinde lanse etmesi de Katar'ın problemlerini daha derinleştirmiştir. Suudi-BAE bloku kadar Trump ile sıcak ilişki kuramayan ve bu süreçte liberal tutum benimseyen Katar'ın, ABD ile ilişkileri daha kötü bir noktaya evrilmiştir. Öte yandan Trump, başkanlığı boyunca sessiz yığınların sesi olduğunu, muhafazakâr kimliklere sahip halkın ezildiğini ve menfaatlerinin dile getirilmediğini savunmuştur. Bu durum liberal tavır takınan el-Cezire ve patronu Katar'a, ABD ile mesafeli dört yıl yaşatmıştır. Özellikle de Trump'ın hâlihazırda “fake news” olarak adlandırdığı liberal haber platformları düşünülüğünde el-Cezire'nin Trump üzerinde tesir etmesi daha da zorlaşmıştır. Nitekim el-Cezire'nin “Rightly” girişimi bu eksikliği gidermeyi amaçlıyor olabilir. Bu bağlamda, abluka döneminde Cumhuriyetçi Başkan ile sıkı ilişkiler kuramayan el-Cezire'nin, mu-

hafazakâr bir platform kurarak hem ulaştığı kitleyi çeşitlendirmek hem de çalıştırdığı bu kitleye mensup gazeteciler, analistler ve raporörler sayesinde Amerikan sağı üzerinde etki kurmaya çalışmayı hedeflediği söylenebilir. Özellikle de ABD’de Trump’a yönelik sosyal medya sansürleri dikkate alındığında bu girişim daha anlamlı bir hâl alabilir. El-Cezire böylece iyi bir zamanlamayla sesinin kısıldığını düşünen kitleye hitap etme şansına sahiptir. Bunun aynı zamanda yeniden başkan adayı olmayı planlayan Trump ve tabanına uzatılan bir zeytin dalı olduğu düşünülebilir.

Her ne kadar Trump başkanlık koltuğunu Demokrat Joe Biden’a bıraktıysa da Katar, ABD’deki diğer yüzde elliye teşkil eden taşralı muhafazakâr kesimi dışlamanın maliyetinin ne kadar yüksek olduğunu dersini almıştır. En nihayetinde muhafazakâr eğilimli kitleler ve mevcut eğilimleri Trump ile gelişmediği gibi Trump’ın gitmesiyle de ortadan kaybolmayacaktır.

Trump dönemi, ABD’de muhafazakâr hükümetlerin Katar’a yaşatabileceği zorlukların bir ön gösterimi olarak görülebilir. Zira Trump döneminde Adalet Bakanlığı, el-Cezire’nin ABD’de gençleri odağa aldığı platformu AJ+’ı “yabancı ülke lobicisi” olarak kaydetmiş ve AJ+ çalışanlarının Katar ile ilişkilerini ABD hükümetine bildirme zorunluluğu getirmiştir.

“

ABD’de bir zamanlar Fox News muhafazakâr kesimlerin tartışmasız sesiyken artık kendi başkanları olan Trump tarafından bile ciddi şekilde eleştirilip yeterince cumhuriyetçi olmamakla suçlanmıştır. El-Cezire bu eksikliği doldurma hedefi güderek parçalanmış bu kitlenin bir kesimine ulaşip etki alanı oluşturmak istiyor görünmektedir.

”

Katar, gelecekte olası bir cumhuriyetçi yönetimde, parti ve tabanıyla daha sağlam bir zeminde ilişki kurmak için böyle bir platforma girişmiş görünmektedir. Böylece Katar sağcı yorumcu ve analistler aracılığıyla da Amerikan halkına ve siyasetçilere sesini duyurabilme imkânı bularak “yumuşak gücünü” bu sefer muhafazakâr cenaha da hissettirmiş olacak. Öte yandan, ABD’de Trump ile yükselen muhafazakâr akım, homojen olarak büyümemiş ve aşırı sağdan merkez sağa doğru ayrılık daha da barizleşmiştir. Öyle ki bir zamanlar Fox News muhafazakâr kesimlerin tartışmasız sesiyken artık kendi başkanları olan Trump

tarafından bile ciddi şekilde eleştirilip yeterince cumhuriyetçi olmamakla suçlanmıştır. El-Cezire bu eksikliği doldurma hedefi güderek parçalanmış bu kitlenin bir kesimine ulaşip etki alanı oluşturmak istiyor görünmektedir.

“Rightly” hamlesinin bir başka motivasyonuysa Katar’ın kendini bölgede ve dünyada konumlandırma şekliyle ilişkilidir. Zira el-Cezire’nin Doha için sadece ticari veya mesleki bir girişim değil bir güvenlik meselesi olduğu dikkate alındığında, Katar, söz konusu yeni girişiminin de olası bir cumhuriyetçi iktidarda 2017 ablukası tarzında yeni bir süreçle sınanmasını engellemeyi hedeflemektedir. Bu nedenle Ortadoğu’da, Katar gibi küçük ülkelerin egemenliklerini koruması için askerî güçten öteye gitmeleri gerekir. Nitekim Katar’ın küresel değil bölgesel güçlerle dahi askerî alanda karşılıklı mücadeleye girişmesi gerçekçi görünmemektedir. Bunun farkında olan Katar, ABD’nin güvenlik şemsiyesi altına girerek ABD’ye bölgenin en büyük askerî üslerinden birini kurma izni vermiştir. Askerî olarak böylece kendini nispeten güvenli kılan Katar hem güvenliğini pekiştirmek hem de etki alanı oluşturmak için çeşitli “yumuşak güc” girişimlerine girişmektedir.

Bu politika adına çeyrek yüzyıldır inşa ettiği en bilinen markasının imajının zarar görmesini dahi göze almaktadır. Diğer taraftan Katar’ın bu yeni açılımına ABD’deki demokrat kesimin nasıl bir reaksiyon vereceği de bir başka merak konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. ■

KURUMSALLAŞMA VE DEMOKRATİKLEŞME İÇİN SOMALİ SÖZÜ

DR. VOLKAN İPEK

Öğretim Üyesi YEDİTEPE ÜNİ.

“

Ülkeye 2011 yılında beri büyük ekonomik destekler verilmiş; terörle mücadelesine katkı olması adına bir askerî eğitim merkezi açılmış; Mogadişu Havalimanı'nın ve Mogadişu Limanı'nın yenilenmesi yanında okul ve hastane gibi altyapı projeleri yapılmış ve Somalili diplomatlar ile öğrenciler yoğun şekilde Türkiye'de eğitimler almıştır.

”

Afrika ülkeleri, yakın ve uzak komşularıyla çatışmalarını çözmek adına yoğun çaba harcayıp yıpranan Türk dış politikası için önemli rehabilitasyon alanları sayılabilir. Yunanistan'la Ege Denizi'ndeki on iki mil ve Doğu Akdeniz'deki enerji alanları, Suriye ile terör, Ermenistan ile soykırım iddiaları, Sovyetler Birliği ile İkinci Dünya Savaşı'nda doğu şehirlerinin güvenliği, Rusya ile Suriye'deki ve Libya'daki destek tarafları çatışmalarını çözmek Türkiye'nin yakın komşularıyla olan yoğun çabalarına örnektir. Amerika

ile Johnson Mektubu-haşhaş ekimi-YPG-PYD desteği, Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinin ideal oranda ilerlememesi, Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ve Suudi Arabistan'ın Libya'da ve Sudan'da Türkiye ile aynı değerleri benim-

semediği için diplomatik ilişkilerini neredeyse askıya alması çatışmalarını çözmek ise ülkenin uzak komşularıyla olan yoğun uzlaşma çabalarını simgeleyebilir. Tüm bu çabalar her ne kadar Türk dış politikasını güçlendirmiş de olsa teh-

ditler ve baskılar da içerdiği için aynı zamanda yıpratmıştır. Aradığı tehidsiz ve baskısız rehabilitasyon alanını Afrika'da bulan Türkiye, kıta ülkeleriyle olan ilişkilerinde 1998 yılında derinleşmeye başlamış; bu ülkeler ile Türkiye'nin diplomatik ilişkileri yapıcılık, anlayış ve saygı temellerinde yükselmiştir. Türkiye'nin "devletten devlete"nin yanında "devletten halka" yönelen dış politikası Afrika ülkelerinin takdirini kazanmış, 2009 ve 2010 yıllarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici (BMGK) üyeliğine seçilmesi için Türkiye'ye verdikleri oylar bu takdirin göstergesi konumuna erişmiştir.

TÜRK DİŞ POLİTİKASINDA SOMALİ

Her şeye rağmen Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan dış politikası tamamen sorunsuz değildir. 1998 yılından beri Afrika ülkelerine olan açılımının ve desteğinin (ülkenin açlık, kuraklık, hastalık yardımları gibi karşılık beklenmeyen insani dış politikası uygulamaları dışında) tam karşılığının alındığı söylenebilir. Türkiye'nin Afrika'daki siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik yoğunluğu ile Afrika ülkelerinin Türkiye'deki siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik yoğunluğu aynı oranda gözlemlenmemektedir.

Akademik olarak bakıldığında ise Afrika ülkeleriyle olan dış politikanın ağırlıklı olarak Türkiye tarafından çizildiği ve bu dış politika girişiminin yine ağırlıklı olarak Türkiye tarafından alındığı anlaşılabilir. Bunun dışında bir de Türkiye'nin kurumsallaştırma desteklerinin şimdilik pek de yerini bulmadığı görülen Somali gibi ülkeler bulunmaktadır. Ülkeye 2011 yılında beri büyük ekonomik destekler verilmiş; terörle mücadelesine katkı olması adına bir askerî eğitim merkezi açılmış; Mogadişu Havalimanı'nın ve Mogadişu Limanı'nın yenilenmesi yanında okul ve hastane gibi altyapı projeleri

yapılmış ve Somalili diplomatlar ile öğrenciler yoğun şekilde Türkiye’de eğitimler almıştır. Bunun yanında Türkiye, Somali’yi kendi sürdürülebilir barış anlayışı içinde pilot ülke seçmiştir. Somali Cumhurbaşkanı Muhammed Abdullah Muhammed’in Şubat 2022’deki seçimleri hiçe sayıp görev süresini iki yıl daha uzatması, Türkiye’nin ve hatta diğer aktörlerin Somali’nin kurumsallaşması yönünde attığı adımlar düşünüldüğünde hayal kırıklığı yaratmıştır.

SOMALİ’DE ABDULLAHI MOHAMED ABDULLAH CUMHURBAŞKANLIĞI

1960 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra 1969 yılına kadar Etiyopya ve Cibuti gibi ülkelerle toprak bütünlüğü sorunları yaşayan, 1991 yılına kadar Siad Barre otoritesi altında yönetilen, 1991 yılından 2004 yılına kadar şiddetli bir iç savaş geçirip dünyanın ilk çökmüş devleti sayılan, 2006 yılından itibaren İslami Mahkemeler Birliği ve el-Şebab gibi terör örgütleri tarafından belli sınırlarının yönetildiği, kuzeydeki ayrılıkçı Somaliland ile çatışmaların henüz

tam olarak dinmediği Somali’de Muhammed dönemi 2010 yılında başlamıştır. O yıl geçici federal hükümetin başbakanı olarak seçilen Muhammed ülkedeki altyapıyı iyileştirmiş ve özellikle devlet bütçesini sıkı şekilde denetlemesiyle ön plana çıkmıştır. Uganda Cumhurbaşkanı Yaveri Museveni ve Somali’deki Özel Birleşmiş Milletler Temsilciliği ile yapılan ve geçici federal hükümeti sonlandıran Kampala Anlaşması’ndan sonra 2012 yılında kurduğu Tayo Partisi’nden cumhurbaşkanı adayı olan Muhammed ilk turda yenilmiş ancak 2017 yılındaki seçimleri kazanmıştır. Bu seçim zaferinde Muhammed’in halka verdiği yeni bir anayasa, herkese oy hakkı, mali reformlar, yolsuzlukla mücadele, ülkenin güneybatısındaki Raskombani ve güneyindeki Ehl’i Sünne Vel Cema’a sınırları içindeki radikal terör militanlarının etkisiz hâle getirilmesi ve el-Şebab örgütünün çökertilmesi sözleri önemli rol oynamıştır. Ancak 2017 yılından bugüne kadar olan süreçte bu sözlerden sadece mali reformlar ve yolsuzlukla mücadelede somut adımlar atıldığı görülmüştür. Bu

dönemde Somali’de belki de devlet otoritelerinden daha güçlü olan klanların etkilerini arttırdıkları ve el-Şebab’ın henüz sonlandırılmadığı anlaşılmaktadır. 3500 miltandan oluşan el-Şebab 2007’den 2019 yılına kadar 625 terör eylemi gerçekleştirmiş ve 5000’den fazla insanın ölümüne yol açmıştır.

“

Demokratikleşme hareketlerinin etkilediği bir diğer ülke olan Somali’de de Muhammed’in Şubat 2022’deki seçimleri iptal edip görevini iki yıl daha uzatması halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye’den, Avrupa Birliği’nden, BRICS ülkelerinden, Afrika Birliği’nden ve 1995 yılında yaşadığı travmalara karşı ABD’den gelen tüm siyasal ve ekonomik desteklere rağmen böyle bir karar alınması ülkedeki kurumsallığın ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir.

”

Özellikle Arap Baharı’ndan sonra yoğunlaşan Afrika demokratikleşmesi kapsamında görev sürelerini uzatmaya kalkışan Burundi Cumhurbaşkanı Pierre Nkurunziza, Togo Cumhurbaşkanı Faure Gnassingbé, Gmabiya Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh, Zimbabwe Cumhurbaşkanı Robert Mugabe, Angola Cumhurbaşkanı Eduardo dos Santos, Mali Cumhurbaşkanı Boubakar Keita halktan büyük tepki çekmiş; bunlardan Gnassingbe dışındaki diğer isimlerin cumhurbaşkanlıkları sona ermiştir. Demokratikleşme hareketlerinin etkilediği bir diğer

ülke olan Somali'de de Muhammed'in Şubat 2022'deki seçimleri iptal edip görevini iki yıl daha uzatması halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'den, Avrupa Birliği'nden, BRICS ülkelerinden, Afrika Birliği'nden ve 1995 yılında yaşadığı travmalara karşı ABD'den gelen tüm siyasal ve ekonomik desteklere rağmen böyle bir karar alınması ülkedeki kurumsallığın ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir.

SOMALİ KURUMSALLAŞMASINDAKİ ENGELLER

Postkolonyal dönemde aldığı tüm siyasal ve ekonomik desteklere rağmen Somali'nin kurumsallaşmasında dört ana etken rol oynamaktadır. Bunların birinci siyasal kültürdür. Merkezî devletsizlik, göçebelik ve klancılık ilkeleriyle yönetilen Somali'de yöneticiler resmî hukukun üstünlüğünü değil resmî olmayan ve uzlaşmalı siyasal anlaşmaları tercih etmektedir. Bunun sonucu olarak ülkede yönetim sorunu ve demokratik katılımımda düşüklük ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak zaten merkezî otorite

kurmakta zorlanan devletin herhangi bir ekonomi politığının bulunmamasıdır. Ülkede özellikle son on yılda gelişen zengin iş adamları sınıfı devletin ekonomi yönetmeliğine doğrudan müdahale etmekte, örneğin vergi toplama, ağır regülasyonlar ve millileştirme gibi taleplerini devlete kendi çıkarları doğrultusunda dayatmaktadır. Bu taleplerdeki dalgalanma yüzünden devlet herhangi bir istikrarlı mali ve para politikası belirleyememektedir. Bunların yanında kara kediler olarak adlandırılan el-Şebab, savaş lordları, mafya gibi halktan devletin dışında vergi alan gruplar da bir ekonomi politığın oluşmasında sorun çıkarmaktadır. Üçüncüsü, yeniden iç savaşa sürüklenme korkusunun toplum temelinde bir türlü giderilememesidir. Bu bağlamda Somali halkı güçlü bir kurumsallık ortaya çıkarsa bunun belli klanlar tarafından ele geçirilip daha sonra diğer klanlara karşı kullanılacağı endişesi taşımaktadır. Dördüncüsü ise ülkeye gelen ekonomik yardımların denetimlerinin yapılmamasıdır. Özellikle Batılı ülkelerin ekonomik yardımlarında görülen bu denetimsizlik sonucunda yar-

dımlar yanlış kişilere ve dolayısıyla yanlış kullanımlara gitmektedir.

Sonuç olarak, Somali sadece Doğu Afrika'nın değil Afrika Boynuzu ve Aden Körfezi'ndeki konumu nedeniyle aynı zamanda Ortadoğu bölgesinin de önemli aktörlerinden biridir. Eritre'nin içe kapanıklığı ve izolasyonu, Sudan'ın altyapı eksikliği, Cibuti'nin ise yüz ölçümsel olarak küçüklüğü düşünüldüğünde Arap Yarımadası'nı Afrika'ya bağlayan en büyük bağ aslında Somali'den geçmektedir. Ne var ki Somaliland'in ülkenin tam kuzeydoğusunda bulunması ve Somali devletiyle yaşadığı ayrılıkçılık nedeniyle bu bağ etkisini yeterince gösterememektedir. Ayrıca ülkede bir türlü bitmek bilmeyen terör oluşumlarının faaliyetleri sadece ülkedeki toplumu değil, aynı zamanda Kenya ve Etiyopya gibi yakın komşuları da tehdit etmektedir. Tarihsel, ekonomik ve kültürel yapısındaki eksiklikler düşünüldüğünde Somali'nin neden kurumsallaşmadığı anlaşılabilir. Ancak devletin liderlerinin bu durumu kendi çıkarları için kullanıp özellikle demokratikleşme yönünde adımlar atmak istememesinin bir açıklaması olamaz. Somali'yi çökmüş devlet sıfatından kurtarmak için Türkiye'nin de içinde olduğu birçok ülke fazlasıyla çalışmış ve çalışmaya da devam etmektedir. Somali'nin tüm bu çalışmalar karşılığında bu ülkelere bir demokratikleşme sözü vermesi ve bunu çok yakın zamanda tutmaya başlaması gerekmektedir. Bu bağlamda şubat seçimlerinin yeniden değerlendirilmesi ve yürürlüğe konulması bu yönde atılacak ilk adımlardan olabilir. ■

NORMALLEŞME BÖLGESEL STANDART OLMAKTAN UZAK

GÖKHAN ERELİ

Uzman ORSAM

“

BAE ve İsrail'in normalleşme hamlesi ile birlikte sadece iki ülke arasında diplomatik temaslar artmamış, bunun yanında bankacılık, finans, enerji, ticaret, tarım, tıp ve siber teknoloji gibi alanlarda da sıkı iş birliği başlamıştır. Fakat normalleşme anlaşmaları ile ilgili önemli bir nokta, BAE ve İsrail'in ikili ilişkilerini geliştirmelerinin yanında normalleşmeyi bir dış politika söylemi olarak benimsemeleridir.

”

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve İsrail arasında Ağustos 2020 tarihinde diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda mutabık kalınmış ve Eylül 2020 tarihinde Washington'da İbrahim Anlaşmaları (*Abraham Accords*) imzalan-

mıştı. Eski ABD Başkanı Donald Trump döneminde İsrail ile Körfez ülkelerinin dış politikalarının ortak hâle getirilmesi temel politikardan olmuş ve normalleşme de bu politikanın en önemli noktalarından bir tanesini temsil etmişti. Takip eden süreçte normalleşme dalgası kısa zamanda Bahreyn, Fas ve Sudan'ı anlaşmaların kapsamı farklı olsa da içermiş, son tahlilde ise BAE ve İsrail'in normalleşmeyi bir bölgesel standart (*regional norm*) olarak sunmasını da beraberinde getirmiştir. Fakat anlaşmadan sonra bölgede meydana gelen siyasi/sosyolojik ve jeopolitik değişiklikler, normalleşmenin bir bölgesel standart olmaktan uzak olduğunu göstermektedir.

BAE-İSRAİL BAKIŞ AÇISI

BAE ve İsrail'in normalleşme hamlesi ile birlikte sadece iki ülke arasında diplomatik temaslar artmamış, bunun yanında bankacılık, finans, enerji, ticaret, tarım, tıp ve siber teknoloji gibi alanlarda da sıkı iş birliği başlamıştır. Fakat normalleşme anlaşmaları ile ilgili

önemli bir nokta, BAE ve İsrail'in ikili ilişkilerini geliştirmelerinin yanında normalleşmeyi bir dış politika söylemi olarak benimsemeleridir. Normalleşmenin bir söylem olarak benimsenmesi aynı zamanda bölgede barış ve istikrarın, anlayışın ve bir arada yaşamanın normalleşme tarafından sağlanacağı fikrinin araçsallaştırılmasını içermektedir. İbrahim Anlaşmaları isminin seçilmesinin de bu bir arada yaşama söylemine vurgu

yaptığı belirtilebilir. Gerek BAE gerekse de İsrail yetkilileri normalleşme dalgasına dâhil olunsun ya da olunmasın, normalleşmenin yadsınamayacak bir bölgesel standart oluşturduğu konusunda hemfikir bir görüntü çizmektedirler. BAE'nin ABD Büyükelçisi Yusuf el-teybe gibi BAE siyasi çevrelerinde nüfuzu bulunan yetkililerin yaptıkları açıklamalarda, Ortadoğu'nun bir değişimden geçtiği ve bu değişim sürecine artık askerî

yollarla ve savaşla değil barış ve bir arada yaşamayla dâhil olmasının normalleşmeyi getirdiği vurgulanmaktadır.

Fakat BAE'nin Ortadoğu'da 2010 yılından itibaren demokratik halk hareketlerine yönelik askerî müdahaleyi önceleyen dış politikası, barış ve bir arada yaşama amaçlarının normalleşme ile sağlanacağı fikrinin sadece bir söylem olarak kaldığını gösterme konusunda ye-

terlidir. Üst düzey politika yapıcılarının ifadelerinden de anlaşılacağı gibi normalleşme her iki ülkenin de dış politika faaliyetleri açısından pragmatik zeminde meşrulaştırıcı bir söylem olarak kullanılmaktadır. Fakat bunun yanında normalleşme, BAE ve İsrail tarafından bölgenin yadsınamaz bir gerçeği ve bölgesel sistemde standart olarak sunulmaktadır. Fakat aslına bakılırsa eylül ayını takip eden erken dönemler içerisindeki momentum dışında normalleşmenin bölgesel standart olarak görülmekten uzak olduğuna dair birçok farklı emare bulunmaktadır.

“

Yerel, bölgesel ve uluslararası ölçekte normalleşme karşıtı olarak kurulan hareketler ve örgütler, Arap halklarının normalleşmeyi Filistin'in koruyuculuğu kisvesi altında yapılmasını benimsemediğinin birincil göstergesini oluşturmaktadır. Nitekim bu da normalleşme anlaşmalarını aslında üst düzey politika yapıcılar arasında bir uzlaşıdan ileriye götürmemektedir.

”

SIYASİ VE SOSYOLOJİK NEDENLER

Normalleşmenin bir bölgesel standart olarak sunulmasının en temel zayıflıklarından bir tanesi, anlaşmanın BAE, Bahreyn, Fas ve Sudan halklarının yanında diğer Arap halkları nezdinde de geleceğe yönelik bir karşılığının olmamasıdır. Yerel, bölgesel ve uluslararası ölçekte normalleşme karşıtı olarak

kurulan hareketler ve örgütler, Arap halklarının normalleşmeyi Filistin'in koruyuculuğu kisvesi altında yapılmasını benimsemiş olduğunun birincil göstergesini oluşturmaktadır. Nitekim bu da normalleşme anlaşmalarını aslında üst düzey politika yapımcılar arasında bir uzlaşıdan ileriye götürmemektedir. Hâlihazırda yetkililerin normalleşmeyi, bölgeye barış ve istikrar getirecek gelişme olarak vurguladığı BAE ve İsrail arasında dahi normalleşme sonrası ciddi tereddütlerin olduğu belirtilebilir. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun Abu Dabi'ye gerçekleştireceği ziyaretin birden fazla kez ertelenmiş olması gibi gelişmelerin, normalleşmenin halklar nezdinde bir tepki ile karşılaşılabileceği düşüncesi ile meydana gelmiş olması ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

“
Normalleşme anlaşmasının imzalanması merasimine BAE'nin fiilî lideri Abu Dabi Veliht Prensi Muhammed bin Zayid'in yerine Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayid'in katılmış olması da anlaşmanın taraflarının halktan anlaşmaya yönelik gelebilecek bir ters tepkiyi minimuma indirme isteği ile açıklanabilecektir.

Bunun yanında benzer şekilde hatırlanması gereken bir nokta da eylül ayında normalleşme anlaşmasının imzalanması merasimine BAE'nin fiilî lideri Abu Dabi Veliht Prensi Muhammed bin Zayid'in yerine Dışişleri Bakanı Abdullah

bin Zayid'in katılmış olması da anlaşmanın taraflarının halktan anlaşmaya yönelik gelebilecek bir ters tepkiyi minimuma indirme isteği ile açıklanabilecektir.

Normalleşmenin bir bölgesel standart olmaktan uzak görüntüsü aynı zamanda bölge ülkelerinin normalleşme konusundaki tutumları ile de açıklanabilecektir. Eylül ayında gerçekleştirilen anlaşmadan sonra kısa bir süre içerisinde Suudi Arabistan, Umman ve Katar gibi ülkelerin de İsrail ile normalleşme anlaşması imzalayacakları ve bunun neredeyse kaçınılmaz olduğu ifade edilmekteydi. Fakat gelen noktada, halklarının büyük çoğunluğunun normalleşmeye karşı olduğu Suudi Arabistan, Umman ve Katar gibi Körfez ülkeleri, İsrail ile normalleşme konusunda somut bir adım atmadı. İsrail ile normal-

leşmeyi kategorik olarak reddetmeyen fakat normalleşmenin bu şartlar altında gerçekleştirilmesinin doğru olmayacağı inancında olan ülkelerin gerek halklarının konuya dair sahip oldukları tutumları gerekse de Filistin meselesine yönelik tutum ve politikaları sebebiyle bu politikayı benimsemiş olmaları tahmin edilmektedir. Kuveyt'in kategorik olarak reddettiği İsrail ile ilişkiler, Suudi Arabistan ve Katar tarafından Filistin meselesi ile ilgili siyasi ve insani durumların üzerinde anlaşılmasına bağlanmış ve bu siyasal iklim çerçevesinde şu aşamada dondurulmuş gözükmektedir.

JEOPOLİTİK NEDENLER

Normalleşmenin bir bölgesel standart teşkil ettiği söyleminin zayıf olduğuna dair siyasi emarelerin yanında jeopolitik emareler de bulunmaktadır. Eylül ayında normalleşme anlaşmasının imzalanmasının ardından kasım ayında ABD'de normalleşme anlaşmasına en büyük desteği veren Trump yönetiminin rakibi Joe Biden'a seçimleri kaybetmesi, bu anlamda da normalleşme dalgasında vites küçültmeye sebep olmuştur. Biden yönetiminin, İran ve Yemen poli-

tikası açısından Suudi Arabistan ve BAE'nin hoşnut olmayacağı stratejilerin izlenebileceğinin mesajlarını vermesi üzerine Biden tarafından atanan İran ve Yemen özel temsilcileri, bu mesajların ciddiyetini perçinlemiştir. Biden yönetiminin Ortadoğu'da rotayı Suudi Arabistan ve BAE'den İran ve Yemen'e çevirmesi, bununla birlikte İran Nükleer Anlaşması'na (Kapsamlı Ortak Eylem Planı) geri dönülmesinin bir hata olacağını iddia eden İsrail ile İran arasında da birtakım mütecaviz hareketler ile tetiklenen gerginliklerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bölge ülkeleri açısından normalleşmenin önemli bir jeopolitik sonucu, İran ile ilişkilerin zorunlu olarak gerginleşeceği dönemlere girilme ihtimalidir. İsrail ile normalleşme sağlayan ülkelerin, İran'a karşı İsrail askeri kapasitesini Körfez'de kullanabilecekleri düşüncesi, İran ile hâlihazırda gergin siyasi ilişkileri daha da kötüleştirebilir. Dolayısıyla normalleşme, bölgesel manevralar açısından BAE ve Bahreyn gibi ülkelerin politika alternatiflerini kısıtlayan bir gelişme olarak ön plana çıkmakta ve bir bölgesel standart olarak gözükmemektedir.

“
Körfez krizinin çözülmesinin yanında, Türkiye ve Suudi Arabistan ile Türkiye ile Mısır arasında da siyasi ilişkilerde anlaşmazlıkların barışçıl çözümü konusunda gösterilen iradeler ile meydana gelen yumuşama süreçleri de bölgede normalleşme dalgasının ikinci plana atılmasını sağlayan gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır.
”

Bunun yanında, Biden dönemi ile birlikte 3 yılı aşkın süredir Suudi Arabistan ile Katar arasında devam eden Körfez krizinin, Kuveyt ara buluculuğunda gerçekleştirilen görüşmeler ile birlikte 41. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Zirvesi'nde imzalanan el-Ula Bildirisi ile kağıt üzerinde çözülmesi ve ikili ilişkilerde istişarelerin başlaması, bölge ülkelerinin dikkatini farklı normalleşmeler üzerine çevirmiştir. Körfez krizinin çözülmesinin yanında, Türkiye ve Suudi Arabistan ile Türkiye ile Mısır arasında da siyasi ilişkilerde anlaşmazlıkların barışçıl çözümü konusunda gösterilen iradeler ile meydana gelen yumuşama süreçleri de bölgede normalleşme dalgasının ikinci plana atılmasını sağlayan gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gelinen aşamada, erken dönemde dinamizm kazanan ve BAE ile İsrail tarafından bölgesel standart olarak görülen normalleşme dalgasının, bölge ülkelerinin tamamı ve halkları tarafından kabul edilen bölgesel bir standart olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. ■

ZORUNLU GÖÇÜN TEHDİT ETTİĞİ YEMEN'DEKİ YAHUDİ VARLIĞI

AYŞENUR AYGÜL

Doktora Öğrencisi HACETTEPE ÜNİ.

“

28 Mart 2021 tarihinde Husilerin, Sanaa'daki üç farklı aileden on üç Yahudi'yi sınır dışı etmesi ile iç savaştan beri birçok kez göçe zorlanan Yemenli Yahudiler tekrar ülke gündemine gelmiştir.

”

Yemen, 2021 yılının Mart ayında Marib şehrinde Husi güçleri ile hükümet güçleri arasında yükselen çatışmalar ve insani kayıplarla sıkça adından söz ettirmiştir. Ancak 28 Mart 2021 tarihinde Husilerin, Sanaa'daki üç farklı aileden on üç Yahudi'yi sınır dışı etmesi ile iç savaştan beri birçok kez göçe

zorlanan Yemenli Yahudiler tekrar ülke gündemine gelmiştir. Yemen'de devam eden savaş süresince daha önceki yıllarda da Yahudilerin baskı sebebi ile ülkeyi terk ettikleri görülmüştür. Yemen'deki Yahudilerin tarihi, ülkede binlerce yıl öncesine dayanmaktadır ve Yemen, kadim bir Yahudi mirasına da ev sahipliği yapmıştır. Ancak 18. yüzyılın sonundan itibaren büyük gruplar hâlinde Yemenli Yahudiler ülkeyi terk etmeye başladılar. O zamandan beri devam eden bu göç dalgasında son aşamaya iç savaşla birlikte geçilmiştir. Savaşın ülkeye pek çok açıdan zarar verdiği bilinmektedir ancak Yahudi tarihsel mirasının da savaşla birlikte yok edildiği gerçeği ihmal edilmemelidir. Kadim Yahudi mirasının son üyelerinin de giderek azalması ile

birlikte Yemen'deki Yahudi toplumunun ciddi anlamda sona ereceği belirtilebilir.

YEMEN YAHUDİLERİNİN GÖÇ PROFİLLERİ TARİHİ

Yemen Yahudilerinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Konuyla ilgili genel kabul gören iddiaya göre Yemen Yahudilerinin tarihi, Süleyman Peygamber zamanına kadar uzanmaktadır. Sebe Kraliçesi'nin, Kudüs'ü ziyareti sonrası Süleyman Peygamber ile görüşmüş olduğu ve İbrani zanaatkarları ülkesine davet ettiği dile getirilmektedir.

630'larda Yemen'e İslam'ın gelişi ile birlikte Yahudiler zimmi statüsü (sermaye vergisi karşılığında verilen özel statü) altında yaşamaya

başlamışlardır. 19. yüzyılın sonundan itibaren 20. yüzyılın ilk yarısına kadar hem ekonomik sıkıntılar hem de siyasi karışıklıklar sebebi ile Yemen Yahudilerinin bir kısmı şu anki İsrail topraklarına göç etmeye başlamıştır. Farklı tarihlere yayılan üç dönem göç hareketinden bahsedilebilir. 1940'ların sonundaki göç dalgasından sonra 1962 yılında Kuzey Yemen'de İmamlık rejiminin yıkılıp Yemen Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1992 yılına kadar geçen zaman dilimi içinde Yahudilerin Yemen dışına göç etmesi yasaklanmıştır. Yasağın kalkmasının ardından 2010 sonrası süreçte, Yemen Yahudilerinin İsrail'e göçü devam etse de bu sayı eskiye kıyasla oldukça sınırlıdır.

Yemen'de hâlihazırda devam eden savaş dolayısıyla Yahudilerin Husiler tarafından göçe zorlandığı belirtilmektedir. 2007 yılında ülkenin kuzeyinde Husilerin yoğunlukta bulunduğu Sada şehrindeki el-Salem köyünden kırk beş Yahudi

yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu yerinden edilmede, bölgedeki Husilerin tehditleri kadar savaşın taraflarından biri olan terör örgütü Arap Yarımadası el-Kaidesi'nin (AYEK) baskıları da etkili olmuştur. 2007 yılından sonra da Yahudilere karşı gerek Husiler nezdinde ve gerekse AYEK gibi diğer terör örgütleri tarafından tehdit ve sindirme stratejileri devam etmiştir. 2007 yılı

sonrasını kapsayan dönemde ise ülkede bulunan Yahudi sayısının iki yüz ile üç yüz arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Yemen Yahudilerinin çoğunluğunun İsrail'e göç etmesine rağmen, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde de az sayıda Yemen Yahudi'sinin bulunduğu belirtilebilecektir.

“

Ölüm tehditleri ile Yahudileri göç etmeye zorlayan Husilerin savaş naraları, bu durumun en net ifadesini oluşturmaktadır: “Allah Büyüktür, Amerika’ya Ölüm, İsrail’e Ölüm, Yahudilere Lanet, İslam’a Zafer.” Sada, Sana ve Raydah gibi Yahudilerin Yemen’de yoğunluklu olarak ikamet ettikleri yerlerin Husi kontrolüne geçmesi ile diğer Yemenliler gibi Yahudiler de göç etmek zorunda kalmıştır.

”

2010 YEMEN AYAKLANMALARI SONRASI YAHUDİLERİN GÖÇ PROFİLİ

On dokuzuncu yüzyılın sonunda başlayan Yemenli Yahudilerin İsrail’e göçü 2010 yılının sonundan itibaren tüm Ortadoğu’yu etkilemiş ve etkileri hâlâ devam etmekte olan Arap ayaklanmaları sonucu ivme kazanmıştır. Bununla birlikte, Yahudilerin Yemen’den göç etmesine neden olan gelişmeler aynı zamanda ülke içerisinde yerinden edilmiş insanlar (Internally Displaced

Persons-IDPs) sorununu da ciddi bir mesele olarak ortaya çıkarmaktadır. Bugün sayıları dört milyon bulan ülke içinde yerinden edilmiş insanlar genelde Marib, el-Bayda, Ebyen, Taiz, Hadremevt ve el-Cevf gibi bölgelere doğru hareket etmiştir.

Husilerin daha önceki tutumları da dikkate alındığında özellikle son dönemdeki savaş ortamında antisemitik bir tutum sergilediği belirtilmektedir. Ölüm tehditleri ile Yahudileri göç etmeye zorlayan Husilerin savaş naraları, bu durumun en net ifadesini oluşturmaktadır: “Allah Büyüktür, Amerika’ya Ölüm, İsrail’e Ölüm, Yahudilere Lanet, İslam’a Zafer.” Sada, Sana ve Raydah gibi Yahudilerin Yemen’de yoğunluklu olarak ikamet ettikleri yerlerin Husi kontrolüne geçmesi ile diğer Yemenliler gibi Yahudiler de göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak diğer Yemenlilerden farklı olarak Yahudilerin göçünde Husilerin antisemitik tutumları en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Savaşın başladığı yıllarda sayılarının yüzün altına düştüğü belirtilen Yahudi

nüfusunun 2016 yılında elli civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu kalan grup Sana'daki ABD Büyükelçiliğine bitişik bir alanda ve yine Amran'daki Raydah kasabasında yaşamaya devam etmişlerdir. Belirli sayıda Yahudi, farklı operasyonlar ile İsrail'e götürülürken Ocak 2021'de ise Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Yemen'deki bazı Yahudilerin Abu Dabi'ye gelmesine yardımcı olmuştur. Yemenli Yahudilerin göç tarihinde ise en son göç 28 Mart 2021'de gerçekleşmiştir. Husilerin dört yıl önce gözaltına aldığı Yemen'deki son Yahudilerden biri olan Levi Salem Musa Marhabî'nin serbest bırakılması şartıyla on üç Yahudi daha ülkeyi terk etmeye zorlanmıştır. İsrail bu grubu ülkenin güneyinde bulunan Aden şehrinde alarak ülkesine getirmeyi teklif etmiştir.

Ancak İsrail'e gitmek istemeyen bu grup Kahire'ye getirilmiştir. Bu on üç Yahudi'nin de ülkeyi terk etmek zorunda kalması sonucunda şu an ülkedeki Yahudi sayısının son derece düşük rakamlara indiği belirtilebilir.

“

Savaşın yıkımının yanı sıra son Yahudilerin göçü ile birlikte Yemen şimdi de binlerce yıllık Yahudi mirasını kaybetmektedir. Yemen Yahudilerinin onlarca yıldır ülkeyi terk edip çoğunlukla İsrail'e göç ettikleri bilinse de burada da onlara bir güven ortamı ve siyasal hak ve kişisel özgürlüklerin eksiksiz sunulduğu söylenemeyebilir. Sonuç olarak, Ortadoğu ve Afrika'dan İsrail'e göç eden diğer Yahudiler gibi Yemen'den göç eden Yahudiler de İsrail'de “ikinci sınıf vatandaş” muamelesi görmeye devam etmektedir.

”

Yemen'de yüzlerce yıldır yaşayan Yahudiler aslında ülkeye olan bağlılıkları ile bilinmektedir. Yemen halkı arasında Yahudiler, Husiler'den daha “vatansever” olarak bilinmektedir. Kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olan Yemen Yahudilerinin gittikleri ülkelerde kültürlerini yaşatmaya çalıştıkları dile getirilmektedir. Savaşın yıkımının yanı sıra son Yahudilerin göçü ile birlikte Yemen şimdi de binlerce yıllık Yahudi mirasını kaybetmektedir. Yemen Yahudilerinin onlarca yıldır ülkeyi terk edip çoğunlukla İsrail'e göç ettikleri bilinse de burada da onlara bir güven ortamı ve siyasal hak ve kişisel özgürlüklerin eksiksiz sunulduğu söylenemeyebilir.

Sonuç olarak, Ortadoğu ve Afrika'dan İsrail'e göç eden diğer Yahudiler gibi Yemen'den göç eden Yahudiler de İsrail'de “ikinci sınıf vatandaş” muamelesi görmeye devam etmektedir ve bu sebeple Yemenli Yahudiler İsrail'e zorunlu olmadıkça gitmeme eğilimi göstermektedir. ■

RÖPORTAJ

Prof. Olivier Roy:

Arap Baharı'nın Kalıcı Etkileri Bölgenin Geleceğini Şekillendirecek

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

İngilizceden Çeviri:

Musab Yılmaz, Araştırma Asistanı

“Arap Baharı'nın patlak vermesi, büyük karizmatik pan-Arap figürlerinin sonunu getirerek demokratik ve yetkin bir ulusal devlet talebi üzerinden ulus devleti rehabilite etti.

”
Abdennour Toumi: 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali, 2011 ve 2019'daki Arap ayaklanmalarından sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini değiştiren yeni siyasi ve jeopolitik zorunluluklar nelerdir?

Olivier Roy: İlk nokta, pan-Arabizm ve Arap milliyetçiliği yaklaşımlarının eski önemlerini yitirmiş olmasıdır. Ancak stratejik değerini yitirse de söylemsel gücünü belirli oranda korumaktadır. Bu bağlamda özellikle kamuoyu, Arap milliyetçiliğinin bu söylem gücüne halen itibar ettiği için Filistin davasına destek konusunda bu sembollere başvurma konusunda fikir birliği içerisindedir. Fakat bu durum süreç içerisinde aşamalar hâlinde yıkılmaya başladı. Iraklı Şii'leri güçlendiren Amerikan işgali, Lübnan'ın İsrail tarafından işgali sonrasında Hizbullah'ın Arap dünyasının si-

Kimdir?

Olivier Roy

1949 Fransa, La Rochelle doğumlu Olivier Roy, şu anda Floransa'daki Avrupa Üniversite Enstitüsünde (European University Institute) öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Daha önce Fransa Ulusal Bilimler Araştırma Merkezi CNRS'de kademli araştırmacı ve Paris'teki Sosyal Bilimler Yüksek Tahsil Okulu EHESS'te öğretim üyesi olarak görev yaptı. AGİT'in Tacikistan Misyonu'na (1993-94) başkanlık etti ve BM Afganistan Koordinatör Ofisinde (1988) danışman olarak görev yaptı. Prof. Olivier Roy'un çalışma alanları arasında siyasal İslam, Ortadoğu, Batı'da İslam ve karşılaştırmalı dinler gibi konular bulunmaktadır.

yonizme karşı son savunucusu olarak ortaya çıkması, Felluce Savaşı ve Irak Ordusunun ABD müdahalesine izin vermesi, Saddam Hüseyin'in idam edilmesi, 2013 Suriye iç savaşında Hizbullah, İran ve Beşar Esed'in Qusayr Savaşı'nda Suriyeli muhaliflere karşı savaşması, kesin olarak yeni bir konfigürasyonu, İran-Şii kutbuna karşı Sünni-Arap kutbunu (birçok Şii Arap kendisini bu yeni düzende savunmada bulsa bile) bölgede ortaya çıkardı.

Arap Baharı'nın patlak vermesi, büyük karizmatik pan-Arap figürlerinin sonunu getirerek demokratik ve yetkin bir ulusal devlet talebi üzerinden ulus devleti rehabilite etti. Artık pan-Arap dayanışmasının, Filistinlilerle dayanışmanın yerini ulusal çıkarlar aldı. Saha artık Arap halkları sokağa çıkmadan İsrail'in birçok devlet tarafından tanınmasına izin veren bir "reel politişe" açık durumdadır.

Abdenmour Toumi: Arap ayaklanmalarının ilk dalgasından on yıl sonra, bu ayaklanmaların sosyo-politik başarılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Olivier Roy: Siyasi düzeydeki "nesnel" sonuçlar pek ümit verici değil. Tunus ve Sudan gerçek demokratik ilerleme yaşadysa da diğer ülkelerde ya dışarıdan manipüle edilmiş bir iç savaş sürecine (Suriye, Yemen, Libya) ya da daha sert otoriterliğe (Mısır) veya bir çıkmaza (Fas, Cezayir, Lübnan, Ürdün) girildi. Bununla birlikte, sosyoloji ve siyasi kültür açısından, önmümüzdeki yirmi yıl boyunca siyasi ve stratejik alanda kalıcı bir etkiye sahip olacak temel bir değişim söz

konusu. Önemli olan yeni neslin siyasete girmesidir. Bu nesil ebeveynlerinden daha eğitilmiş, cinsiyet açısından daha karışık (kızların katılımı), internet sayesinde daha bilgili, daha az ideolojik, vatansever ama aşırı milliyetçi olmayan bir görüntü çizmektedir. Dinî ve karizmatik liderlere veya büyük ideolojilere (pan-İslamizm, pan-Arabizm vb.) karşı dikkatli olması gereken bu nesil, önmümüzdeki yirmi yıl boyunca siyasi sahneyi işgal edecek.

Abdenmour Toumi: Cezayir'de, Sudan'da, Lübnan'da ve Irak'ta iki yıl önce halkın ikinci bir öfke dalgası ortaya çıktı, bölgedeki bu değişim dinamiği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Olivier Roy: Bu, Arap Baharı'nın bir şimşek olmadığını yalnızca politik değil sosyolojik bir gelgit dalgasına karşılık geldiğini gösteriyor. Sorun şu ki bu protestolar, yeni nesil siyasi liderler ortaya çıkaramadı. Bu nedenle demografi ve politik sınıf arasında büyüyen bir ayrışma var. Diğer yandan, yeni protesto dalgaları baskın jeo-stra-

tejik kutuplaşmalara hiçbir şekilde uymamaktadır. Özellikle Lübnan ve Irak'taki protestocular, Şii cephe ile Sünni cephe arasındaki mezhep kutuplaşmalarını reddediyor.

Abdenmour Toumi: Siyasal İslam veya İslamcılık meselesi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde hâlâ geçerli mi?

Olivier Roy: Sanmıyorum. Müslüman Kardeşler artık hiçbir Arap ülkesinde siyasi yaşamın merkezî bir parçası değil. Ya sadece muhafazakâr bir parti olarak görüldükleri Tunus'ta olduğu gibi sıradanlaştılar ya da Mısır'da olduğu gibi bastırıldılar. İktidarda oldukları dönemi yanlış yönettikleri için halk desteğini yitirdiler. Öte yandan Müslüman Kardeşler'in yaşlı üyeleri ile genç üyeleri arasında her yerde bir uçurum var.

Cihatçı hareket, kendi adına ulusal siyasi mantiğe uymadığını ve sınırları kesinlikle görmezden geldiğini ve aştığını iddia ediyor (örneğin, IŞİD'in Sykes-Picot Anlaşması'nı reddetmesi). Buna rağmen ulusal sınırlar ve kimlikler aslında son yirmi yılda her yerde güçlendi.

Arap dünyasındaki küresel cihat artık ulusal sosyal ve politik dinamiklerle uyumlu değil. Bu yüzden, sadece yurt dışından "küresel" cihatçıları çekmek suretiyle var oluyorlar. Tabii ki kökleri yerel mantığa dayanan ancak küresel cihatla çok daha az bağlantılı olan Ortadoğu'nun çevresindeki (Nijerya, Mali, Mozambik, Somali) "yerel" cihatta durum böyle değil.

Abdennour Toumi: Özellikle Türkiye'nin bölgede artan rolü bağlamında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da devam etmekte olan değişimlerle ilgili gözleminiz nedir?

Olivier Roy: Kilit unsurlardan biri, Obama ile başlayan ve Biden ile devam eden ABD çekilmesidir. Irak'a yapılan müdahale jeo-stratejik olarak saçmaydı, Amerikan etkisinin zirvesi ve sonunun başlangıcı oldu. Aniden oluşan boşluk, doğası gereği dış müdahaleleri kendine çekiyor ancak hiç kimse Amerikalıların yerini dolduramıyor. Boşluğu doldurmaya çalışan hiçbir devlet (Türkiye, Rusya, Suudi Arabistan, İran ve muhtemelen Mısır ve İsrail) 100.000 kişiyi savaşa sokamaz, büyük bir hava filosunu seferber edemez veya deniz ablukası uygulayamaz. Tüm bu müdahaleler, kendi gündemleri olan yerel taşeronlara odaklanılarak küçük imkânlarla gerçekleştirilmektedir. Her birinin diğerine koyduğu kırmızı çizgilere de saygı duymanız gerekiyor. Dolayısıyla açıkça tanımlanmış bir karmaşık bir oyun mevcut. Türkiye, Libya'da Rusya'ya karşı çıkıyor, Suriye kaosunu Rusya ile yönetiyor ve Rusya ile Azerbaycan'ı destekliyor. Rusya Suriye'de İran'la birlikte hareket ediyor ama Kafkasya'da İran'a karşı çalışıyor. Dolayısıyla IŞİD günlerinde olduğu gibi, geçici tersine ittifaklar var. Bu ters ittifaklar dizisi "mikro" düzeyde sonuçlanıyor.

Abdennour Toumi: Libya'da ulusal birlik hükümetinin kurulması için umut ışığı var, Yemen ve Suriye'de de benzer bir senaryo gerçekleşebilir mi?

Olivier Roy: Bu üç ülkedeki en önemli sorun, dış müdahaledir. Tabii ki Suriye'de Beşar Esed müzakere yapmak üzere değil ancak tüm dış desteğini kaybederse kuzeydoğudaki Kürtlerin veya kuzeybatıda İdlib'deki HTŞ'nin ve Türkiye'nin kontrolündeki "özerklik bölgelerini" kabul etmek zorunda kalacak. Dış müdahale her zaman başka bir "dış müdahale" ile meşrulaştırılır. Dairenin etrafında dolaşıp duruyoruz, bu kısır döngüye bir son vermeliyiz, her yerdeki yabancı müdahaleler yeni bir istikrarlı güç kurmadan kaostan başka bir şey yaratmıyor.

Abdennour Toumi: Körfez ülkelerinin uzlaşmasını nasıl yorumluyorsunuz? Ve uzun vadede, Ankara-Kahire arasındaki ilişkilerin iyileşme ihtimali var mı?

Olivier Roy: Körfez ülkeleri arasındaki çatışmalar, jeo-stratejik rekabetten çok protokolda önde oturma meselesiydi. Egolar bir kenara bırakıldığında, bir normallik bulunabiliyor. Aynı şey Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkiler için de geçerli. Artık iktidarı ele geçirebilecek bir Müslüman Kardeşler ve dolayısıyla Müslüman Kardeşlerin önderliğindeki ülkeler arasında bir ittifak umudu (veya korkusu) yok. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler'in sözde büyük ittifakı bana hiçbir zaman anlamlı gelmedi ve zaten böyle bir ihtimal de yok. Yani bu yanılısama bir kez ortadan kaldırıldığında Türk-Mısır normalleşmesinin önünde hiçbir engel kalmıyor.

Abdenmour Toumi: Geçtiğimiz günlerde Ürdün'de bir darbe girişimi oldu, bu rahatsız edici olaya bakış açınız nedir? Ürdün'ün Levant siyasetinde ve özellikle İsrail-Filistin çatışmasındaki önemli rolünü biliyoruz.

Olivier Roy: Bunun bir darbe olduğunu düşünmüyorum, en iyi ihtimalle saray hesaplaşmasıdır. Bu, Ürdün'ün bölgesel denklemdeki konumunu etkilemeyecektir.

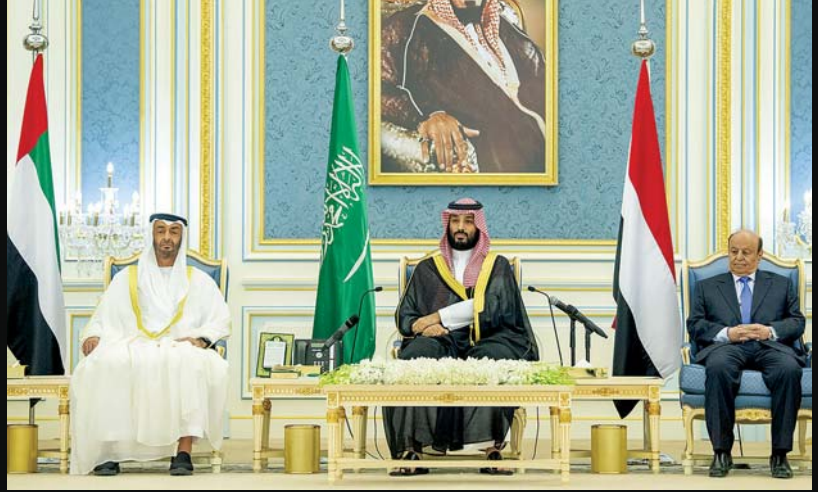
Abdenmour Toumi: Uzmanlar, bölgede Arap liderliğinin bulunmadığına dikkat çekiyor. Bu, bölgedeki Arap liderliğinin sonumu? Bugün bölge Arap olmayan (Ankara, Tahran, Tel Aviv) bir üçgende mi?

“

Suudi Arabistan, Yemen'deki savaşı ilk kez sınırlarını aşarak liderliğin yerini almaya çalıştı ama maliyetli bir başarısızlıkla sonuçlandı. Emirliklerin iyi bir ordusu var ancak bölgeye ağırlık verecek demografik yapıya sahip değiller.

”

Olivier Roy: Şu an için bu doğru. İki nedenden ötürü artık liderlik yok: Pan-Arabizm hayalinin ölmesi ve bugün hiçbir Arap ülkesinin büyük bölgesel güç olmak için gerekli ağırlığa sahip olmaması. Mısır'ın demografik ağırlığı var ama artık askerî olarak bir ağırlığı yok. Savaşmak için (özellikle İsrail'e karşı) Amerikalılar tarafından finanse edilen bir ordu var ve bu gösteriyor ki yurt içi kullanımı için bir ordu var.

Suudi Arabistan, Yemen'deki savaşı ilk kez sınırlarını aşarak liderliğin yerini almaya çalıştı ama maliyetli bir başarısızlıkla sonuçlandı. Emirliklerin iyi bir ordusu var ancak bölgeye ağırlık verecek demografik yapıya sahip değiller. Irak ve Suriye paramparça oldu. Cezayir yalnızca eski generallerin sağlığı izin verdiği sürece dayanmaya ilham veren gerontokratik bir elitin yönetimi tarafından vizyonsuz ve stratejisiz bir şekilde felç edildi. Son olarak, Fas, Ortadoğu'dan çok Afrika ile ilgileniyor.

Abdenmour Toumi: Fransa'da sağcı ve aşırı sağa yakın medya, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hükümetini "Sünni İslam'ın lideri" ve "Müslüman Kardeşler hareketinin sesi" olarak görüyor, Türkiye'ye karşı bu yargılar sizce doğru mu?

Olivier Roy: Medya, Erdoğan'ı memnun etmesi gereken bu sözü söylüyor ancak Osmanlı hayallerinin bu şekilde sahnelenmesinin arkasında somut bir strateji yok. Türkiye'nin sınırlarının çevresinde müdahalelerinin olması normaldir.

İdlib'de, Kuzeydoğu Suriye'de ve Kuzey Irak'ta bir nüfuz alanı oluşturarak sınırlarını güvence altına alıyor. Bu genişleme değil, savunma amaçlı ve her hâlükârda ileriye gitmeyecek. Halep'ten Karabağ'a kadar bölgeyi elinde tutanlar Ruslar. Libya'daki hamle tamamen konjontüredir ve dahası Türkiye tarafından oldukça iyi oynanmıştır.

Avrupa'daki Türk diasporasının kontrolüne gelince, diaspora her zaman Ankara'nın hedefi olmuştur. Avrupa'daki Türk toplumu, dinî düzeyde homojen olmaktan çok uzaktır. İslamcılığa karşı mücadele adı altında Avrupa ülkelerinin, Ankara'nın nüfuzuna karşı bir tepki ortaya koyması büyük bir risk ile karşı karşıya, Strasbourg Cami'nin çevresinde söz konusu olan bu. Her neyse, Avrupa'nın hiçbir yerinde Türk diasporasının Ankara'ya destek anlamında bir seçim ağırlığı yok. Avrupa'daki Türkler bunu her Avrupa devletinin siyasi meselelerine göre yapıyor, Türkiye'nin çıkarlarına göre değil. ■

ÖZNE OLMA ARAYIŞINDA BİR FİLM PLATOSU: ÜRDÜN

DOÇ. DR. SERTAÇ T. DEMİR

Öğr. Üyesi GÜMÜŞHANE ÜNİ.

“

Sinema, belli bir coğrafyaya sıkışmış şehirleri kamusal açar. Filme almak; bilgiyi ve geleceği bir şekilde muhafaza etmek ve aktarılabilir hâle getirmektir. Filmi göstermek ise bu birikimi toplum zeminine yayarak bir tür paylaşılan pratik olarak onu canlı tutmaktır. Bazı ülkelerin “sinemasal mekân” bakımından diğerlerinden daha ayrıcalıklı ve özel oldukları söylenebilir. Hiç şüphesiz Ürdün bunlardan biridir. Özellikle de Petra ve Wadi Rum'uyla...

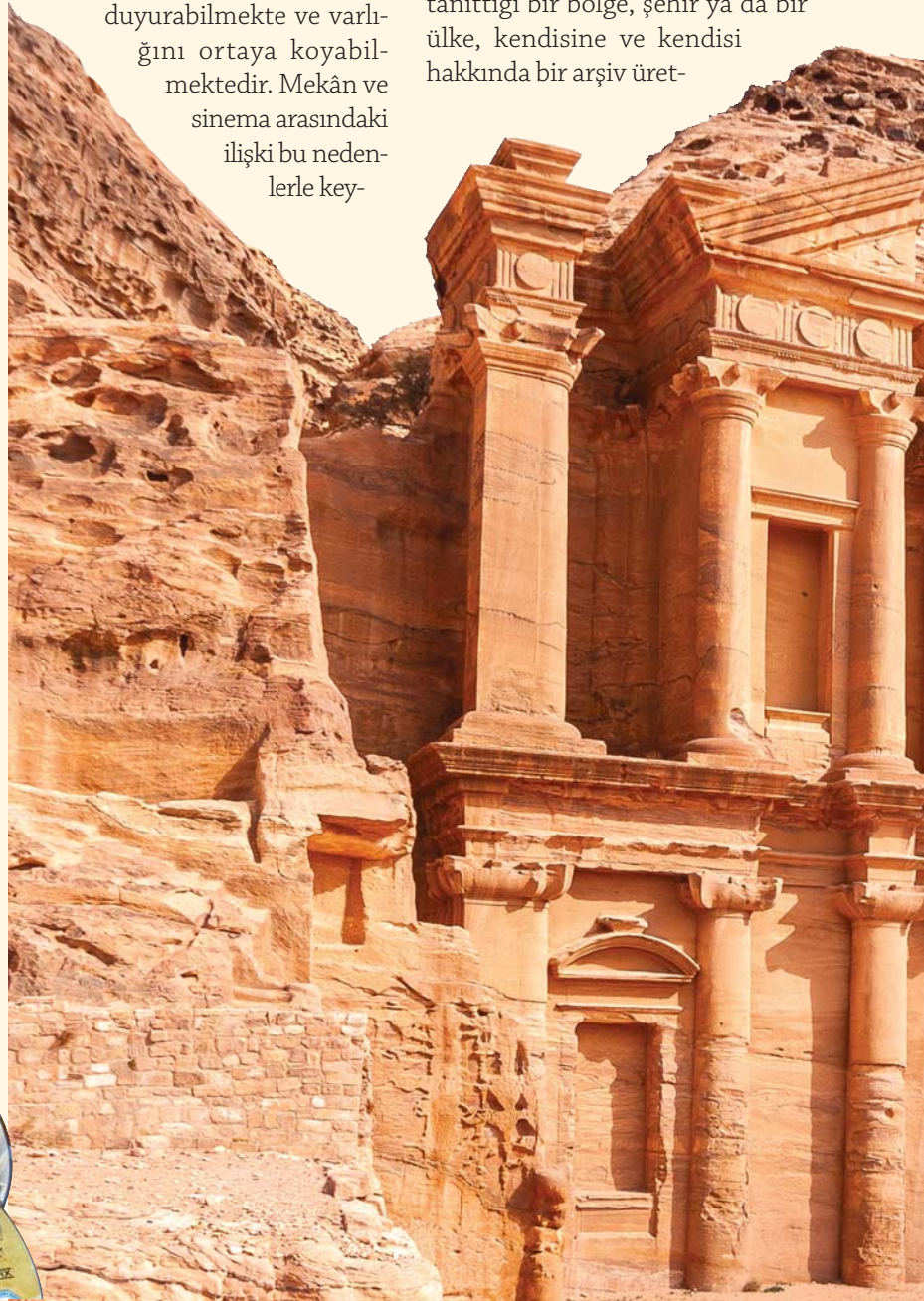
”

Bir filmi izlemek, bir mekânı ve o mekânda vücut bulan kültürü izlemektir. Zira günümüz modern toplumu büyük ölçüde görsel evrene tabidir. Birçok insanın filmlerin bıraktığı etki altında yetiştiği gibi birçok mekân da sinemanın bu ifşa edici özelliğinden beslenir.

Sinema da hem sektör hem de anlatı dili olarak mekâna bağımlı bir sanattır ve farklı tecrübeleri aktarabilmek, zaman içinde gezinti yapabilmek için özgün mekanlara ihtiyaç duyar. Mekânlar da filmlerin ellerinde kendi sesini duyurabilmekte ve varlığını ortaya koyabilmektedir. Mekân ve sinema arasındaki ilişki bu nedenlerle key-

fi ve tesadüfi değil; aksine zorunlu ve birbirini yeniden üreticidir.

Sinema, mekânı kamusal bir olaya çevirir ve izleyiciler üzerinde mekâna dair bir ilgi ve merak uyandırır. Sinemanın ilgi gösterdiği ve tanıttığı bir bölge, şehir ya da bir ülke, kendisine ve kendisi hakkında bir arşiv üret-

miş olur. Sinemasal görüntü, bu anlamda mekâna mim koyar. İzleyiciler üzerinde derin bir izlenim oluşturur. Sinema, belli bir coğrafyaya sıkışmış şehirleri kamusal açar. Filme almak; bilgiyi ve geleceği bir şekilde muhafaza etmek ve aktarılabilir hâle getirmektir. Filmi göstermek ise bu birikimi toplum zeminine yayarak bir tür paylaşılan pratik olarak onu canlı tutmaktır. Bazı ülkelerin "sinemasal mekân" bakımından diğerlerinden daha ayrıcalıklı ve özel oldukları söylenebilir. Hiç şüphesiz Ürdün bunlardan biridir. Özellikle de Petra ve Wadi Rum'uyla...

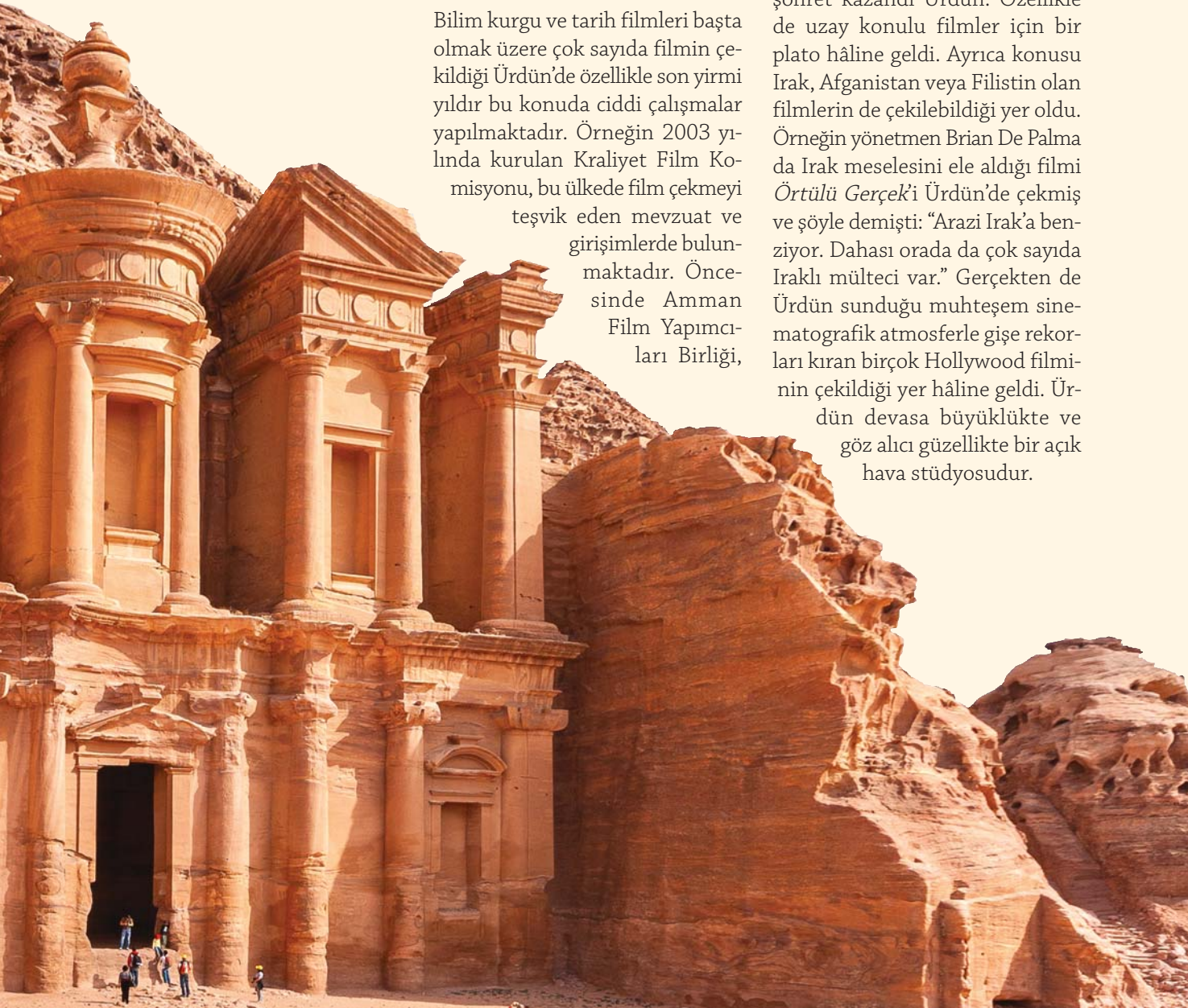
“
Yeteri kadar stüdyo ve teknik altyapının olmadığı söylenebilse de doğal çekim mekanlarıyla bir “temsil coğrafyası” olarak şöhret kazandı Ürdün. Özellikle de uzay konulu filmler için bir plato hâline geldi. Ayrıca konusu Irak, Afganistan veya Filistin olan filmlerin de çekilebildiği yer oldu.

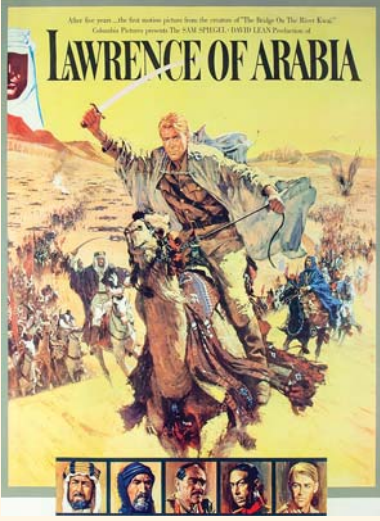
ÜRDÜN'DE SİNEMA

Bilim kurgu ve tarih filmleri başta olmak üzere çok sayıda filmin çekildiği Ürdün'de özellikle son yirmi yıldır bu konuda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin 2003 yılında kurulan Kraliyet Film Komisyonu, bu ülkede film çekmeyi teşvik eden mevzuat ve girişimlerde bulunmaktadır. Öncesinde Amman Film Yapımcıları Birliği,

film atölyeleri düzenlemekte ve gençleri bu doğrultuda harekete geçirmektedir ki bunlar içinde uluslararası platformlarda ödül alan yönetmenler de çıktı. Bu minvalde Ortadoğu'nun yetenekli yönetmen ve girişimci yapımcıları için bir buluşma noktası hâline geldi. 2008 yılında ise Kızıldeniz Sinema Sanatları Enstitüsü kurularak film yapımına akademik bir boyut da kazandırılmış oldu.

Yine de yeteri kadar stüdyo ve teknik altyapının olmadığı söylenebilse de doğal çekim mekanlarıyla bir “temsil coğrafyası” olarak şöhret kazandı Ürdün. Özellikle de uzay konulu filmler için bir plato hâline geldi. Ayrıca konusu Irak, Afganistan veya Filistin olan filmlerin de çekilebildiği yer oldu. Örneğin yönetmen Brian De Palma da Irak meselesini ele aldığı filmi *Örtülü Gerçek*'i Ürdün'de çekmiş ve şöyle demişti: “Arazi Irak'a benziyor. Dahası orada da çok sayıda Iraklı mülteci var.” Gerçekten de Ürdün sunduğu muhteşem sinematografik atmosferle gişe rekorları kıran birçok Hollywood filminin çekildiği yer hâline geldi. Ürdün devasa büyüklükte ve göz alıcı güzellikte bir açık hava stüdyosudur.

SİNEMADA ÜRDÜN

Ürdün'ün sinemasal portresinin en güçlü karakteri hiç şüphesiz *Arabistanlı Lawrence*'dir. Yönetmenliğini David Lean'ın yaptığı 1962 yapımı film, Ürdün'deki Wadi Rum'un olağanüstü kadrarlarıyla süslüdür: Engin ve parlayan kıvıllı çöl, kumdan tepeler, sanki bu dünyaya ait değilmiş gibi duran kaya oluşumları... Çöl, her Şey olmaya açık bir hiçlikle doludur. Ürdün'deki çöl ise birçok Ortadoğu çölünden farklıdır.

Güneşin ağısını değiştikçe farklılaşan rengiyle ve kayalarla içli dışlı tavrıyla sert bir çöldür Ürdün'deki. Wadi Rum'da çok vakit geçiren Lawrence burası hakkında Şöyle demişti: "Sonsuza yankılanan ve Tanrısal...Hayal gücünden bile daha yüce bir meydan okuma..." Film, çok sayıda ödöl aldıktan sonra eleştirmenler tarafından Şöyle tanımlandı: Kültürel, tarihsel veya estetik açıdan önemli.

“

Ürdün'ün kıvıllı çölleri, Mars gezegeninin zeminini andırarak kadar otantikdir de. Bu yüzden çok sayıda büyük bütçeli, gişe rekortmeni filmin uzay sahneleri burada çekilmiştir. En son, bir bilim kurgu efsanesi olan *Dune* filminin ana lokasyonu burasıdır.

Guy Ritchie'nin yönettiği *Aladdin* filmindeki masalsılığa uygun düşen bir benzersizlik vardır burada.

Filmdeki Cin rolünü oynayan Will Smith de bu çöle âşık olur. Onda dağınıklığın, yıllanmişliğın ve ısızlılığın güzelliğini bulur belki de. Çocukların bu filmi izledikten sonra buraya gelmek için yoğun bir isteğe kapılmalarını umar ve filmi "bu mekâna yazılmış bir âşk mektubu" olarak yorumlar. Aladdin'in çok öncesinde çekilmiş *Indiana Jones* filminde ise aranan Kutsal Kase'nin bulunduğu mekân yine Ürdün'deki antik kent Hazne'dir. Burası dünyanın yedi harikasından biridir. Petra harabeleri ki esasında hazinedir bu harabeler, içinde kırımızın tonlarını taşıyan kayaların sarmaladığı kanyonun içine oyulmuştur. Asırlarca yıl öncesine ait Nebati Krallığı'nın izleri en yoğun hâliyle buradadır. Görüntüyle içi ve ilgisi olan herkes için burası bir müze olmanın ötesinde sanki zaman yolculuğunun sıra dışı bir durağıdır.

Ürdün'ün kıvıllı çölleri, Mars gezegeninin zeminini andırarak kadar otantikdir de. Bu yüzden çok sayıda büyük bütçeli, gişe rekortmeni filmin uzay sahneleri burada çekilmiştir. En son, bir bilim kurgu efsanesi olan *Dune* filminin ana lokasyonu burasıdır.

Ridley Scott'un insan türünün kökenlerini ve uzaylıları

araştırmak için evrenin dış bölgelerini inceleyen bilim adamlarını konu alan 2012 yapımı bilim kurgu filmi *Prometheus*, Wadi Rum'da çekilmişti. Burası filmdeki yabancı gezegeni temsil ediyordu. Antony Hoffman'ın *Kızıl Gezegen* filminde de Mars olarak tasvir edilmişti. Çok beğenilen *Marslı* filmindeki Mars gezegeni yine Ürdün çölleriyle resmedilmişti. *Rogue One: Bir Star Wars Hikayesi* ve *Star Wars: Skywalker'ın Yükselişi* filmleri de bu "yeryüzündeki uzay seti"nde filme alındı. Geniş bir izleyici kitlesine sahip *Transformers* filminde hikâyenin Mısır'a ait bölümleri yine Ürdün'de çekildi. Bu filmin çekimlerinde Ürdün Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin bizzat destekleri olmuş, ekipmanlar askeri helikopterlerle taşınmıştı.

ÖZNE OLMA ARAYIŞINDAKİ ÜRDÜN

Ürdün, bilim kurgu ve maceraların yanı sıra daha önce de belirttiği gibi Ortadoğu dünyasının "tehlikeli" köşeleriyle ilgili filmlerin bir ikame çekim platosudur da. Ürdün çöllерinin, *Çölde Tutku* ve *Yaz Aylarında Mayıs* filmlerindeki gibi düşselliği barındıran bir tarafı varsa da esasen çöl -özellikle

de Ortadoğu çölleri- kaybolmuşluğun, yitirmişliğin ve en yaygın belirsizliğin mekânı olarak betimlenir. Bu belirsizliğin son yıllarda kan ve kaosla dolduğu açıktır. Böylesi bir yıkımı işleyen iki önemli filmin çekim mekânı yine Ürdün'dür: 2010'da en iyi film ve en iyi yönetmen dalında Oscar kazanan Irak savaş filmi *The Hurt Locker* ve Usame Bin Ladin'i takip eden CIA ajanlarını konu alan gerilim *Zero Dark Thirty* filmleri. Görece güvenilir bir coğrafya olarak Ürdün'ün, bugünlerde içine düştüğü iktidar karmaşası, bu filmlerin de sanki birer yansımasıymış gibi ülkenin kadim, sakin ve dingin aurasını bulandırmıştır.

Son olarak içinde Ürdün'ün de bulunduğu bir ortak yapım olan *Theeb* adlı filmin izlenmesi tavsiye edilebilir. Ürdünlü yönetmen Naji Abu Nowar'ın bu "Arap Westerni" olarak tanımlanabilecek filminde Osmanlılar ve İngilizler arasında kendi kaderini tecrübe eden ve biraz da bunu belli bir yalnızlık anlatısı içinde tayin etmeye çalışan bir milletin hikâyesi Theeb adındaki çocuk üzerinden anlatılır. Theeb, kurt demektir. Tamamı Wadi Rum'da çekilen filmin Ara-

bistanlı Lawrence'e ve esasen Osmanlı subaylarına dair bazı klişeleri yerinden edip Arap toplumunu özdeşleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Fakat bunu gerçekleştirmek hiç de kolay değildir.

Theeb, bir yandan atalarından öğrendiği misafirperverlik kültürünü sürdürmek bir yandan da "misafirlerle gelebilecek tehditler" in farkında olmak zorundadır. Filmde bu ikilem şu dizelerle ifade bulur: "Asla bir misafiri geri çevirme. Mertler saf tutunca, hakiki mertlerin sağ eli ol. Ve eğer kurtlar sana dostluk teklif ederse kazanacağını sanma. Ölümle karşı karşıya geldiğinde senin yanında durmayacaklar." Esasında bu sözler filmin ve belki de ülkenin güzergâhını da tayin eder. Filmin sonu ise ortasından tren geçen çölün sonsuzluğunda bilinmezliğe açılır. Geride kalan onca kan, ileriye dönük umudun yeşermesine yetecek midir bilinmez. En azından aradan geçen bir asır sonrasında güncel Ürdün ve Ortadoğu realitesine bakınca, bu "özne" olma idealinin hâlâ çetin bir ikbal olduğu söylenebilir. ■

ETKİNLİKLER

Nisan 2021

ÇEVİRİM İÇİ KONFERANS

ORSAM KONFERANSLARI İŞ
BİRLİĞİ VE HUZUR BEKLENTİSİYLE
ORTADOĞU'NUN DEĞİŞKEN
DURUMU

Tarih: 6 Nisan 2021

Moderatör:

Prof. Dr. Ahmet Uysal, ORSAM Başkanı

Konuşmacı:

Eski Lübnan Başbakanı Sayın Fouad Siniora

PANEL

ORTADOĞU OKUMALARI
ÜZERİNDEN İRAK VE SURIYE'DEKİ
GÜNCEL GELİŞMELER

(ORSAM ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi
Ortaklığında)

Tarih: 2 Nisan 2021

Moderatör:

Yaşar İçen, Yeni Birlik Gazetesi'ni Köşe Yazarı

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Ahmet Uysal, ORSAM Başkanı

Oytun Orhan, Levant Çalışmaları Koordinatörü

Bilgay Duman, Irak Çalışmaları Koordinatörü

ÇEVİRİM İÇİ PANEL

İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER
BAĞLAMINDA ÜRDÜN'DE SİYASİ
KRİZ

Tarih: 15 Nisan 2021

Moderatör:

Oytun Orhan, Levant Çalışmaları Koordinatörü

Konuşmacılar:

Dr. M. Hüseyin Mercan, Marmara Üni. Öğr. Üyesi

Maan Al-Bayari, The New Arab Gazetesi Genel
Yayın Yönetmeni

Dr. Mehmet Fatih Arslan, İstanbul Üni. Öğr. Üyesi

ORTADOĞU SEMİNERLERİ

Bahar Programı 2021

Türkçe Seminer

Tarih: 6 Mart-22 Mayıs 2021

ORTADOĞU SEMİNERLERİ
BAHAR PROGRAMI 2021

SON BAŞVURU TARİHİ
26 Şubat 2021

Program Dönemi
6 Mart 2021–22 Mayıs 2021

Platform: ZOOM
Video Conferencing
Kurs Saati: Her Cumartesi 11.00

Başvuru sonucunu 6 Mart 2021 tarihinde açıklanacaktır. Başvuruya kabul edilmiş katılımcıların isimleri ORSAM web sayfasında ilan edilecektir. Başvurulara ilişkin soruların yanıtlarına dersler sırasında light liveleer e-posta aracılığıyla yanıtlanacaktır. Derslere %85 devam zorunluluğu vardır. Derslere %80 katılım sağlayan öğrencilere e-sertifika verilecektir.

İNTİBAH
Türkiye Ofisi: info@ortadoğu.org.tr
Baharlı Bahar Kat: 2108, Blok No: 22 Çankaya/Ankara

Arapça Seminer

Tarih: 20 Mart-5 Haziran 2021

محاضرات عن الشرق الأوسط عبر الإنترنت
2021

أخر موعد للتسجيل يوم
16 آذار / مارس 2021

فترة البرنامج:
20 آذار / مارس - 5 حزيران / يونيو 2021

مستأجر برنامج الشرق الأوسط في التاريخ 16 آذار / مارس 2021 على موقع مركز أورتادوğu.

معلومات إرسال الروابط ذات الصلة مع جهة الاتصال هي الترحيب الذين تمت الموافقة على تسجيلهم.

المشاور مطلوب، وستتزوج جهات مسؤول المشاركة في الذين طلبوا نسبة حضور 80% على الأقل.

Zoom
Video Conferencing
التكلفة:
مجاناً للمشاركين مع حقوق الوصول.

أيام الدورة:
مجاناً للمشاركين في أيام الدورة : الساعة 11:00 صباحاً - الساعة 1:00 ظهراً.

التواصل
مركز أورتادوğu
Baharlı Bahar Kat: 2108, Blok No: 22 Çankaya/Ankara

İngilizce Seminer

Tarih: 13 Mart-29 Mayıs 2021

MIDDLE EAST SEMINARS
SPRING PROGRAM-2021

APPLICATION DEADLINE
8 March 2021

Program Period
March 13th–May 29th 2021

VENUE: ZOOM
Video Conferencing
Course Date: Every Saturday 16.00-18.00

Application results will be announced on March 17th 2021. The results of the applications will be announced through ORSAM's website. Resumes links will be sent via e-mail to accepted candidates before the program. Course attendance is mandatory, and all students must attend 80% of all sessions. Students who attend at least the 80% of all lectures will receive an e-certificate of participation.

CONTACT:
Türkiye Ofisi: info@ortadoğu.org.tr
Baharlı Bahar Kat: 2108, Blok No: 22 Çankaya/Ankara

ORTADOğU ANALİZ DERGİSİ ABONELİK FORMU

Adı/Soyadı : .....

T.C. Kimlik No. : .....

Kurum Adı : .....

Adres : .....

İl/İlçe : .....

Telefon : .....

Gsm : .....

E-Posta : .....

Tarihi : .....

Abonelik Tipi : 1 Yıllık Abonelik 165 TL (KDV dâhil)

- Dergimiz ayda bir olmak üzere yılda toplam 12 sayı yayınlanmaktadır.
- Abonelere kurumumuzun analiz, rapor vs. yayınları da dergi ile ücretsiz olarak gönderilecektir.

Hesap Adı : ORTADOğU ARAşTIRMALARI DERNEğİ İKTİSADİ İşLETMESİ
şubesi : Ziraat Bankası Mustafa Kemal
TL Hesabı : IBAN TR 0500 0100 2486 8886 2022 5001

Yukarıda bilgileri verilen hesaba abonelik ücretini yatırdıktan sonra formu eksiksiz doldurarak dekont ile birlikte abonelik@orsam.org.tr adresine e-posta gönderiniz.
Banka açıklama kısmına (ad-soyad) eklemeyi unutmayınız.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sk. No: 3 Çankaya / Ankara

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

INTERNATIONAL SYMPOSIUM مؤتممر دولي

GÖÇMEN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

IMMIGRANT CHILDREN'S EDUCATION

تعلیم
أطفال
المهاجرین

27-28 MAYIS 2021
أيار MAY 2021

MARDİN ماردین
ONLINE عبر الإنترنت

ÖZET GÖNDERMEK İÇİN SON TARİH: آخر موعد لإرسال الملخصات DEADLINE TO SEND ABSTRACTS

15 NİSAN نيسان/أبریل 2021
APRIL

KABUL EDİLEN ÖZETLERİN İLANI: إعلان الملخصات المقبولة ANNOUNCEMENT OF ACCEPTED ABSTRACTS

22 NİSAN نيسان/أبریل 2021
APRIL

www.orsam.org.tr

info@orsam.org.tr

orsamorgtr

artuklu.goc@artuklu.edu.tr

www.artuklu.edu.tr/goc-uygulama-ve-arastirma-merkezi-mudurlugu

twitter.com/GocMau

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

